

Mehmet Bislimi

MEHMET DELIA

ALIAS MEHMETI I VOGËL

MEHMET BISLIMI

MEHMET DELIA - RADISHEVA

(ALIAS)

MEHMETI I VOGËL

MONOGRAFI

Redaktor:
Zenun Gjocaj

Recensent:
Adnan Asllani

Lektor:
Avdi Gashi

Ballina:
Alban Bislimi

Faqosja:
albstudio.ch

Botues:
PPG “Shkrola”
Prishtinë

Copyright © 2011 autori

MEHMET BİSLİMİ

MEHMET DELİA

Alias Mehmeti i Vogël

Vetëm sfiduesit e intrigave arrijnë ta mbrojnë të vërtetën me dinjitet. Si të tillë, ata janë të paktë, por kanë në mbështetje adhuruesit e shumtë, prandaj duke pasur mbështetjen e shumicës së arsyeshme njeriu është më i fortë së kurrë - që moti nuk kanë thënë së koti:

"Trimi i mirë me shokë shumë!"...

Kjo do të zgjasë, përderisa këtë shumicë "trimat" nuk do ta zhgënjëjnë me të pabërat e tyre!

Uroj që trimat dhe urtarët e vërtetë të kenë jetë të gjatë, dhe kjo gjatësi jete e përvoje në rrugët e tyre të jetë përherë e admirueshme.

Këtë monografi me përkushtim për të gjithë liridashësit tanë!

Autori

FJALA E REDAKTORIT

*Pavdekësia u takon trimave, të cilët në beteja për çlirim
i thanë vdekjes plaç!*

Lufta e çetave kaçake në 30 vjetët e parë të shek. XX, sidomos pas mbetjes së Kosovës në robëri, u bënë frymëzim për folklor, për letërsi e për historiografi. Pos tjerash, u shkruan edhe monografi letrare-historike për figura të veçanta, ku bie në sy trajtimi herë më shumë historik, herë më shumë publicistik e herë më shumë letrar-artistik - pak a shumë të kombinuara. Dallon individualiteti, synimi e qëllimi, aftësia shprehëse, mënyra e trajtimit etj. Te monografia e M. Bislimit "Mehmeti i Vogël", veprojnë pak a shumë, të kombinuar të tre komponentët, duke u shkrirë harmonishëm me përmasa të arsyeshme përkatëse.

Ai e shfrytëzoi arkivin historik e atë gojëdhënor, pos tjerash, edhe të dhënat publicistike serbe të kohës dhe autorë të ndryshëm serbë, në veçanti të dhënat historike nga prof. dr. Merenglen Verli, prof. dr. Limon Rushiti, prof.dr. Hakif Bajrami dhe dhjetëra burime të tjera, madje hulumtimi i tij në Arkivin Shqiptar, për aq sa ishte e mundur, në arkivin zyrtar e gojëdhënor nëpërmjet mbamendjes popullore të bashkëkohësve e të pasardhësve të tyre, jo vetëm farefisnorë, që arriti t'i shkrijë harmonishëm dhe t'i stolisë me begati

stilistike të sistemuara me kujdes artistik me një ngjyrim të veçantë e të përshtatshëm për të gjitha shtresat intelektuale.

Me botimin e monografisë "MEHMETI I VOGËL" autori kreu një borxh që e kishte preokupuar qëmoti, duke dhënë një kontribut të çmueshëm në kompletimin e Lëvizjes Çlirimtare të fillimshekullit të kaluar, në veçanti të Mehmet Delisë "shprehës i denjë i vrullit dhe guximit rinor" (M. Verli, "Nga Kosova për Kosovën" – profile biografike I, T. 2006, f. 206), krahut të djathtë të kryekomandantit A. Galica, i cili, sadopak, arriti ta vazhdojë e ta kryesojë kryengritjen edhe tre vjet më vonë pas rënies së Azemit (deri më 1927).

Sipas autorit, asokohe vetëm lufta për liri e kishte kuptimin e jetës, pa marrë parasysh rreziqet e pasojat e rënda jetësore, familjare, faretisnore e materiale me vite e dekada. Por, lufta për liri qëndronte mbi të gjitha, sepse duhej lënë brezave një vepër së paku të përpjekjeve mbinjerëzore për t'u siguruar atyre një jetë të pavarur, një histori krenare në një të ardhme të afërt a të largët, varësisht nga rrethanat politike, kombëtare e ndërkombëtare, shpesh të pafavorshme për ne. Për këtë flisnin rrënojat e mureve fortifikuese, kufomat e mbetura fushave, por edhe heroizmat e çlirimtarëve përballë pushtuesit serb, të cilët u ngritën në legjenda të gjalla, në folklor e në letërsi.

Burim i formimit të grupeve kaçake ishte robëria klasike, e përcjellë nga terrorizimi i egër ndaj popullsisë shqiptare jo vetëm në Kosovë, por edhe më gjerë – në të gjitha trojet shqiptare jashtë kufijve londinezë. Ishte pothuaj një mbështetje për mur, ku nuk mund të shkohej më tej, sepse jeta barazohej me vdekjen, nga shkaku i shtypjes, i skamjes e i pasigurisë për jetë, për të mirat materiale e shpirtërore, e të mos flasim për ato kombëtare. Kështu pesha

e rëndë dhe e gjatë e robërisë së vazhdueshme e shtroi edhe domosdoshmërinë e luftës së armatosur kundër pushtuesit, me gjithë vështirësitë e natyrave të ndryshme ideologjike, politike dhe ekonomike, përçarjeve të mëdha e të vogla brendashqiptare, mungesës së armatimit, epërsisë ushtarake të pushtuesit etj.

Megjithatë, edhe pushtuesi ka mundur të çuditej për forcën morale, shpirtërore e fizike të kaçakëve, për vendosmërinë e tyre për luftë, qoftë ajo edhe e pakapshme, përballë forcave të pabarabarta kundrejt armikut, me armatim të varfër dhe me numër të vogël të grupeve e të luftëtarëve të paktë shqiptarë.

Monografia fillon me përshkrimin e trimave të lozes së M. Delisë, në vazhdën e Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës, të shumtën të përcjellë me përfundime tragjike: Deli Plaku rrahët për vdekje nga xhandarët serbë e varroset në Kastriot (ish-Kostërc), Qerimi vdes e varroset në Tiranë, larg Kosovës, Drenicës e vendlindjes, Mehmeti i Vogël burgoset, vdes e varroset në Itali. I vetmi, Muslia, vdes dhe varroset në vendlindje.

Vepra përshkon periudhat, brezat, betejat e situatat ndër më të skajshmet. Ajo lidh të bëmat e Deli Muslisë - Plakut me të birin Mehmetin e Vogël, me trashëgimtarë e bashkëluftëtarë të ardhshëm të luftës për liri: Qerimin, Muslinë, Bajram Gashin, Shaqir Smakën etj., përgjithësisht të brezit të Mehmetit të Vogël, Dan Derocit, Bislim Lutit etj., të çetës së Azem Galicës e të çetave të tjera, madje edhe tre vjet pas rënies së tij heroike, ku vetë Mehmeti i Vogël i mori në dorë autorizimet e Lëvizjes, deri më 1927, duke përfshirë edhe periudhën e qëndrimit të tij në Shqipëri, deri me internimin e tij në Itali me 1940, dhe vdekjen e tij (1945), ku spikatet karakteri i tij njerëzor e kombëtar,

pastërtia e tij morale e shpirtërore, sidomos ndaj përpjekjeve për ta përlyer në krime partiake e personale të krerëve politikë të asaj kohe, të cilat Mehmeti kategorikisht i mohon.

Lëvizja Çlirimtare e mbarë shek. XX ishte një luftë shekullore formash të ndryshme që në vazhdimësi u kurorëzua, së paku, edhe me pavarësinë e Kosovës, për të vazhduar me vise të tjera. Kjo luftë e vazhdueshme formash të ndryshme lidhet edhe me veprimtarinë patriotike e luftarake shekullore të vetë lozes së Deli Muslisë-Plakut, e trashëguar djalë pas djali. Ishte një vazhdimësi e tipit të familjeve militante të trashëguara brez pas brezi, siç ishin ato të Jakup Ferit, Ahmet Delisë, Isa Boletinit, Azem Galicës, Ker Sadrisë, Sadik Ramë Gjurgjevikut etj., deri te Jasharajt e Prekazit, të skalitur me kujdes me një emër të përbashkët: lufta dhe sakrificat për liri, vështirësitë, vendosmëria, dëshira për luftë për liri, pa llogaritur pasojat, gjë që në fund u mundësua kurorëzimi i lirisë së Kosovës.

Të shumtën, mbamendja mori rolin e kronistit të luftës. Heroizmat e trimave në beteja të zhvilluara në periudha të ndryshme, qoftë edhe me ndërprerje, për shkak të rrethanave të arsyeshme, u përkujtuan, u ruajtën, u ritreguan dhe u kënduan, përgjithësisht u përjetësuan ndër breza përmes folklorit dhe u kënduan në oda e vende të tjera publike, duke u përcjellë ndër gjenerata e duke u konkretizuar ndër beteja, deri në kurorëzime të reja, qofshin ato edhe të pjesshme, por me suksese natyrash të ndryshme: politike, arsimore, institucionale, federative, së fundi edhe ndërkombëtare.

Për shkak të rrethanave politike kombëtare e ndërkombëtare të kohës së Mbretërisë SKS, Lëvizja Kaçake u shua më 1927. U desh të vijë Lufta e Dytë Botërore për t'u shndërruar në formacione të tjera më të mëdha kryengritëse, të përqendruara në dy-tri qendra, kryesisht në Gostivar,

nën komandën e Xhemë Hasës – Gostivarit, në Gollak, nën komandën e Mulla Idrizit dhe në Drenicë, kryesisht nën komandën e Shaban Polluzhës. Për fat të keq edhe kjo kryengritje u shua nga shkaqe të ndryshme, si: organizimi, harmonizimi dhe armatimi i dobët i forcave kryengritëse, përballë partisë komuniste jugosllave shumëfish më e forte dhe më e madhe ushtarake, e ndihmuar nga internacionalja komuniste pansllave, fatkeqësisht, edhe ajo shqiptare-perëndimore me përkrahjen e Rusisë, sidomos pas thyerjes së frontit gjerman atje.

Planet serbe për serbizimin e Kosovës me mjetet më të fuqishme jo vetëm ideologjike, dëshmojnë për domosdoshmërinë, nevojën dhe rëndësinë e luftës çlirimtare në ata dhjetëvjetëshat e parë të fillimshkullit që e lamë, ku merrte pjesë edhe Mehmeti i Vogël. Fryma e asaj lëvizjeje, pak a shumë, kurrë nuk pushoi, por vazhdoi me forma të ndryshme manifestuese (veprimtari ilegale, demonstrata, protesta, greva) varësisht nga rrethanat e zhvillimet politike të kohës, deri te lufta e armatosur e vitit 1998-9, ku u kurorëzua me Pavarësinë e Kosovës.

Në këtë kontekst, vepra trajton edhe shpërnguljen e dhunshme të shqiptarëve nëpërmjet formave të ndryshme represive - ndër më të egrat, që synonin së pari kolonizimin e tokave shqiptare, pastaj shpërnguljen e tyre, së fundi serbizimin e Kosovës, jo vetëm në kohën e Mbretërisë SKS, program shekullor sllav ky, i gatuar teorikisht që nga I. Garashanini, pastaj J. Cvijiqi, Andriqi, Çubriloviqi, e praktikisht, nga Tito e Rankoviqi, së fundi edhe nga Milosheviqi për zgjerimin e territoreve sllave mbi tokat iliro-shqiptare.

Por shqiptari është si mina e futur në gur të shpuar, sa më fortë që ndeshet, aq më e fuqishme bëhet, pa marrë

parasysh (pa)mundësitë, qofshin ato edhe të pakta. Sa më e egër që ishte dhuna serbe mbi shqiptarët, aq më e gatshme dhe më e forte ishte forca e lëvizjes çlirimtare shqiptare ndaj pushtuesit. Andaj, situata e lëvizjes kosovare, pos tjerash, varej edhe nga situata politike-shtetërore serbe.

Veprën e përshkon një logjikë e fortë objektive e gjykimeve për disa nyje kyç të kthesave historike, situatave më të komplikuar, të shikuara nëpërmjet një dioptrie të re historike, publicistike e logjike, herë-herë kritike, ndryshe nga biografët e tjerë për A.Bejtën me bashkëluftëtarë, si: çështja e krerëve kosovarë në Qeverinë e Kuvendin e Vlorës ku, siç thotë autori, çelësi i çështjes qëndron "në kryeneçësitë tona, por edhe në logjikën tonë të pagdhendur"; enigma për qeverisjen e princ Vidit në Shqipërinë e pranuar ndërkombëtarisht; marrëveshja e A. Galicës me krerët serbë (K. Peçancin) për Arbaninë e Vogël, etj. Pos tjerash, monografia e M. Bislimit paraqet detaje të reja për veprimtarinë e Lëvizjes Kaçake pas betejës së fundit të Galicës, më 1924, si: plagosja e Shotës në Llaushë, më 1926 dhe përcjellja e saj për Shqipëri me jetimët e kaçakëve të vrarë.

Vepra është një biografi e brumosur me ndjesi të prekshme e të brendshme suptile, aq edhe heroike, krenare, që të jep forcë e trimëri lirisdashëse, edukative, të ofron histori krenare e çudibërëse kundrejt forcave të shumëfishta të pushtuesit. Ajo është e stolisur me një faktografi të bujshme historike, me një stil të rrjedhshëm letrar e publicistik dhe me shprehje të bukura stilistike: *"Në gjirin e kujtesës historike, atje ku bora pret borën, luftëtarët e lirisë që kishin vënë pushkët krahut, së bashku me lavdinë e atdheut, po bartnin edhe vdekjen nën sqetull..."* "Mehmeti kishte një fëmijëri të rëndë, i rritur në varfëri e kushte të rënda jetese. Mbi të gjitha i mungonte

aq shumë përkëdhelja e nënës, zëri i saj i ëmbël, dora e saj e ngrohtë, kujdesi dhe bekimi i saj, ninullat e saj para gjumit, tregimet e saj për trimat e malit, për zanat, për kreshnikët, për bajlozët, për mitet dhe legjendat tona çudibërëse ku, ndër shekuj shqiptarët mbijetuan dhe, trangun e tyre e ruajtën të papërkulur, si pak popuj të Ballkanit e më gjerë". Librin e stolisin edhe foto-portretet e dokumentet e shumta historike e arkivore, me të cilat autori solli risi e freski faktografike jo vetëm për figurën e Mehmetit të Vogël. Kështu, në bazë të të dhënave rrëfimore, arkivore e historike, autori i shtron faktet dhe i hap dyert për gjykime objektive nga lexuesit.

Vepra përshkohet nga objektiviteti me tërë kompleksitetin e saj, me gjithë krenarinë që i ushqeui brezat e ardhshëm. Është përpjekje e trajtimit monografik të bëmave të shkruara e të dëgjuara historiografike e jetësore për Mehmetin Vogël me bashkëluftëtarë nëpër të gjitha shtegtimet heroike të luftës për Shqipërinë etnike, si dhe sfidat që e përcollën atë deri në vdekje. Kështu figura e Mehmet Delisë, si të tjerat e kësaj rëndësie, është shikuar gjithanshëm, ashtu si një bjeshkë, ku madhështia e saj ka rrezik të mos vërehet, pa u shikuar nga afër e nga shumë drejtime.

Me këtë vepër M. Bislimi e nderon dhe e ndihmon historinë kombëtare, në veçanti atë kosovare e drenicase, duke hapur rrugë të mëtejme studimore më të thelluara për heroizma të bashkëluftëtarëve, jo vetëm të kësaj treve e periudhe.

Prof. dr. Zenun GJOCAJ

PARATHËNIE

Me dy trima që i ka Shqipnia

Si ka mbreti as shtatë kralia

Azem Bejta Mehmet Delia

Me ta n'sherr ka ra Serbia...

Prej kohesh po më ngacmonte timbri i një ndjenje të veçantë, ka vite që po ndjeja një obligim moral e kombëtar, një përgjegjësi intelektuale për t'iu përveshur kësaj pune sa të vështirë, aq edhe të admirueshme, me synimin tim të patundur për të bërë një monografi për burrin, trimin, strategun, prijësin, atdhetarin dhe luftëtarin e lirisë - Mehmet Delinë, alias Mehmetin e Vogël nga Radisheva e Drenicës, pa dyshim, duke qenë i vetëdijshëm për peshën e përgjegjësisë në rrugëtimin tim drejt ngjarjeve të heshtura për kaq vjet!

Një punë me kaq përgjegjësi siç është bërja e kësaj monografie, sado modeste që të jetë, nuk të lejon të tërhiqesh pa i shkuar deri në fund hulumtimit në mënyrë që prurjet të jenë të kënaqshme, anipse do të mbetet edhe shumë për t'u dëshiruar! Faktorët që vështirësojnë zbardhjen e shumë bëmave gjatë më shumë se 30 vjetëve të veprimtarisë së tij kombëtare janë të shumta, si: relacioni kohor prej gati një

shekulli që kur ai filloi veprimtarinë e tij atdhetare, mungesa e dokumentacionit të mjaftueshëm të hedhur në letër, pamundësia e qasjes adekuate në arkivat e shtetit shqiptar, me gjithë përpjekjet e mia, që nga Radisheva e tij e dashur e deri tek Kruma, Tirana, Gjirokastra, Delvina e Libohova ku ai ka vepruar dhe ka shërbyer me vite dhe prej vitesh e më tej deri te brigjet e Barit të Italisë, ku ai la eshtrat e tij - pra atje ku trimi prehet edhe sot e kësaj dite, për gati 7 decenie me radhë, me shikim të etur nga brigjet shqiptare, me shpresë së mos "valët" e detit një ditë do ta nxjerrin prapë në brigjet e tokës mëmë, një ditë!...

Përveç Mehmetit të Vogël në brigjet e bregdetit italian (Barit e Brindisit), ishin të internuar edhe dhjetëra liridashës shqiptarë, eshtrat e disa prej të cilëve prehen atje edhe sot!, emrat e të cilëve padyshim mburrin dhe nderojnë historinë tonë kombëtare, si: Selman Riza, Emin Duraku, Zef Malaj, Ndue Pali, Muzafer Pipa, Mehmet Delia e dhjetëra të tjerë.

Mehmeti i Vogël dhe bashkëluftëtarët e tij të lirisë Kosovën e kishin kthyer në një arenë rezistence e ngadhënjimi, ku po valëvitej kryelartë flamuri i saj i gjakosur, flamuri i saj kryengritës, flamuri i saj me shpresa për një të ardhme më të ndritur të atdheut tonë për të cilin po flijoheshin bijtë dhe bijat më të mirë të tij. Ata vendlindjen e kishin kthyer në vatër rezistence, jeta e tyre ishte lufta për liri, dhe vetëm liria për ta kishte kuptimin e jetës! Këto male, këto mure të rrënuara kullash e fortifikatash që flasin me gjuhën e fakteve, janë dëshmia më e gjallë e përpjekjeve tona të pareshtura nder shekuj për liri dhe për bashkim kombëtar.

■ Malet e Radishevës

Në hapësirat e asaj kohe, ku mungonte informacioni i nevojshëm, ku mungonin pajisjet dhe armatimet, ushqimet, veshmbathjet, medikamentet e përkujdesjet mjekësore, ku lëvizjet dhe organizimet e shqiptarëve ishte shumë e vështirë të bëheshin, ngase ishin nën përgjim të vazhdueshëm të pushtuesit serb, i cili nuk linte gur pa lëvizur në mënyrë që t'i pengonte ato që në zanafillën e tyre... Në atë kohë kur vetëdija e masave të gjëra linte shumë për t'u dëshiruar, kur gjendja ekonomike dhe mirëqenia shoqërore ishte më se e mjerueshme, ku pushtuesi serb kishte vënë një sundim të hekurt, për t'i shtypur dhe për t'i detyruar shqiptarët që t'i nënshtroheshin Krajlit dhe "gospodarëve" të shumtë që kishin mësyre Kosovën dhe tokat shqiptare gjithandej ku ujit i thoshin ujë dhe bukës bukë, ku jeta nuk kishte kuptim pa kurorëzimin e lirës. Me gjithë këto vështirësi, këta njerëz të thjeshtë, duke qenë të vetëdijshëm se liria nuk vjen pa sakrifica, po gjenin kurajën për organizimin e radhëve të tyre

për të bërë më pastaj kuvende burrash, ku do të lidhej besa e tyre, që të mos kursenin as gjënë dhe as gjakun në shërbim të atdheut. Më pas pasuan kryengritjet e njëpasnjëshme, duke sfiduar kështu zgjedhën e robërisë serbe e cila ngadalë por sigurt, atëbotë me bekimin e Portës së Lartë dhe të fuqive të mëdha, po shtrëngonte hallkat e rënda të robërisë deri në ngufatje të jetës së shqiptarëve liridashës.

Ishte koha ajo që shtroi domosdoshmërinë e lëvizjes së gjerave nga vendi i vet, natyrisht, ishin burrat e dheut ata që po i prinin kohës duke dhënë kushtrimin për dalzotësit e atdheut, për të çuar në vend aspiratat e prijëseve tanë të lashtë e deri tek ata të "Lidhjes së Prizrenit" të cilët kishin pikësynim bërjen e shteti shqiptar dhe jo vetëm kaq, por edhe mëkëmbjen e tij ekonomike, politike dhe diplomatike në arenën ndërkombëtare, në mënyrë që me shtetet fqinjë të krijonin raporte të mira fqinjësore dhe paqeje si faktorë të barabartë stabiliteti, fakte këto që Qeveria e Ismail Qemalit pas shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë më 1912 i bëri të ditura dhe publike.

Menjëherë pas shpalljes së një pjese të tokave shqiptare të lira e të pavarura, për pjesën tjetër të atdheut çështja sikur u rëndua edhe më. Lubitë serbe, malazeze, maqedonase dhe greke u vërsulën si hienat mbi tokat shqiptare për t'i gllabëruar ato, kush më shumë e kush më pak. Ambiciet e vrazhda dhe të rafinuara të Mbretërisë Serbe për gllabërimin e tokave shqiptare, të bekuara edhe nga Fuqitë e Mëdha, sikur po legjitimonin përdorimin e mekanizmit të dhunës së pushtesve mbi popullatën shqiptare, me ç'rast nuk kursenin mjete për t'i zhbërë shqiptarët nga faqja e dheut. Mbretëria Serbe, e vetëdijshme se kurrë më parë nuk kishte qenë aq afër qëllimit të saj, njëkohësisht edhe aq larg për të realizuar ëndrrën e saj të zymtë për dëbimin e popullit shqiptar nga

tokat e veta, trojet shqiptare po tentonte t'i shndërronte në toka të djegura, për të mos lënë gjë prapa - veç hi e pluhur!

Të gjendur në këto rrethana, burrat e Shqipërisë iu përgjigjen kushtimit për të vazhduar luftën për liri të atdheut. Nën trysinë e kohës dhe të rrethanave konkrete edhe Mehmet Delia me shokë shtrënguan radhët e veta për t'i dalë zot tokave shqiptare. Ai, për më shumë se 30 vite me radhë, me pushkë dhe me penë nuk pushoi së renduri për t'i shërbyer atdheut të vet derisa ra në fillim të vitit 1945, duke qenë i internuar në burgun e Barit të Italisë.

Zvicër, nëntor 2011

Autori

■ Mehmet Delia 1891 – 1945

Mehmet Delia lindi në fshatin Radishevë, më 1891. Prijës i Lëvizjes për Çlirim Kombëtarë (pas rënies së Azem Bejtës), atdhetar i dalluar dhe udhëheqës i luftës për çlirim të atdheut, ushtarak dhe kuadër në Mbretërinë e Zogut, fillimisht shërbeu në Xhandarmërinë e Mbretit Zog në Krumë e në Tiranë, pastaj përgjegjës xhandarmerie në Prefekturën e Gjirokastrës, dhe së fundi nënkolonel në Prefekturën e Delvinës dhe të Libohovës.

RADISHEVA – VENDLINDJA E MEHMETIT DHE SHOTËS

Në gjirin e kujtesës së moteve, atje ku bora pret borën, atje ku cicërima e zogjve të zgjon si melodia e mëngjesit, atje ku ulërimë e ujqërve shqyen qetësinë e natës, që nga maja e Trojës e deri te maja e Sokolit, që shtrihet si strehë mbi Kotorrin e lashtë ilir në lindje dhe mbi Bajë e Syriganë në perëndim, atje ku burrat e dheut me sëpatë e me hanxharë u prenë fytafyty me pushtuesin, ku natyra ka ngjyra të veçanta, ku luleshtrydhet i kishte këputur me dorë të vet Qerimja e vogël dikur - Shota e madhe, më vonë - heroina jonë kombëtare sot, atje ku babai i saj Halili, së bashku me Deli Plakun e Mehmetin e Vogël, kishin pritur sa e sa herë trimat e përmasave të mëdha që fluturonin me flatra mbi qiellin e tokave shqiptare, si: Shaqir Smakën, Azem Bejtën, Hasan Prishtinën, Isa Boletin, Bajram Gashin, Hazir Ramën, Emin Latin, Fazli Beranin, Mursel Delinë, Bislim Lutin... Atje ku gurra e ujit nxjerr shkumën më të bardhë se tambël-borë, atje ku hedhin shtat sorkadhet lozonjare, ku zanat i shërojnë plagën trimit, atje ku lisat e gjatë puthitin qiellin, ku ajri i freskët të ngop mushkëritë, atje ku gjaku i Albanit, Shyqës, Kapllanit dhe i dhjetëra trimave të këtij fshati që rimuan tokën shqiptare të djegur për liri, me gjakun e tyre, atje ku i thonë Radishevë e kreshtave kryelarta - Radishevë

kala e pamposhtur përjetësie...

Fshati Radishevë përbëhet nga këto lagje: Tahiraj, Selmanaj, Ahmetaj, Selimi dhe Bekaj. Ka rreth 40 shtëpi dhe lidhet me shiritin e asfaltit me qytezën Runik. Ka shkollën fillore katërklasëshe me një panoramë të jashtëzakonshme të natyrës së saj.

■ Lagjja Deliaj- lagjja e Mehmetit të Vogël

Themelet e fortesave mbi të cilat dikur ishin ngritur shtëpitë prej guri të Mehmetit të Vogël dhe të Shotë Galicës, ishin aty. Mënyra e ndërtimit, dikur primitive, sot muzeore e atyre kullave, tanimë rrethuar me barishte, përtej faqes së një monopati ku ngrihen shtëpitë kryelarta të Radishevës, krenarinë e së cilës nuk arritën ta mposhtnin kurrë dy armiq të saj të vjetër: pushtuesi serb dhe varfëria.

■ Kjo ishte trualli i Mehmetit të Vogël,
Ulur e bija e Deli Plakut - Hala dhe nënë Zahideja djathtas.

■ Themelet e shtëpisë së Mehmetit të Vogël

Në mbamendjen e Radishevasve kishin mbetur kujtimet e rrëfyera ndër breza për takimet e pjesëtarëve të Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës, që pushtuesi serb atëbotë i quante: "Lëvizja e Kaçakëve të Kosovës", emërtim ky që ishte bartur nga ish-pushtuesi otoman tek pushtuesi serb, për fat të keq edhe nga historianët tanë, pa analizuar mirë këtë, duke e shtjelluar po me këtë emër, pra si "Lëvizje Kaçake e Kosovës". Me këtë emërtim fyes e përçmuese pushtuesit tanë mundoheshin që pjesëtarët e këtyre organizimeve kryengritëse e liridashëse t'i paraqitnin si keqberës, cuba, grabitës dhe ilegalë përballë tyre, në mënyrë që më pastaj t'i kenë duart e lira për të përdorur dhunë kundër Lëvizjes dhe kundër gjithë popullatës shqiptare që guxonte t'i strehonte dhe t'i ndihmonte ata. Sipas fjalorit të "Fjalëve dhe shprehjeve të huaja", nga turqishtja, fjala **kaçak** do të thotë:

1- "*Kaçàk*", -u. m. (turq. kaçak) vjet. Ai që ikte nga shtëpia, jetonte fshehur si cub

(zakonisht në mal), dhe luftonte kundër padrejtësive shoqërore, kundër klasave shfrytëzuese e kundër pushtuesit të huaj.

2- "*Kaçàk*", - e. mb. (turq. Kaçàk) vjet.

a), që është karakteristikë për kaçakun, që është veti e tij, prej kaçaku.

b), që shitej e blihej kontrabandë (për një mall, për një plaçkë tregu) etj.

3- "*Kaçàk*" ndaj. (turq. Prej kaçakt- çe), bisedë.

a), ashtu si vepronin kaçakët fshehurazi, vjedhurazi, si kaçak.

b), pa diturinë e organeve shtetërore, duke i fshehur pushtuesit qëllimin e tyre.

c), përd. mb. i tillë siç mbanin kaçakët, klandestin, i fshehtë.

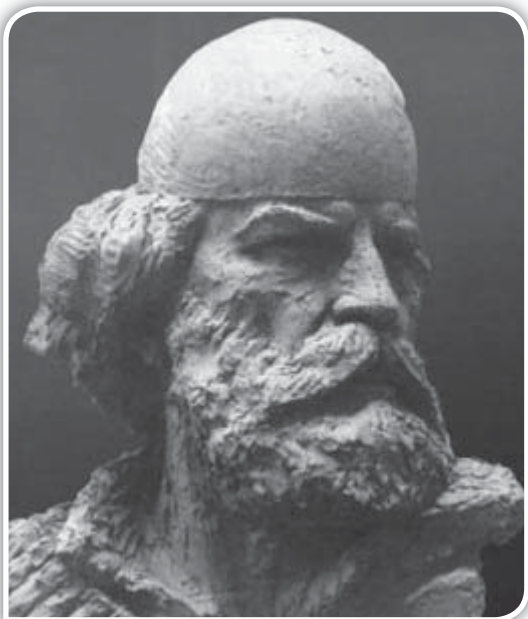
Pra veprime këto ilegale përballë pushtuesit otoman e serb të cilët mbi këtë platformë dhe nën këtë pretekst i jepnin vetes të drejtë për të shtypur masat e pabindura kryengritëse shqiptare të cilat ishin ngritur kundër Padishahut e më vonë edhe kundër Krajlit serb. Pushtuesi serb, nuk kurseu mjete dhune duke e përdorur aparatën shtetëror shtypës kundër popullatës shqiptare, duke i vrarë, djegur, dhunuar e masakruar ata, në mënyrë që t'i zhvendosë nga trojet e veta!

Nën këtë trysni bijtë tanë, të shtrënguar për të mbijetuar si qenie të gjalla në rend të parë, dhe si komb më pastaj, u detyruan që të organizoheshin në grupime dhe organizime të ndryshme, në vazhdimësi si: *"Kuvendi i Lezhës"*, *"Komiteti i Maleve"*, *"Lëvizja Kaçake"*, *"Besa e Dheut"*, *"Orët e Malit"*, *"Kuvendi i Marinës"*, e deri tek *"Lidhja e Prizrenit"*, *"Besa-Besë"* e *"Nacional Demokratja Shqiptare"*, *"Kryengritja Dibrane"*, *"Kryengritje e Malësisë së Madhe"*, *"Kryengritja e Drenicës"* dhe në vazhdimësi deri te *"Ushtria Çlirimtare e Kosovës"*, por edhe veprimet vetanake e atdhetare që hynë bujshëm në histori si qëndresa e Bec Sinanit, Demë Ahmetit, Kadri Bistricës etj. Këto organizime, natyrisht për pushtuesin edhe ishin veprime kaçake, pra veprime të fshehta që nuk i bindeshin Sulltanit të Turqisë, natyrisht as Krajlit të Serbisë. Pa dyshim se shqiptarët ishin të rebeluar dhe kryengritës, të gatshëm për t'u flijuar në shërbim të atdheut, të shtyrë nga dëshira e vetme dhe domosdoshmëria e të jetuarit të lirë e sovran në tokat e veta.

Prandaj thjesht e shkurt - *"Lëvizja e Kaçakëve të Kosovës"* ishte lëvizje çlirimtare, dhe në këtë botë nuk ka ndjenjë më humane, krenare e madheshtore sesa të adhurosh dhe të sakrifikohesh për liri të atdheut!

Vetëkuptohet: sikur këto grupe luftëtarësh shqiptarë të ishin lojalë, pra sikur të vepronin konform ligjeve të

pushtuesit – rrjedhimisht, ata as nuk do të ndëshkoheshin, as nuk do të konfrontoheshin, që do të thotë se as këto toka nuk do të çliroheshin. Të mos harrojmë se pikërisht në sajë të këtyre njerëzve të rebeluar e kryengritës, që mbi të gjitha donin lirinë e atdheut të vet, në rruzullin tokësor janë çliruar qindra popuj e janë formuar qindra shtete, madje edhe vetë Shtetet e Bashkuara të Amerikës, që kanë luftuar për afro një shekull për lirinë e vet! Pra, Lëvizja Kaçake nuk ishte më shumë se "Lëvizje Çlirimtare e Kosovës", e cila për shkak të rrethanave të veprimit dhe të organizimit të saj, fillimisht në grupe të vogla, të cilët më kohë u radhiten dhe u bashkuan me organizim të mirëfilltë të saj, të cilës fillimisht i priu Shaqir Smaka. Pas rënies së tij më 1916 "Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës" i priu Azem Bejtë Galica, i cili ra më 1924, pas rënies së Azemit, Lëvizjes i priu Mehmeti i Vogël së, bashku me shokë dhe me Shotën, deri në vitin 1927, kur edhe dolën për të dimëruar në Shqipëri nga ku nuk u kthyen më. Këtu edhe "pushoi" së vepruari "Lëvizja Çlirimtare e Kosovës". Natyrisht se veprimtarinë për liri të tokave shqiptare bijtë e popullit tonë nuk e pushuan për asnjë çast, në vazhdimësi që nga "Beteja e Kosovës" e këtej, pra që nga Millesh Nikollë Kopiliqi e deri tek Adem Shaban Jashari. Pa më të voglin dyshim, përpjekje jonë për liri dhe bashkim kombëtarë nuk do të pushojë së reshturi derisa Shqipëria të bëhet Shqipëri.

■ Adem Jashari 1955 -1998

Adem (Shaban) Jashari, komandanti Legjendarë i Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës i cili me sakrificat dhe flijimin e tij për adhe, hyri përjetësisht në historinë më të re të popullit Shqiptarë.

Në vazhdim kjo mbamendje kujton me pietet pjesëtarët e kësaj Lëvizjeje, kujton bijtë tanë më të mirë, ndejat e tyre netëve të gjatave të dimrit. Kujtojnë drekat, darkat, lojërat, kuvendet e tyre, kujton vendimmarrjet dhe sjelljet e tyre modeste prej njeriu, që gjithmonë synonin diçka e që në synim e sipër mblidhnin forcat dhe kursenin gjithçka për të pasur një kafshore bukë e një grusht barot, për ditët e mëdha - siç ishin ato të luftimeve të përgjakshme, ato të rezistencave heroike, ato të triumfeve krenare, për t'i dalë zot vendit të vet. Ata zakonisht takoheshin te "Kasollja"

e tyre, që e kishin ngritur enkas në një qoshe të pyllit që ishte pronë e Deli Plakut (babait të Mehmetit të Vogël), e cila, ç'është e vërteta, luante edhe rolin e shtabit të kësaj Lëvizjeje. Ky "Shtab", kishte një pozicion strategjik, ngritur në një cep mali - jo larg shtëpisë së Mehmetit të Vogël dhe të Shotës, ku mund të vëzhgoheshin lëvizjet e armikut nga ana e lindjes dhe e perëndimit. Në atë shtab, merreshin vendime të shumta jetike me rëndësi për fatin e atdheut. Aty ishte pikëtakimi i tyre, aty strehoheshin ata, aty ushqenin trupin dhe shpirtin e tyre, aty ngroheshin dhe bënë planet për të nesërmen - burrat e dheut. Aty mbështesnin kokën në gjoksin e atdheut me halle: Azem Bejta, Mehmet Delia, Shota dhe vëllezërit e saj, Ramadan Maliqi-Dan Deroci, Emin Lati, Bekë Hysen Galica, Xheladin Luboveci, Shaban Manxholli, Xhemë Ternavci, Halit Bajrami, Muresl Delia, Bislim Luti, Bajram Delia, Fazli Berani, Bajram Zena, Adem Miftari, Beqir Lahu, Rifat Banjska, Sali e Mehmet Halili, Rrok Qubrel, Kamer Loshi, Ajet Bala, Azem Lahu, Sinan Çitaku, Shak e Ramadan Radisheva, Hazir Rama, Zenal Ujkani, Rashit Godeni, Ramadan Imeri, Hazir Ahmati, Abaz Kurrumeli, Hys Popova, Hajr Prokshi, Bajram Peci, Muharrem Smaka, Shaban Llausha, Hajdar Selimi, Rushit Zeqiri, Isuf Selimi, Zenun Beka, Bislim Radisheva, Bajram Daklani, Shak Kabashi e shumë të tjerë, por edhe vetë Hasan Prishtina, i cili i takonte ata herë pas here për t'i vënë në vijë punët e organizimit!...

■ Vendi ku dikur ishte shtabi i "Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës".

Poshtë "Shtabit" të tyre dëgjohej gurgullima e ujit bilur në përroskën përballë që lëshohet tatëpjetë e gjarpëron përbri ish-rrugës së vjetër, duke zbritur luginës deri poshtë te lagjja e Ahmetajve të cilët ishin digë mbrojtëse e Shtabit dhe e çlirimtarëve, duke qenë pararojë nga drejtimi i veriut, andej nga edhe mësynte përherë falanga serbe.

Tek po vinim vërdallë, duke kaluar rrugica pa formë mes shkurreve dhe drizave, rrugë "dhish" këto siç i kanë quajtur dikur, nëpër të cilat kalorësit e lirisë futeshin e dilnin pa ferrë në këmbë, rrugë këto të cilat ata i njihnin në pëllëmbë të dorës edhe natën më mirë se ditën! Ata ishin të gatshëm, që secili veç e veç, por edhe të gjithë së bashku të "binin si me le" për të mbrojtur interesat e atdheut dhe shokët e tyre - luftëtarë të lirisë, pavarësisht nga çmimi që duhej paguar, ata ishin përcaktuar me kohë për këtë, dhe këtë koha e vërtetoi katërçipërisht.

I zhytur në mendime të ngrysurat për padrejtësitë e historisë që u bënë mbi popullin tonë, dhe pambarimisht kjo padrejtësi as sot nuk na lë që të bëjmë gjumë të qetë, edhe pas kaq vitesh(!), sikur të fut mes ndjenjash të turbullta në përpjekje për të hedhur ca dritë mbi këtë pjesë të historisë së pashkruar me ngjyrë deri me tani, por të shkruar e të lënë me ngjyrën e gjakut sa e sa herë. Duke pretenduar që të marr këtë "rrugëtim" të vështirë, i vetëdijshëm së nuk do të arrij që të zbardhë gjithë bëmat e asaj kohe të mbuluar me tisin e "enigmës kohë", por, pa dyshim, shumë i vendosur që të ndjek deri në fund gjurmët e mbetura në kohë të cilat ndër breznit janë bartur aq besnikërisht dhe me fanatizëm, fshehur thellë në gjë për t'i nxjerrë ato një ditë në dritën e shkencës së historisë, rrugë kjo që pa dyshim do të zbardhet nga brezat që do të na pasojnë. Ndihmë të veçantë do bënin arkivat e shtetit shqiptar për të zbardhur veprimtarinë e Mehmetit të Vogël dhe shërbimet e tij që bëri në të mirë të shtetit shqiptar para së gjithash, dhe tek më pastaj në shërbim të Mbretërisë Shqiptare, që nga fillimi i vitit 1928 e deri në vitin 1940, pra për 12 vite rresht, deri sa u arrestua nga pushtuesi fashist Italian dhe u internua në Bari të Italisë.

Mehmeti i Vogël me sjelljet e tij etike dhe atdhetare fitoi besimin dhe simpatinë e Mbretërisë Shqiptare. Prandaj iu besuan detyra me rëndësi, si: përgjegjës administrator në Xhandarmërinë e Krumës, pastaj në Regjimentin Ushtarak të Tiranë, më pas si Nenëkolonel në shërbim të Prefekturës së Gjirokastrës, në atë të Libohovës etj.

■ Mehmet Delia me uniformë ushtarake.

Në udhëtimin tim drejt Tiranës, me një përzierje ndjenjash mes rrëfimit të udhëtimit dhe ambicieve të mia për të arritur diçka më shumë në të mirë të kësaj monografie, ku me keqardhje zbehet pesha e qëllimit të udhëtimit tim kaq të lodhshëm për të shpague mundin e një kontributi sado të vogël e modest në shërbim të kërkimit dhe të zbulimit të fakteve tjera të asaj kohe, që janë aq të vlefshme për kohën tonë, për të mësuar më shumë se kush ishin ata njerëz aq të thjeshtë të cilët nga atdheu nuk kërkuan asgjë, të cilët atdheut i dhanë aq shumë, të cilët sot prehen si dëshmitarë dhe aktorë të heshtur të historisë sonë të lavdishme, mbuluar

me tymin e legjendave mitike që për ta nuk do të prajnë kurrë, me lutjen tonë nga shpirti: "Mos iu mbuloftë harresa kurrë, o burra të dheut!"...

Pritjet e mia për të futur diçka më shumë në dorë nga arkivat e shtetit, nuk më dolën ashtu siç i kisha paramenduar. "Porta", ku dikur kishin kaluar Azem Bejta, Shota, Mehmeti i Vogël etj. tanimë ishte e mbuluar me ndryshkun e kohës. Rrënojat e asaj kohe të largët, nuk të lejonin që imagjinatën ta kthesh një shekull prapa, në ato ditë vere kur po tentoja ta ndiqja këtë "aventurë", që do ta finalizonte dëshirën dhe qëllimin tim për të bërë një monografi e cila do t'i kushtohet vendit të shqiptarëve- Radishevës trime dhe bijve të saj, kontribut ky që në përpjekje e sipër do të sillte një rrëfim të veçantë, ku imagjinata do të gërshetohej me realitetin. Ky qe mëtimi për të treguar se si kanë qenë dikur rrethanat dhe realiteti i një kryengritjeje shqiptare në këto anë, personazhi dhe figura emblematike e së cilës është pa dyshim Mehmet Delia - alias Mehmeti i Vogël, i njohur historikisht si bashkëluftëtari më i afërt i Azem e Shote Galicës, ose si koha e lëvizjes dhe e zgjimit tonë kombëtar e cila ngacmon në vazhdimësi edhe sot e mot mjaft nga historianët tanë të mirëfilltë.

RRËNJA E FAMILJES DELIA TË RADISHEVËS

Familja Delia ka qenë e respektuar në vazhdimësi, ka pasur lidhje të forta me familje atdhetare e përparimtare të kohës, të cilat kishin një bagazh të padiskutueshëm atdhetarie, si: Lutfi Veshkuqi, Shaqir Smaka, Ahmet Delia, Bislim Lutfia, Azem Bejta, Emin Lati etj.

Pa, dyshim, edhe në Shqipëri Mehmeti i Vogël ishte i respektuar, gjë që dëshmon pozita e tij me përgjegjësi në hierarkinë e Regjimentit Ushtarak të Mbretërisë Shqiptare, dhe përgjithësisht pozita e tij në shoqërinë shqiptare të kohës, duke kryer me sukses dhe me përgjegjësi detyra shtetërore e ushtarake. Ai ishte pothuajse i vetmi shqiptar nga Kosova që ishte integruar plotësisht në Mbretërinë Shqiptare, duke u radhitur ndër figurat me peshë dhe përparimtare të asaj kohe.

DELI MUSLIA, I NJOHUR SI DELI PLAKU 1843 - 1920

Më i vjetri i Deliajve, që mbahej mend, quhej Tahir, prej nga e ka marrë emrin edhe lagjja e tyre. Delia lindi dhe u rrit me halle në Radishevën trime. Ç'është e vërteta për rininë e tij nuk kemi shumë të dhëna që mund të shkoqisnim shumë detaje. Dajat i kishte nga fshati Qirez, e ëma quhej Sherife, ndërsa babai Musli.

Delia u burrërua dhe jeta e ngërtheu me krahët e vet. U martua bukur në moshë të shtyrë me Qamilen nga fshati Qabër, e cila për fatin e tij të lig i vdes shumë e re, duke ia lënë tri vajza: Maliqen që u martua në Klinë të Skenderajt, Halën që u martua në Kasterc dhe Zelihen që u martua në Zhabël të Dukagjinit. Si dhe të vetmin djalë, pra Mehmetin e Vogël. Mbase që atëherë i mbeti edhe emri Mehmeti i Vogël, por që ka edhe shpjegime të tjera, si:

"E thërrisnin Mehmeti i Vogël, për ta dalluar nga i vëllai i shotës Meti, por edhe më vonë në Çetë e thërrisnin po më këtë emër, që ishte edhe përkëdhelës për ne shokët e Çetës"- tregonte Bajram Zena, bashkëluftëtarë i Lëvizjes.

Shumë më vonë Deli Plaku martohet përsëri, këtë radhë me Zahide Ali Halilin nga fshati Syriganë e cila kur erdhi nuse në Radishevë, Mehmetin e Vogël e gjeti pothuaj në

moshë të njomë. Zahideja ishte e mbesa e Halil Sejdisë. Pra, gjyshi i saj, Halili, ishte burrë që kishte emër e konak atë kohë në Syriganë e në rrethinë. Duke qenë se Syriganë ka një pozitë strategjike, ka qenë shumë herë edhe e sulmuar prej barbarëve serbë. Një grup banditësh serbë një natë të vonë i kishin vënë pusi për të saten herë me qëllim që ta vrisnin Ali Halil Sejdinë - babanë e Zahidesë. Ai tek po vinte kaluar mbi gjokun e bardhë, me martinën e gjatë gati për zjarr, vigjilent dhe duke nuhatur terrenin, Gjoku sikur po i jepe të zot shenja të liga, duke zgjatur veshtë përpara, duke i rënë tokës me këmbë dhe duke lëshuar turfullimë me hundë! Alia e vërejti rrezikun, por nuk kishte rrugë tjetër, veç përpara për të çarë rrethimin. I dha zjarr çarkut të martinës së gjatë edhe gjokut i lëshojë zë; si dikur nëpër legjenda:

*Gjok or bir qenkam rrethua,
n'kjoft se ti ke me na p'shtua,
ta dhash besën s'kam me t'mohua!
pra n'kjoftë se ne këna me ra,
na mes veti s'këna me u nda
gjatë me lot kanë me na qa,
prej xhemati s'kam me t'nda!...*

Ai mblodhi frerin e gjokut, duke e therur atë me zinxhi. Gjoku mblodhi trupin e ia dha vrapit fluturim, duke çarë pusinë përmes. Krisën pushkët dhe gjoku në vërsulje i kishte ndalur plumbat me gjoksin e tij!... Gjatë shkëmbimit të të shtënave, falë natës Aliun nuk e kishte marrë asnjë plumb, por gjoksi i gjokut ish bërë shkrumb!...

Të nesërmen gjoku kishte rënë përdhe... Alia kishte thirrur të shtatë komshinjtë për ta varrosur gjokun, dhe për shtatë ditë me radhë ia kishte ndezur nga një kandil te varri që ia kishte bërë në kopshtin e vet me mollë.

*Për shtatë ditë ai s'kishte vënë bukë në gojë,
për shtatë ditë ai mbyllë po rri në shpi,
për shtatë ditë ai me askënd s'ka folë,
për shtatë ditë ai veç duhan po pi!...*

Si në legjendë, po, vërtetë nëse legjendat kanë për bazë ndodhitë çudibërëse e mbinjerëzore, që mishërohen me sakrificat më sublimë, pse jo, edhe gjoku i Aliut e meriton vendin brenda gjirit të saj, si dikur gjoku i Skënderbeut dhe bashkëlufëtartë të tij!

Kjo pra ishte rrënja e Zahidesë e cila jetoi afro një shekull 1885 – 1975. Deli Plakut, ajo ia mbushi konakun me djem e çupa. Fëmija i parë që erdhi në jetën e re ishte Ahmeti 1908- 1922, pastaj Qerimi 1910- 1993, Muslia 1912- 1976, si dhe vajza e vetme Halimja 1915- 1992.

■ Zahide Delia 1885 - 1975

Deli Plaku, duke qenë se ishte i ati i Mehmeti të Vogël- kaçakut të maleve, luftëtarit të devotshëm të lirisë, bashkëluftëtarit të Azem e Shotë Galicës, mik i ngushtë i Lutfi Veshkuqit të Prekazit, pa dyshim se ishte nën presion të vazhdueshëm të xhandarmërisë serbe. Ai përcillej në çdo hap, në mënyrë që jeta e tij të bëhet e pamundur në Radishevë, ose ta dorëzonte të birin Mehmetin i cili kishte marrë guximin dhe së bashku me shokë ia kishin kthyer pushkët Serbisë! Diku nga fund qershori i viti 1920 xhandarmëria serbe Deli Plakun e kishte kontrolluar sa e sa herë, dhe një ditë e kishin arrestuar fare, duke e detyruar (atë së bashku me Halim Tahirin) ta tërhiqnin një top artilerie me rrota hekuri, që nga balta e tmerrshme e Runikut deri tek vendi i quajtur Hormoq, diku rreth 6 km rrugë. Deli Plaku atë kohë ishte gati 77 vjeç, dhe pesha e moshës së bashku me peshën e topit që po tërhiqte e kishin lodhur e këputur, po që nuk po jepej. Gjatë tërë rrugës xhandarët serbë e në veçanti një Pavliq, kolon serb i Radishevës, duke e ditur se Delia ishte babait i Mehmetit të Vogël, nuk ia ndanë maltretimin, madje duke e therë herë pas herë edhe me bajonetë. Kur arritën tek vendi i quajtur Hormoq, Deli Plaku ishte larë i tëri në gjak! Xhandar Pavliqi, duke e parë se Delia nuk e kishte të gjatë, e liron atë. Delia edhe pse në atë gjendje nuk dorëzohet dhe me tërë fuqinë e vet mësyn drejtimin për të mbërritur i gjallë tek vajza e tij Hala që ishte e martuar në Kasterc. Mirëpo që nga vendi i quajtur Hormoq e deri tek lagja Miftari kishte bukur një copë rrugë, duke u përpëlitur që të shkonte edhe këmba doras, atë e lë fuqia, dhe vdes në një mezhde të një are me grurë, që ishte pronë e Mujë Azem Spahiut. Trupi i pajetë i Deli Plakut, atë natë ngeli aty në mezhde të asaj are me grurë det që kishte kallinjtë plot!

Sipas shpjegimit të Mujës (zotit të arës) do duhej të ishte

muaji qershor, ngase gruri me kallinj të plot ende nuk ishte i arrirë, pra i pjekur. Interessant, si lidhet dhuntia e jetës me brenga e halle: po atë natë i zoti arës, pra Mujë Azem Spahiu, kishte parë në ëndërr sikur i kishte ardhur një zë që i thoshte: në mëngjes ta merrte draprin dhe të shkonte në arë për ta korrur grurin e papjekur, apo të verdhë - siç i thotë populli!... Ai ishte zgjuar në mëngjes i shqetësuar, dhe po i tregonte të shoqes ëndrrën e trishtueshme që kishte parë. Pas pak, i tha të shoqes: *"Do të shkoj tek ara se nuk po më zihet vendi vend!"*. Ai merr një drapër me vete dhe shkon tek ara, thjeshtë për të mundur kureshtjen! Për habi, aty gjen Deli Plakun të vdekur!... Lajmëron menjëherë të bijën e Delisë, Halën, që ishte e martuar po në atë fshat me Bajrush Murselin. Ata e varrosin Deliun në fshatin Kasterc, pasi që nuk kishin mundësi ta varrosnin në Radishevën e tij, ngase Mehmeti i Vogël ishte me luftëtarët malit, kurse fëmijët e tjerë të Deliut ishin të vegjël - edhe sot trupi i Delisë pushon në Kasterc - jo shumë larg Radishevës së tij të dashur.

■ Varri i Deli Plakut në Kasterc. Pranë varrit stërnipat e tij

Më të marrë lajmin për vdekjen e të atit, Mehmeti i Vogël ishte zotuar para shokëve se do të shpaguaj jetën e t'et shumëfish. Dhe ashtu doli. Pas disa kohesh ai mori informacionin se një eskortë xhandarësh do të përcillte disa ushtarakë të lartë serbë nga Mitrovica për Pejë e cila do e mos do të kalonte nga Përroi i Keq.

Për të bërë sigurimin e rrugës që nga Klina e Mesme e Fazli Beranit e deri te fshati Rrapaj- Rraposh, që më vonë administrata serbe e quajti Raka e pastaj e evidencuan si Rakosh, u caktua pikërisht xhandari serb Pavliq, pasi që ai ishte kolon në Radishevë, natyrisht se edhe i njihnte mirë ato rrugë.

Mehmeti i Vogël, së bashku me disa shokë, zuri pusi. Përleshja që e rreptë, për pasojë mbetën të vrarë 12 ushtarakë e xhandarë serbë, vetëm njëri kishte shpëtuar, të cilin e kishin zënë të gjallë. Dhunti e ligjit të natyrës, ai ishte vetë xhandar Pavliqi, i cili e kishte mbytur Deli Plakun me bajonetë!

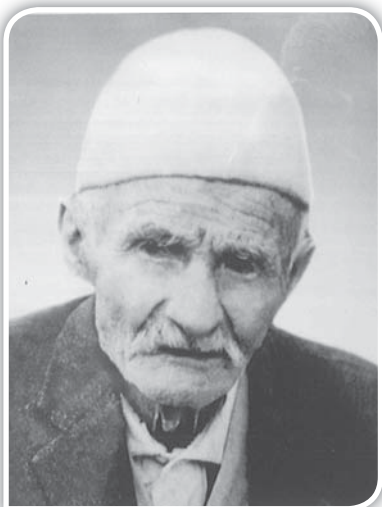
... Hë zotni Pavliq, - i kishte thënë Mehmeti i Vogël, - a e sheh se u takuam prapë! - tregonte Hazir Rama, që kishte marrë pjesë në aksion.

Xhandar Pavliqi kishte rënë në gjunjë para Mehmetit dhe po e luste që t'ia falte jetën, duke u zotuar se ai nuk e kishte vrarë Deli Plakun. Mirëpo Mehmeti i Vogël ia preu shkurt:

- "Ju kriminelë të ndyrë, nuk mateni dot me ne, dhe shfryni mbi pleq e gra të paarmatosur, madje duke i thënë ata edhe me bajoneta!"

... ishte largua dy hapa, ia kishte drejtuar pushkën Pavliqit, duke i thënë:

*T'mi bësh babës falëmeshëndet,
e t'mi bësh n'atë botë hyzmet,
se e ke ther me bajonetë,
ma ka lënë dorë e shkretë,
s'un po qohet me t'vra vet!"...*
... dhe e shtriu për dhe xhandar Pavliqin.

- Hazir Rama i Vitakut në moshë të thyer 1889 – 1973
Bashkëlufëtëtar i devotshëm i Lëvizjes, në shenjë
hakmarrjeje serbët e Runikut në krye me serbin
Starabuti i kishin vrrarë të vëllanë Nezirin. Haziri, së
bashku me shokët e çetës, pas një kohe të shkurtër
likuidojnë këtë çetë banditësh serbë të Runikut në krye
me Starabutin. Vdiq në një pleqëri të thellë më 1973.

LOZA E DELI PLAKUT

Fati i fëmijëve të Deli Plakut

Mehmeti i Vogël u rrit me përkujdesjen e tri motrave të tij dhe me përkujdesjen e veçantë të vetë Deli Plakut, më pas shemra e tij Zahideja u përkujdes për të si edhe për fëmijët e saj, që i pruri në këtë jetë me Deli Plakun. Mehmeti u rrit e u burrërua, ishte shtatlartë, por gjithmonë vinte ca i hajthem nga shëndeti, nuk vinte i bëmë dhe i tultë, kishte shtat atleti me një pamje engjëllore të çiltër. Në fytyrën e tij edhe sot në këto fotografi, shijes së syrit nuk i shpëtojnë dot tiparet e tij të çiltra, skofiare, humane dhe njerëzore - zaten vetëm njerëzit e tillë që kanë një shpirt të çiltër e human janë në gjendje që atdheut t'i shërbejnë me devotshmëri. Ani pse jeta atij dhe bashkëlufëtëtarëve të tij ua imponoi rrugët e vështira të mbijetesës, duke i ballafaquar me varfëri të skajshme materiale, me mungesë të ushqimeve, të veshmbathjeve dhe me strehim të dobët, thjesht luftë e përditshme për ekzistencë, të gjitha këto kurrë nuk i bënë ata që të humbasin moralin njerëzor dhe liridashës. Ata mblidheshin netëve të gjata të dimrit në kullat e tyre prej guri, ku ia krisnin çiftelisë e këngës për trimat dhe kreshnikët e kohës - natën e bënin ditë dhe dimrin e bënin verë! Në këto kushte u rrit dhe u burrërua Mehmeti i Vogël, i cili me kohë iu bashkua Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës. Ç'është e vërteta ai së pari

ishte njohur dhe ishte bashkuar me Ramadan Maliqin - alias Dan Derocin, që vepronte në rrethin e Mitrovicës, duke e dëmtuar herë pas here xhandarmërinë serbe. Më pas ata iu bashkuan Lëvizjes, zaten ky ishte edhe qëllimi dhe platforma e organizatës: të gjitha grupimet e vogla kryengritëse që vepronin anë e kënd vendit të radhiteshin në radhët e Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës, në mënyrë që të vepronin nën një urdhër e komandë. Kjo ishte edhe porosia e Hasan Prishtinës!

Sikur nuk mjaftoi vetëm jeta e rëndë, këta burra të dheut u detyruan që krahas përkujdesjes për familjeve të tyre, të rroknin edhe armët krahut, në një moshë relativisht të re, do të ndesheshin me erën e barotit dhe erën e gjakut që derdhej rrëke për të mbrojtur tokat shqiptare nga pushtuesi barbar serb, i cili nuk kursente mjete për t'i shfarosur shqiptarët nga tokat e veta. Kështu edhe Mehmeti i Vogël, i cili tanimë ishte përcaktuar për rrugën e lavdishme në shërbim të atdheut, vazhdoi dhe ndoqi me devotshmëri këtë rrugë për një jetë të tërë.

Djali i radhës i Delisë ishte Ahmeti, i cili u vra shumë i ri, vetëm sa kishte mbushur 14 pranvera! Atë e kishte vararë një hafije (dorë e zgjatur) e Serbisë nga fshati Brabaniq, i yshtur nga pushtuesi për t'u hakmarrë kundër bëmave që Mehmeti i Vogël së bashku me Dan Derocin kishin bërë kundër xhandarmërisë serbe në ato anë. Vrasja e të vëllait, Mehmetin e kishte goditur shumë rëndë. Ai ishte egërsuar edhe më, dhe ishte betuar se për të gjallë pushka e tij kurrë nuk do të pushonte kundër pushtuesit barbarë serb dhe shërbëtorëve të tij.

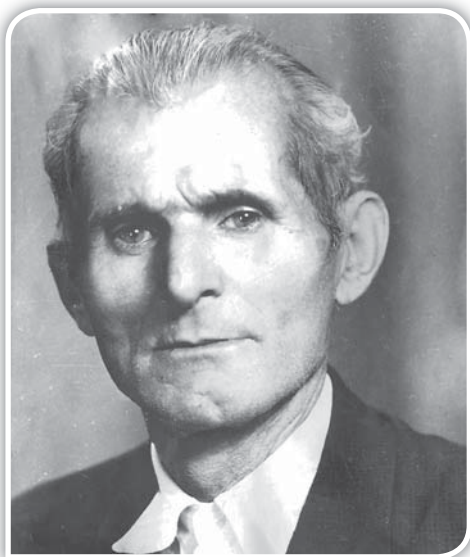
Pastaj erdhën në jetë Qerimi, Musliu e Halimja. Është shumë interesant jeta e kësaj familjeje, pak raste ka në historinë e popullit tonë, që një familje të ketë përjetuar

peripeci të tilla. E internuar në Nish, pastaj e dëbuar për në Shqipëri, e rikthyer më pas në Radishevën krenare.

Këta burra të dheut, këta vëllezër, së bashku me babanë e tyre, jeta i mori në sqetull, duke i lindur pranë asaj vatre të ngrohtë, e duke i shpërndarë trojeve shqiptare, madje edhe përtej brigjeve të Adriatikut, atje ku kanë varret sot! Deli Plaku pushon në fshatin Kasterc, Qerimi pushon në varrezat e sharrës në Tiranë, Mehmeti i Vogël pushon në Bari të Italisë, vetëm Musliu pushon në Radishevën e tij të dashur, duke pritur trupat e vëllezërve dhe babanë që një ditë të prehen të qetë, aty pranë e pranë në gjirin e vendlindjes!

Nuk ka edhe një shembull më unik, veç ai i Ali Pashë Tepelenës: tre vëllezër dhe babai, me namin në shqiptari, me varret në Kastrec, në Radishevë, në Tiranë e në Itali!...

QERIM DELIA 1910 – 1993

■ Qerim Delia

Po fillojmë me Qerimin, pasi që për Mehmetin e Vogël do të shkruajmë në vazhdim. Qerimi ishte djali i dytë i Deli Plakut. Ai dajat i kishte ne Syriganën e lashtë, aty buzë shkëmbit të gjytetit që ngrihet shtatlartë mbi fshat, ku daton që nga Iliria e lashtë, që prej se rrezon dielli tokën shqiptare

plot me halle, por edhe me jetë gazmore e gjallëri. Ai shkonte shpesh te dajat Halil, Sejdi e Haxhi Alia, së bashku me nënë Zahiden, duke kaluar përmes maleve që lidhin Radishevën me Syriganën e lashtë. E ëma, Zahideja, i shpjegonte Qerimit për bëmat e trimave të kohës për kolonet serb që kishin zënë Bajën, vendin më pjellor e me piktoreskë të këtyre anëve, me pemë dhe uji mineral e shërues. Qerimi, qysh i ri, i inspiruar prej të vëllait, i edukuar në frymë atdhetarie, kishte pasur rastin që me dhjetëra herë t'u shërbente bashkëluftëtarëve të Mehmetit dhe Azem Galicës me kafe e duhan, t'i dëgjonte ata duke rrëfyer për beteja të shumta, për rezistencat heroike dhe për aktivitetet që do të pasonin më vonë në shërbim të atdheut. I bindur se nuk kishte zgjidhje tjetër edhe Qerimi merr rrugën e të vëllait, por në rrethana të tjera. Pas vrasjes së Azem Galicës e tërë barra e vazhdimit të luftës bie mbi bashkëluftëtarët e Azemit dhe të Shotës. Ndër më të dalluarit ishte Mehmeti i Vogël, Jo më kot e thotë kënga:

...Me dy trima që i ka Shqipnia

S'i ka mbreti as shtatë Krajlia

Azem Bejta e Mehmet Delia

Me ta n'sherr ka ra Serbia...

Prandaj kënga nuk të kap kot, populli nuk ta fal këngën lehtë, kënga nuk tjetërsohet dhe nuk të pranon në gjirin e saj lehtë, kënga nuk lë vend për lajthitje, s'do mend se Mehmeti ishte ndër më autoritarët e Lëvizjes Kaçake, pas rënies së Azemit me 1924, i cili i priu Lëvizjes së bashku me Shotën dhe me shokët tjerë deri në vitin 1927. Sipas të dhënave historike, nga fundi i këtij viti Mehmeti i Vogël, së bashku me disa shokë dhe me Shotën, e cila më vete kishte edhe disa fëmijë jetimë të luftëtarëve të rënë, kalojnë kufirin diku nga anët e Veriut, si duket konakun e parë e bëjnë në

Iballë të zonës së Pukës, ku i presin malësoret e Iballës me dashamirësi e bujari shqiptare.

Ata shkuan në Shqipëri për të dimëruar, nga nuk u kthyen më kurrë, me çka edhe pushoi veprimtaria e Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës. Diku rreth vitit 1928-29, pushteti serb rifilloi një fushatë të re represioni, me qëllim që familjet e anëtarëve të kësaj Lëvizjeje, si dhe të shumë atdhetarëve të tjerë të shquar, t'i shpartallojë që nga rrënjët, duke ndërmarrë edhe masa të rrepta ndëshkuese, kështu internoi në kazamatet e Nishit familjen e Deli Plakut, dhe i mbajti atje për rreth tre vjet rresht, si: shembrën e Mehmetit, pra nënën e Qerimit Zahiden, vëllanë e vogël të Mehmetit, Musliun, që ishte rreth 16 vjeç, dhe të motrën Halimen, e cila në atë kohë nuk kishte më shumë se 13 vjet!

Me këtë rast Qerimi i kishte shpëtuar këtij internimi, duke u përpjekur që të gjente veten në radhët e organizimit të ri, gjë që nuk ishte e lehtë ngase shumë rrethana, tani më kishin ndryshuar. Lëvizja kishte rënë shumë, Qeveria Demokratike e Nolit, po ashtu kishte rënë, Curri, Boletini, Luigji dhe Qemali e shumë luftëtarë të tjerë ishin likuiduar në mënyra të ndryshme, Hasan Prishtina ishte nën përcjellje të vazhdueshme dhe kërkohet koka e tij me çdo çmim. Prandaj për Qerimin dhe për shokët e tij nuk ishte e lehtë që të lidhnin zinxhirin e shkëputur, për ç'gjë duhej shumë punë e përpjekje organizative.

E tërë familja e Deli Plakut, pas liritimit nga burgu i Nishit, pas një ose dy vjetësh, diku rreth vitit 1933, duke mos mundur t'i bëjë më ballë provokimeve dhe represalieve të vazhdueshme të xhandarmërisë serbe, si kontrollime të vazhdueshme, torturime, plaçkitje, shqetësime etj., vendosi që të kalojë në Shqipëri, ku qëndroi deri në vitin 1941, kur edhe kthehen përfundimisht në Radishevën e tyre të dashur.

Më herët e më vonë, me dhjetëra herë, Qerimi kishte kaluar kufirin shqiptaro-shqiptar, përmes bazës që i kishte lënë i vëllai, tek Rizë Daut Ozdrimi, një atdhetar tjetër i devotshëm i kohës. Qerimi, duke e takuar të vëllanë Mehmetin e Vogël, që atë kohë ishte në shërbim të Komandës së Regjimentit të Xhandarmërisë së Krumës, si dhe duke rënë në kontakt edhe me intelektualin dhe atdhetarin e asaj kohe si Bajram Gashin e Uçës së Istogut etj., nga merrte vazhdimisht instruksione se si të vepronte për të riorganizuar Lëvizjen.

■ Bajram Gashi (majtas) dhe Mehmet Delia

Bajram Gashi 1909- 1945

Bajram Gashi i biri i Salih Idrizit, lindi në Uçë të Istogut dhe u shkollua në Shqipëri dhe në Romë. Bashkëmendimtar dhe bashkëluftëtar i Mehmetit të Vogël, intelektual i kohës, kishte mbaruar Akademinë Ushtarake në Romë, më vonë ishte federal dhe prefekt i prefekturës së Pejës 1941-1943, po bënte të pamundurën për t'i dalë zot vendit dhe popullit shqiptar. Njihte shkëlqyeshëm gjuhën italiane, por edhe frëngjishten. Në shkurt të vitit 1945 në bjeshkët e Vojdullit, së bashku me Ramë Alinë, u vra nga forcat e OZN-as dhe mercenarët shqiptarë.

Qerim Delia deri diku kishte vënë kontakte me krerët e kohës, mirëpo kishte bërë edhe shumë aksione individuale, apo si të thuash kokë më vete, duke i dëmtuar kështu rëndë radhët e xhandarmërisë serbe. Diku nga viti 1938 Qerimi shkon në Shqipëri dhe me ndihmën e të vëllait inkadrohet në Xhandarmërinë e Mbretërisë Shqiptare. Në bazë të rezultateve dhe shkathtësive që tregon shumë shpjet avancohet dhe merr gradën rreshter xhandarmërie, pozitë kjo që atij ia mundësoi në rend të parë mbijetesën, por edhe kontaktet me krerët e kohës, të radhitur në "Nacional Demokraten" dhe me "Krerët e Ballit". Pas viti 1943, pra pas disfatës fashiste, Qerimi bie në kontakt me lëvizjet e rinisë komuniste dhe inkorporohet në radhët partizane, kështu duke u munduar që të kontribuojë edhe në këtë drejtim, gjithnjë me ndjenjën që t'i shërbejë çlirimit dhe bashkimit të tokave shqiptare. Natyrisht për të demaskuar me ngulm dhe guxim, fytyrën e vërtetë të forcave serbo-çetnike të cilat ishin maskuar nën dhjamin e thirrjes së "bashkim- vëllazërimit", në atë të "barazisë së popujve brenda Jugosllavisë", të vetëvendosjes së të gjithë popujve pas çlirimit nga nazifashizmi etj. Qerimi bëri çmos që ishte në fuqinë dhe në dhuntinë e tij për t'i çjerrë këtë maskë të sllavokomunistëve duke u sqaruar komunistëve të rinj shqiptarë për krimet e njëpasnjëshme që serbët kishin bërë mbi popullin shqiptar të Kosovës. Siç dihet, forcat partizane, të ndihmuara nga forcat aleate të kohës, kishin triumfuar mbi nazifashizmin. Ç'është e vërteta ato dukeshin si një shpresë e re për popujt e shtypur. Me këtë rast edhe shqiptarët (jo të gjithë) shpresuan se po vjen dita kur zgjedha e robërisë do të hiqet nga kurrizi ynë një herë e përgjithmonë dhe do të përmirësoheshin padrejtësitë historike që ishin bërë kundër tokave shqiptare, të cilat pas kësaj luftës të përbashkët kundër nazifashizmit, më në fund do të bashkoheshin, dhe

më pastaj shqiptarët do të jetonin e do të zhvilloheshin në shtetin e tyre të lirë. Për më shumë, ata i besonin faktit se liria dhe demokracia do të duhej t'u takonte të gjithëve, pra edhe shqiptarëve.

Mirëpo nuk ndodhi kështu. Çetniko-partizanët serbë e jugosllavë shpërfaqën fytyrën e tyre të vërtetë, duke filluar aksionet e gjenocidit kundër shqiptarëve ose më mirë të thuhet i vazhduan masakrat që i kishin bërë ndaj shqiptarëve madje edhe gjatë Luftës së Dytë Botërore! Kështu ata filluan aksionet duke kërkuar gjahun e tyre "për spastrimin e radhëve nga elementi reaksionar shqiptar ballist e nacionalist!", - siç na quanin ata, atë kohë. Partizanët e Titos, pa gjyq, vetëm në Tivar të Malit të Zi me 1945, pushkatuan mbi 5000 mijë shqiptarë të pafajshëm e duarlidhur!, të cilët i kishin kaluan përmes tokave të Shqipërisë, nën hundët e ish-Partisë Komuniste të Shqipërisë dhe të pushtetit komunist të asaj kohë!...

Për këto masakra të padëgjua, ish-pushteti titist as sot e kësaj dite, nuk i ka dhënë kujt as më të voglin shpjegim e llogari, madje për këtë masakër të padëgjuar nuk ka marrë as edhe një herë vërejtje a dënim nga faktori ndërkombëtar, që "ngreh" zërin kundër krimeve ndaj njerëzimit! Ky ishte një gjenocid i ngjashëm me atë të Srebrenicës së ditëve tona.

Diku nga mesi i vitit 1945, çetat partizano-çetnike, arrestojnë Qerim Delinë. Fati i Qerimit kishte qenë (nëse mund të quhet fat ky), ngase ai ishte arrestuar nga një çetë partizane-çetnike e cila po shkonte në drejtim të Ohrit. Ata Qerimin e kishin dorëzuar në Komandën e Ohrit. Siç dihet atë kohë marrëdhëniet mes Jugosllavisë dhe Shqipërisë ishin të mira ose më mirë të themi: partizanët shqiptarë besuan verbërisht së pas triumfit mbi fashizmin, çështja e pazgjidhur shqiptare mes ish-Jugosllavisë dhe Shqipërisë do të zgjidhej

me marrëveshje diplomatike, ku popujt do të vetëvendosnin për fatin e tyre!

Fillimisht, ata Qerimin e kishin mbyllur në burgun e Ohrit, pastaj e kishin transferuar në burgun e Pogradecit për ta transferuar më vonë në burgun e Tiranës ku pas ca hetimeve, duke u bazuar në akuzat e ish OZN-ës Jugosllavisë; se Qerim Delia në kohë të ndryshme kishte vrarë një numër shumë të madh xhandarësh serbë, se ishte një sabotator i luftës kundër pushtueseve italianë e gjermanë, se kishte lidhje me forcat reaksionare balliste e nacionaliste etj., gjyqi shqiptarë atë e dënon me pushkatim.

Gjykata Ushtarake e Tiranës Qerim Delinë e dënon me pushkatim!

Më poshtë po shënojmë të dhënat e vendimit të "Gjykatës së Lartë Ushtarake". Nr. i vendimit 266. Tiranë.

Këtë të drejt ne e kemi marrë me shkrim nga Republika e Shqipërisë, Ministria e Brendshme, sektori i Arkivit Shtetëror të Sistemit, rruga "Reshit Çollaku" Tiranë, Shqipëri, si dhe na është lejuar faksimilja, përkatësisht kopja e origjinalit të dokumentit në fjalë nga shefi i Arkivit të Ministrisë së Brendshme, zoti. Kastriot Dervishi, të cilin e falënderojmë sinqerisht.

REPUBLIKA E SHQIPËRISË
Ministria e Brendshme
Sektori i Arkivit Shtetëror të Sistemit

Adresa : Rruga "Reshit Çollaku"

Tel. 226801/3152/3214/Tiranë, Shqipëri

Nr. 2077/1 Prot.

Tiranë, më 31.12.2007

V Ë R T E T I M

Vërtetojmë se në fondin gjyqësor, për të quajturin **Qerim Delija**, atësia **Deliut**, mëmësia **Zaile**, i vitlindjes 1918, vendlindja Radish-Skënderaj-Kosovë, ndodhen këto të dhëna:

Data e arrestimit nuk ndodhet.

Shtabi i Div. I, Këshilli Gjyqit Ushtarak me vendimin nr. 1 datë 29.08.1945 me akuzën:

Përhapje parullash disfatiste; dezertim nga radhët e Ushtrisë Kombëtare dhe ka dashur të formojë grupime dezertimi në masë.

Në bazë të neneve 17-18 të Ligjit 41 e dënoi me vdekje.

Gjykata e Lartë Ushtarake me vendim nr. 266 dt. 15.09.1945 ndryshoi vendimin e mësipërm dhe e dënoi me burgim të përjetshëm.

Data e daljes nga burgu nuk ndodhet.

Përgjegjësi i Sektorit të Arkivit

Kastriot DERVISHI

■ Faksimilie e vërtetimit i Arkivit Shtetëror shqiptar

Shënohet me: Nr. 2077/1 Port. Dhe më poshtë:
VËRTETIM., vazhdon më tej...

faksimilja e lëndës. Si dhe më poshtë faksimile i

aktgjykimit të "Gjykatës së Lartë Ushtarake", të cilën po e shënojmë ashtu siç është e shkruar në origjinal. Për aq sa është i lexueshëm.

AKTGJYKIM

Në emër të popullit shqiptar

Gjykata e naltë ushtarake e formuar prej:

N/Kolonel Gaqo Floqi..... Kryetar

Major Fredrik Nosit..... Antar

Kapiten Irë Velelin Zejneli.... Anëtar

Në prezencën e Prokurorit Major Myftar Tares dhe me asistencën e Sekretarit Aspirant Thoma Rinos, sot me date 15/IX/1945, mori në shqyrtim aktet e padisë penale kundra të dënuarit QERIM DELIJA i biri i Delis dhe zailës, lindur me 1918 ne katundin Radisheva të Skënderajt- Kosovë, partizan i Divizionit VI.S., i cili me aktgjykimin Nr.1 dat.29 Gusht 1945 te Keshillit Gjyqsor Ushtarak te Divizionit VI.S. është dënuar Me Vdekje, në bazë të neneve 17 e 18 të Ligjës mbi organizimin e funksionimin e Gjykatave Ushtarake, për shkak se ka dezertuar nga Radhet e Ushtrisë e ka hapur parulla disfatiste...

(dy rreshta që pasojnë janë të palexueshëm)...

Më vonë, pas ankesës që Qerimi i kishte bërë drejtpërsëdrejti Politbyrosë, dënimin ia kishin kthyer me burgim të përjetshëm, duke e akuzuar tani vetëm për pengimin e luftës.

Nr. i Vendimit 266.-

507

507

Vetëshkruhet njëshin me origjinalin
Shëf i Analizës të Ministrisë së Brendshme

Kastriot Dervishi

Është prezencën e

Giykats' e tsak' tsak' ake e formueme prej;

N/Kolonel Gago Flogit K r y e t a r,

Major Frederik Nosit. A n t a r.

Kariten İrə Veleđin Zejnelit A n t a r,

Në prezencën e Prokurorit Major Myftar Tares dhe me asistencën e Sekretarit Aspirant Thoma Rinos, sot në datën 15/IX/1945, mori në shqyrtim aktet e radis venale kundra të dënuarit QERIM DELIJA i biri Delis dhe i Zailes, lindur me 1918 në Katundin Radishë të Shkupit të Kosovës, Partizan i Divizionit VI.S., i cili me akt-gjykimin Nr.1 Dat.29 Gusht 1945 të Këshillit Gjyqsues Ushtarak të Divizionit VI.S. është dënuar me VDEKJE, në bazë të Nenevet 17. e 18 të Ligjit për organizimin e funksionimin e Gjykatave Ushtare, për shkak se ka dezertuar nga radhet e Ushtrisë e ka harur varulla disfatiste.

së Popullit të Divizionit;

Kbasi shqyrtoj proces-verbalin e rrjedhimit te gjykimit nerrara
Gjykates se faktit;

Mbasi mori mejtimin e Prokurorit, i cili kërkon të vendoset; modifikimi i akt-gjyqimit të sipërm dhe zbritjen e ndëshkimit ME VDEKJE caktuar prej Gjyqates se faktit në Burgim të përjetshëm.

Mbasi studjoj çështjen nga piknamja e faktit dhe e ligjit;

O b s e r v o n;

NE FAKTË:

[illegible]

Fajet e tija të s'ishtëmëdura janë provuar plotësisht e në mënyrë bindëse, nga proces-verbali i mbajtur prej Oficerit të Mbrojtjes së Popullit; nga rrjedhim i gjyqimit dhe nga rohimet e bëra vetë prej tij.

Akt-gjykim i Gjykes se faktit është i bazuar ne disozitat li-
gjore vërkatëse; mirë ne sasi e ndëshkimit e caktuar kundra te denaafit
është teqer e rëndë she jo ne prororcion me fajet e kryera rrrej tij, vër
shkak se gjatë rjedhimit të gjykimit nuk ka mundur te dali në shesh në
mënyrë të kqartë nëse me të vërtetë ky me dezertimin që bëri ka ratur
qëllime vrananike dhe të dëmshme; gjithashtu nuk ka mundur të vërgë-
njëstirohet me fakte vretendim që ka bërë se kishte vër qëllim të
shkonte rane familjes së tij vër nevoja familjare.

Gjykata e Nalte ne baze te Nenit 31 te Ligjit Nr.41 Dat.14 Janar

V e n d o s i:

Ndryshimin e akt-gjykimit Nr.1 Dat. 29 Gusht 1945 te Gjykates
Ushtrake te Divizionit VI.S. qe permban ndeshkimin me vdekje te USHTARIT
QERIN DELIJA nga Katundi Radisha i Skenderajt-Kosove dhe ktalimin e
kstitj ndeshkimi NE BURGIM TE PERJETSHEM.

S E K R E T A R I

Summary

Arhivi i Ministrisë së Brendshme
Kastriot Dervishi

■ Faksimilie e aktgjykimit e faqes së parë dhe të dytë

... Mbasi shqyrtoi proces-verbalin e rrjedhimit të gjykimit të përpara të Gjykeses së faktit; Mbasi mori meqtimin e

Prokurorit, i cili kërkon të vendoset modifikimi i aktgjykimit të sipërm dhe zbritjen e ndëshkimit ME VDEKJE, caktuar prej Gjykates se faktit në Burgim të përjetshëm. Mbasi studioj çështjen nga pikëpamja e faktit dhe e Ligjit:

O b s e r v o n:

Në FAKTË:

QERIM DELIJA, ka dezertuar nga radhet e Ushtrisë Kombëtare, me qëllim që të shkonte në shtëpinë e tij dhe të bashkuhesh me elementat reaksionare, me të cilët ka qenë në lidhje e ka bashk-punuar qysh në kohën e okupacionit, kur ishte me shërbim si Reshter Gjandarmërije gjithashtu gjate kohes qe ishte ne ushtri ishte përpjekur të provokojë përçarje e dëshpërime ndër shokë me anën e parullave disfatiste...

Më tej teksti i faqes së parë është i pallexueshëm.

Vazhdojmë me faqen e dytë të Aktgjykimit:

Fajet e tija të sipërmenduara janë provuar plotësisht e në mënyrë bindëse, nga proces-verbali i mbajtur prej Oficerit të Mbrojtjes së popullit; nga rrjedhimi i gjykimit dhe nga pohimet e bëra vetë prej tij.

NË LIGJË:

Akt-gjykimi i Gjykates se faktit është i bazuar në dispozitat ligjore përkatese; mirëpo sasia e ndëshkimit e caktuar kundër te denuarit është tepër e rëndë në proporcion me fajet e kryera prej tij, për shkak se gjatë rrjedhimit të gjykimit nuk ka mundur të dali në shesh në mënyrë të kurtë nëse me të vërtetë ky dezertim që bëri ka patur qëllime prapanike dhe të dëmshme; gjithashtu nuk ka mundur të përgënjeshtohet me fakte pretendimi që ka bërë se kishte për qëllim të shkonte pranë familjes së tij për nevojat familjare.

P r a n d a j:

Gjykata e Nalte ne baze te Nenit 31 te ligjit Nr.41 Dat.14 Janar 1945 mbi organizimin dhe funksionimin e Gjykates Ushtarake duke pranuar dhe mendimin e çfaqur prej Prokurorit:

V e n d o s i:

Ndryshimin e akt-gjykimit Nr.1 dat. 29 Gusht 1945 të Gjykates ushtarake te Divizionit VI.S. qe përmban ndëshkimin me Vdekje të USHTARIT QERIM DELIJA nga katundi Radishevë i Skënderajit- Kosovë dhe kthimin e këtij ndëshkimi NË BURGIM TË PËRJETSHËM.

Tiranë, më 15/IX/1945.

SEKRETARIT:

KRYETARIT:

P. S.

a) Emri i sekretarit dhe i kryetarit të Gjykatës Ushtarake janë të palexueshëm, siç shihet edhe në faksimile, por nënshkrimet janë të dukshme.

b) Në lëndën e gjykimit përveç gabimeve juridike dhe drejtshkrimore ka edhe dy gabime teknike si: viti i lindjes së Qerim Delisë, që është 1910 dhe jo 1918 dhe emri i nënës së tij që është Zahide dhe jo Zaile.

Pas dy-tre vjetësh Shqipëria denoncon tradhtinë e Titos me ç'rast prishën marrëdhëniet ndërmjet Shqipërisë e Jugosllavisë, për shkakun se Titoja tradhton marrëveshjen që kishin bërë me Enver Hoxhën, që pas përfundimit të LDB-së populli shqiptar i Kosovës me vise të ketë të drejtën e vetëvendosjes. Pastaj marrëdhëniet u prishen edhe me Bashkimin Sovjetik, çështje kjo e njohur për historinë.

Për fatin e Qerimit dhe shumë të tjerëve, ai udhëzohet nga një zyrtar i burgut që t'i bëjë kërkesë drejtpërsëdrejti organit më të lartë gjyqësor të shtetit, i cili Qerim Delisë, dënimin e përjetshëm ia kthen në burg me kohëzgjatje 7

(shtatë) vjet, të cilat ai i vuan një për një!

Lirohet në vitin 1952. Më pas, Partia e Punës merr përsipër rehabilitimin e tij, duke parë aftësitë e tij intelektuale. Qerimi ishte një ekonomist i fortë, njihte shumë mirë gjuhën serbokroate, atë italiane dhe deri diku edhe atë gjermane. Kështu që Qerimin, Partia e Punës e dërgon për specializim të lartë për ekonomi dhe kontabilitet në Itali, ku pas tri vitesh kthehet me diplomë të shërbimeve kontabiliste me nota shumë të larta. Më pastaj, Qerimi punoi si udhëheqës i shërbimeve të kontabilitetit të disa uzinave në Tiranë, derisa edhe pensionohet. Martohet me Refien, motrën e shkrimtarit të njohur Bedri Dedja, me të cilën pati vetëm një djalë. Vdiq në një pleqëri të thellë në Tiranë, atje ku i pushojnë eshtrat edhe sot, larg Radishevës së tij të dashur.

NJË KUJTIM I PATHËNË

Për rapsodin Dervish Shaqa

(Pjesë nga ditari im personal po me këtë titull)

...Ishte fund prilli i vitit 1992, një pranverë e vonë, po mbante ca freskët. Praktikisht për zgjidhjen e çështjes kombëtare koha po diktonte domosdoshëm tjetër gjë, tjetër angazhim, tjera rrugë nga ato të kotësisë së asaj kohe... Ne, brezi i ri atdhedashës, të cilët kishin treguar gatishmëri që atdheut t'i dalin zot edhe me pushkët e lirisë, pra edhe me gjak, po kërkonim rrugë tjera. Këtë po e diktonte koha dhe plagët e shumta në shtatin e atdheut tonë të robëruar...

Paraprakisht ishin hedhur bazat e para të celulave, të cilat deri në njëfarë mase ishin të armatosura dhe të angazhuara me kujdes, duke bërë edhe roje nate, por edhe në forma të tjera të paraqitjes për të dëshmuar para popullit se një forcë e re po del në skenë. Por, a ishte kjo e mjaftueshme? Natyrisht se jo! Ishin hedhur edhe hapat e riorganizimit të celulave nëpër këshilla lokale dhe në ata të rretheve, barrë kjo që e kishte marrë prej kohesh mbi supe Lëvizja Popullore e Kosovës në gjirin e së cilës ishin të organizuar djemtë e sakrificës. Mirëpo as kjo nuk mjaftonte, duhej përgatitje më e madhe, organizim, furnizim me armatim, përgatitje morale e shpirtërore e masave, mobilizim e përballim situatash. Një gjë ishte e pashmangshme: ngadalë, por sigurt, ne do të përballeshim ushtarakisht me një

pushtues sa gjakatar aq edhe të egër që njëkohësisht kishte edhe epërsi në armatim.

Në mesin e atyre qindra djemve që kishin kaluar alpet shqiptare drejt Shqipërisë për të marrë nga një grusht barot, që Kosovës së djegur i duhej më shumë se buka, isha edhe unë.

Natyrisht se organizimi ynë kishte disiplinë, prandaj më duhej konsultuar dhe marrë lidhjet nga organizata. Kisha biseduar edhe me Hashim Thaçin, pastaj në Prishtinë takova Ramadan Avdiun, nga i cili mora lidhjet për pikat që duhej t'i ndiqja... Më pas konsultova edhe Beqir Berishën, i cili më sqaroi për rrethanat e rrugëtimit në ato anë (ngase duhej të kalonim nëpër Maqedoni). Me vete kisha anëtarin e Këshillit të Rrethit – Sali Malën. Kaluam nga anët e Preshevës që pa zbardhur dita, dolëm tek mulliri në Llojan afër plepave të gjatë, më pas nga aty me një furgon shkuam në Kumanovë. Nga Kumanova, po thuaj se me të ngrysur arritëm në Strugë në konakun e Kadri Ladorishtit. Bacë Kadriu na priti me ngrohtësi atdhetare. Ai ishte një atdhetar që mbi kurriz të vet kishte provuar padrejtësitë e pushtuesit, prandaj nuk na duheshin shumë llafe të kota. Na dhanë për të ngrënë e për të pirë, pas dy-tri orëve u takuam në vendin e caktuar edhe me bijtë e tjerë të Kosovës që kishin marrë të njëjtën rrugë, po për të njëjtin qëllim.

Para se të ndaheshim, bacë Kadriu na prezantoi me përcjellësin (emri i të cilit nëse nuk gabohem ka qenë Ylli, të paktën ai kështu na u prezantua), një djalë i ri nga fshati i përtej kufirit Fushë-Rrajcë, apo i Rrajcës? Bacë Kadriu, para së të ndaheshim na i dha tri porosi shumë të vlefshme për ne:

- Një, nëse rastis e sulmoheni nga rojat maqedonase dhe nëse i humbni lidhjet mes

vete, duhet të orientoheni nëpërmjet drunjve; pra lëvozhga e vrazhdë në trupin e drurit tregon anën e veriut, kurse ajo e

lëmuar atë të jugut!

- Dy, nëse ju merr etja shumë- na porositi ai, kujdes mos u afroni për të pirë uji tek ndonjë krua, a burim, gjithnjë larg burimit se aty ka vëzhgime të herëpashershme gjatë natës.

- Tre, nëse diku ndaleni për të pushuar, nga lodhja dhe dremitja, të lagur qull nga djersët, mos gaboni të uleni, duhet të qëndroni në këmbë, dhe jo më shumë se tre deri pesë minuta, ngase atje lartë në bjshkë, ku bora është e madhe të ngrinë për një kohë të shkurtër e nuk ngriteni më dot!...

Këto këshilla të bacë Kadriut na janë gjetur me dhjetëra herë më pastaj gjatë atyre rrugëtimeve, sa herë që kemi marrë këto rrugë, njëkohësisht me vete kam kujtuar edhe bacë Kadriun. Alpet shqiptare si ato të Pashtrikut, janë të ashpra për t'i kaluar, janë të rrezikshme, e pra këto ashpërsi i kanë kaluar bijtë e Kosovës e të shqiptarisë me qindra herë me buzë të shkrumbuara për një pikë uji, me dhjetëra kilogramë armatim mbi kurriz, me vdekjen nën dhëmbë, me këmbë e duar të përgjakura, me fatin e Kosovës e të shqiptarisë në gjoks, për lirinë e së cilës, tek ata gurë, ata lanë edhe kockat e tyre...

Kërkoj ndjesë nga lexuesi: e gjitha kjo është jashtë temës, por shkuarja ime në Shqipëri përmes malesh, më kujtonte qindra udhëtime të bijve tanë më të mirë në ditët më të vështira për popullin tonë. Ata shkuan atje për furnizim me armatime, për këshilla e lidhje, për orientime e sqarime politike, për strehime e stërvitje... Po ku ndihemi ne më të sigurt për të mbështetur kokën tonë plot me halle së në prehrin e nënës, se tek ti, o nëna jonë Shqipëri!... Jo të gjithë e patën këtë mundësi, që të përshkruanin rrugëtimin e tyre. Tek po kaloja atyre ashpërsive, me vete po mendoja: Ja këtu mund të kenë kaluar edhe Sefë Kosharja, Mic Sokoli, Sylejman Vokshi, Bajram Curri, Hasan Prishtina, Isa Boletini, Azem Bejta me shokë, Shota, Mehmet Delia, Adem Jashari... e qindra e qindra luftëtarë të lirisë,

madje edhe vetë Dervish Shaqa! Kjo na forconte ne dhe as që donim t'ia dinim për lodhje e frikë. Ata lanë veprat e tyre në shërbim të atdheut që flasin më shumë se ç'mund të shkruajmë ne sot, duke kaluar nga këto anë sigurisht edhe nga anët e Mazrekut më vonë për mes luadheve të Hoxhës e deri tek Varri i Mirë, po edhe nga Vlahna e deri në Goden, nga Juniku e rrasa e zogut, nga Gjakova e Qafa e Prushit, Morina, Qafa e Thanës e deri tek Hanii Hotit e Guri i kuq!, kudo që janë shkëmbinjtë e shqipeve ku gjaku i atdhetarëve ra, siç e thotë edhe kënga popullore:

"Ka ra shiu e s'ka me e la, ka ra dielli e s'ka me e tha!...", histori kjo e thurur me gjak, këtë kujtim po e bëj për nderin e të gjithë atyre që nuk janë më në mesin tonë, në kujtim të atyre që nuk patën mundësinë t'i përshkruajnë këto rrugë laudie, në kujtim të atyre që bënë historinë, në kujtim të atyre që nuk kanë për të vdekur kurrë...

Të nesërmen nga Fushë-Rrajca, zbritem në Rrajcë e më pas në Prrenjas. Tani më ishim të shoqëruar nga përcjellësi tjetër që quhej Mithat. Kështu nga Prrenjasi në mbrëmje arritëm në Tiranë.

Qëllimi im, përveç detyrave që kishim nga organizata për të takuar disa krerë politik të kohës në Shqipëri, më pas furnizimin me armatim etj., më shumë rëndësi ishte edhe takimi im me Qerim Deliun e Radishevës, i cili nga Kosova kishte emigruar në Shqipëri që në vitin 1938!?

Ndërkaq shoku im Saliu kishte obligim për të takuar Fadil Berishën, i cili ishte po ashtu i ikur nga Kosova dhe jetonte diku në Rashbull të Durrësit. Fadili është po ashtu këngëtar i shquar dhe anëtar i Grupit Kosovar të Rashbullit, mik e shok i pandashëm i Dervish Shaqës dhe Demush Nezirit, bilbila dasmash nëpër Kosovë e pastaj edhe në Shqipëri etj.

Takimi me Qerim Delinë

Nuk mund të kaloj pa e cekur shkurtazi takimin tim me Qerim Delinë (do të bëja mëkat po të mos e përshkruaja këtë takim): Një burrë i gjatë, afro të tetëdhjetave e ca, me ballin e gjerë e me sy të kaltër të futur thellë në gropa. I veshur me pedanteri, i pastër dhe i thjeshtë, i djegur malli për Kosovën... Nuk mund ta përshkruaj atë takim, nuk ka pendë, nuk ka fjalë që e gdhend atë mal me dhembje, atë mall dashuri prej njeriu për atdheun e vet... Qerimi nuk më la të flija për dy net radhazi, më pyeti për gurët e për drunjtë, për rrugë e rrugica dhish, për male e përrenj, për varret e të parëve, për shtëpi e katandi, për njerëzit e fafesisit të tij, më pyeti edhe për qiellin e për diellin e Kosovës!...

Ai para së të ikte nga Radisheva e tij e dashur, të cilën nuk e pa më në këtë jetë, me dorën e vet kishte mbjellë një fidan molle pranë pusit të oborrit të shtëpisë së tij të dikurshme prej guri, aty ku kishin ngrënë bukë me dhjetëra herë Azem Bejta me Shotën dhe me bashkëluftëtarët e tij. Dhe nuk e kishte harruar këtë, ai tha:

Mehmet miku, a është ende një fidan molle te pusi pranë shtëpisë që e kam pas mbjellë me dorën time këtu e shumë vjet më parë?!

Po- i thashë, -tani aty është një mollë e madhe dhe pasardhësit tuaj atje i thonë: "Molla e Qerimit!"... Nuk e mora me mend që mund ta godiste kaq rëndë peshë e mallit, u shtri në shtratin e tij, dhe për një kohë të gjatë nuk foli më... edhe kur filloi muhabeti, ai dukej aq i dërmuar, aq i zbehtë, aq i goditur... pas ca dite u ndamë edhe me Qerimin, i cili na përqafoi shumë, më gjysmë zëri më tha:

"Do të vdes ca më i lehtësuar, ma hoxe ndryshkun e mallit që po më gërryente këtu brenda gjoksit tim të djegur prej vitesh,

qofshi të bekuar bijtë e mi!...Kosova ka pasur gjithmonë djem trima dhe patjetër se do të çlirohemi!"... Ca muaj më vonë Qerimi kishte vdekur dhe unë nuk e takova më. Më vonë, pra gati pas dhjetë vjetësh, me rastin e një vizite që bëra në Shqipëri i shkova te varri në Tiranë për t'i thënë:

"Po, Qerim Delia, vërtetë Shqiptaria ka bij trima që dhanë jetën për lirinë e atdheut!"...

■ Varri i Qerim Delisë në Sharrë të Tiranës

TAKIMI ME FADIL BERISHËN

Pas dy-tri ditësh, sa qëndruam te Qerimi, udhëtuaam për Durrës: unë, pra autori i kësaj monografie, Sali Mala, Hekuran Deliu, Mitat Prrenjasi dhe një Astriti mbiemri i të cilit nuk po më kujtohet. Nuk vonuam shumë dhe e gjetëm Fadilin. Pasi që u prezantuam, i treguam se kush jemi, duke i dhënë edhe porosinë e nipave të tij nga Llausha që ia kishin dërguar atij nëpërmjet Saliut. Ai u ngrit në këmbë, na përqafoi edhe një herë, dhe na dërgoi menjëherë në shtëpinë e tij. Mblodhi farefisën në mbrëmje dhe na ndejën në këmbë me çuna e me të gjithë anëtarët e shtëpisë. U shtrua tryeza e rakia, muzika e çmallja, kënga e koburja... Ata kishin të drejtë, po çmalleshin me njerëzit e gjakut të vet, pas kaq vitesh emigrimi nga vendlindja, nga toka e vet, nga njerëzit e vet, nga më të dashurit e vet, ata u merrnin erë rrobave tona... donin të ndienin aromën e vendlindjes, erën e Kosovës së zhuritur!... ishin bërë bashkë malli, loti, vaji e ngazëllimi, ndjenja të përziëra këto që nuk mund t'i shpjegoje dot. Nuk e dinte i vuajturi njeri nëse po qanim apo po qeshnim të gjithë së bashku - mbase të dyja përnjëherë. Këtë peshë malli që rëndon, që gërryen kaq shumë nuk mund ta kuptojë secili -për veç atyre që kanë përjetuar këtë "fat" mbi kurrizin e vet...

Të nesërmen, meqë Fadili e kishte njohur për së afërmi Dervishin, duke qenë kureshtar që të dija më shumë për Dervish Shaqën, e pyeta:

Fadil, para se të merrja rrugë për Shqipëri, kam lexuar një shkrim në një gazetë tek ne në Kosovë që quhet "Zëri i rinisë", ku shkruante se Dervish Shaqa ka qenë i degraduar dhe ka jetuar në kushte të mjerueshme këtu në Shqipëri në sistemin e Enver Hoxhës?! Ç'është e vërteta, ne nuk i besojmë shumë asaj gazete, ngase ajo është një gazetë ish titiste, por nuk mund të kthehem në Kosovë pa na treguar diçka edhe për Dervishin, - përfundova unë.

Po, mor djem, po ju tregoj..., -dhe vazhdoi bisedën Fadili.

Është shumë e vërtetë se ne kur kemi ikur nga Kosova për Shqipëri, kush më herët e kush më vonë, në fakt nuk e kemi pasur fare lehtë, për shumë arsye: së pari ne iknim nga pushtuesi serb, pra detyroheshim dhunshëm ta linim vendlindjen, më pastaj kishim peripeci të tjera me jetën e re, organet e pushtetit në Shqipëri kishin për detyrë që të saktësonin identitetin tonë, kishte edhe të atillë që i dërgonte shërbimi i UDB-së, pra për këtë bëhej propagandë e madhe nga më të ndryshmet, kësaj i frynin shumë edhe ato "gazetat" titiste, si ajo që paska shkruar për "vuajtjet" e Dervishit nën sistemin e Enverit, ajo sigurisht se kur ka ikur Dervishi atë kohë nga Kosova jonë, mu ajo gazetë, e ka quajtur Dervishin nacionalist, ballist dhe armik të Jugosllavisë etj., shyqyr që tani po ia "qajka hallin Dervishit!", pastaj vendosej për strehimin tonë- vazhdoi bisedën Fadili, dhe deri sa ne ambientoheshim, njiheshim me rrethin etj. donte shumë kohë. Ç'është e vërteta, Enveri dhe Partia, mes nesh që kishim ikur nga Kosova, nuk ka bërë ndonjë dallim të madh, edhe ne si të gjithë vendasit kemi jetuar në të njëjtat shtëpi e kushte të këtushme, nuk është e tepërt të them se kemi qenë më të përkëdhelur dhe më të privilegjuar në shumë drejtime, në veçanti Dervishi i cili në tërë Shqipërinë ka qenë i njohur për këngën e tij karakteristike.

Vetë Enver Hoxha ne kosovarëve, por në veçanti Dervishin,

na ka përkrahur shumë. Grupi ynë i këngëve dhe i valleve ka marrë pjesë gati në të gjitha festivalet dhe ka qenë e pamundur që Enveri mos ta takojë Dervishin herë pas here edhe personalisht.

Më kujtohet në Festivalin e fundit të Gjirokastrës, kur na erdhi radha, ne dolëm në podium. Enveri me disa anëtarë të lartë të partisë ishin ulur në radhën e parë. Kur Dervishi mori këngën: "Kaçanik deri Boletin krejt Kosova a mblue n'tym"..., Enverit i rrëshqitën lotët për faqe. Më pastaj, ne mbaruam pikën muzikore dhe u futem mbrapa perdes. Dervishi më tha:

Fadil! A e vërejte se Enveri qau me lot!?

Po, - i thashë,- e vërejta. Ah, është burrë i burrave, lëshoi një zë të thellë Dervishi.

Sa mbaruan edhe dy-tri pika të programit, vetë Enveri erdhi mbrapa perdes dhe kërkoi të na takonte, pra Grupin Kosovar të Rashbullit në krye me Dervishin. Sa u fut aty, ne u çuam në këmbë, Enveri i tha Dervishit: "Eja këtu o Dervish Kosova"... dhe e rroku përqafe, për një çast lotët nuk i ndalën që të dy. Pas ca çastesh Enveri i tha Dervishit:

"Kur të përqafoj ty, Dervish Shaqja, më duket se e përqafoj tërë Kosovën,- dhe shtoi, -jo, ne nuk kemi për të vdekur pa i rënë këmbë trup e tërthor tërë Kosovës, o Dervish Shaqja!"...

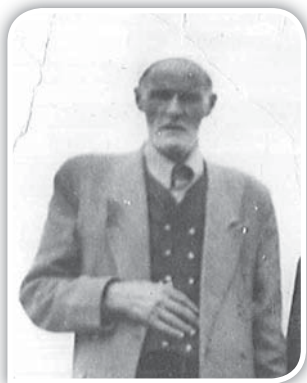

■ Dervish Shaqa 1912 -1985

Atdhetar i dëshmuar, rapsod dhe figurë patriotike që emigroi në Shqipërinë nënë, i ndjekur nga këlyshët e UDB-ës titiste.

MUSLI DELIA

1912 - 1976

Muslia ishte djali i katërt me radhë ose më i riu nga djemtë e Deli Plakut. Ai qysh i ri ishte ndeshur ashpër me katrahurat e jetës, duke u përballur me kërcimet e presione të përditshme nga xhandarmëria serbe e cila duke qenë se ai ishte vëllai i Mehmetit të Vogël, njërit prej luftëtarëve të lirisë më të zëshëm të kohës, po ia shtonte presionin vazhdimisht. Atë kohë kur Mehmeti ishte me shokë malit, Muslia ishte fare i ri për t'i përballuar sfidat e jetës nën zgjedhën e pushtuesit serb, i cili përditë e më shumë po ngushtonte hapësirat e lirisë për shqiptarët në një anë, dhe nga ana tjetër popullata shqiptare e Radishevës, por edhe

e Kosovës në përgjithësi, po përballej përditë me kushtet e rënda të jetesës, me varfërinë e skajshme. Muslinë, edhe pse të ri, jeta e mësoi që të mos mposhtet. Ai përballoi me sukses të gjitha represionet e Serbisë së vjetër, por edhe asaj të re!, që nga luftërat e njëpasnjëshme e deri tek internimi i tij me tërë familjen në kazamatet e Nishit, që nga shpërngulja e tij me tërë familjen për Shqipëri e deri te kthimi në Radishevën e tij të dashur! Ai dhe familja e tij ishin gjithnjë nën vëzhgimin e UDB-së dhe të zagarëve të saj. Musliu, i vetëdijshëm për rolin e vet në jetë, kishte marrë obligim që të mos shuhej rrënja e Deliajve. Ç'është e vërteta ai i njihte mirë vëllezërit e vet, prandaj çështja e Mehmeti të Vogël dhe e Qerimit, të cilët atë kohë po vepronin në Shqipëri, nuk i dihej se si do të përfundonte, kështu që ai kishte marrë përsipër që këtë rrënjë mos ta linte të shuhej, dhe tokën e vet në Radishevë mos ta linte të shkretë.

Kur Musliu u burrërua, pra atëherë kur mbushi të njëzetat, Lëvizja Çlirimtare e Kosovës kishte pushuar aktivitetin e vet. Ishin vitet e tridhjeta. Mehmeti i Vogël mbeti në Shqipëri, Shota kishte vdekur, rrethuar me sëmundje dhe mjerim, Qerimi tërë atë kohë po bënte jetë klandestine, kështu që Musliu, si të thuash, u pjek para kohe. I kërcënuar për likuidim me gjithë familje nga bandat serbe, xhandarë e kolonë në kohët më të vështira për shqiptarët, për të mbijetuar u detyruar të shpërngulej së bashku me familjen e tij në Shqipëri, duke qenë i ndihmuar edhe nga i vëllai Qerimi. Ai në fillim u vendos në Krumë, ku takoi të vëllanë, Mehmetin e Vogël... Më pastaj u vendos në Fushë-Krujë, pikërisht në nënprefekturën e Dervenës, tek Ura e Zezë në fshatin Hasanaj.

Muslia e kishte shumë të vështirë që të sistemohej dhe të mësohej me jetën e re të refugjatit në Dervenë, duke pasur

me vete edhe të motrën Halimen, e cila ishte e martuar te Durmishët e Rakinicsë, përveç asaj edhe ai vetë ishte i martuar me Vahiden e Kastercit, kështu që me kohë edhe familja filloi të këndellej e po shtohet: erdhi në jetë djali i Halimes, Tafa më 1934, si dhe më vonë edhe djali i Musliut, Ahmeti. Të dy pinjollët e kësaj familjeje lindën në fshatin Hasanaj të nënprefekturës së Dervenës, atje edhe hodhën hapat e parë - refugjatë në gjirin e tokës mëmë!

■ Halime Delia - Durmishi
1915- 1992

Kishte kaluar një kohë bukur e gjatë e Musliu sikur ishte adaptuar dhe integruar ca së bashku me familjen e vet, duke gjetur mikpritjen dhe bujarinë e Dervenasve, mirëpo mendja po i rrinte gjithmonë te Radisheva e tij e dashur. Lufta e Dytë Botërore tanimë ishte në kulmin e saj, pasi që Italia fashiste kishte depërtuar thellë në Ballkan, sigurisht edhe në Kosovë...

Atëherë kur forcat e Ballit dhe të Nacionaldemokrates po bënë përpyetje që me ndihmën e Italisë fashiste të realizonin ëndrrën e tyre për bashkimin e trojeve shqiptare! Një pjesë e shqiptarëve vërtet po shpresonte se do të gjente mbështetje tek aleati fashist italian, prandaj kjo kohë u quajt edhe: "Tre vjetët e Shqipërisë!". Pjesa tjetër po shpresonte të realizonte lirinë, pra këtë ëndërr, duke u mbështetur tek aleatët e rendit të ri komunist. Ç'është e vërteta që të dyja palët u zhgënjyen dhe nuk kishte se si të dilte ndryshe.

Atëherë Muslia, duke e nuhatur situatën politike, i ndihmuar edhe nga vëllezërit Mehmeti e Qerimi, diku në fund të vitit 1940 përfundimisht kthehet në vendlindje, në Radishevën e tij të shtrenjtë, duke ndenjur për sa kohë i fshehur e në gjendje gadishmërie.

■ Familja e Musliut

Ai rifilloi jetën e re në vendlindjen e tij, në një kohë aq

të vështirë që i thoshin Luftë e Dytë Botërore! Ngjarjet u zhvilluan në mënyrë tragjike për shqiptarët, pas përfundimit të luftës, kufiri mes tokave shqiptare u forcua edhe më shumë, si të thuash, shovinistët çetniko-partizan jugosllav ngulën thikën e ndarjes mes për mes tokave shqiptare edhe më thellë! Titoja gënjeu Enverin dhe partinë e tij, duke thënë se reaksioni serb është ende i fortë, dhe një herë as që mund të flitet për vetëvendosjen e shqiptarëve që do të bëhej në mënyrë plebishitare. Në këto rrethana, Muslia i rezistoi represionit të paparë, si ekzekutimit pa gjyq, i shpëtoi kërcënimit me likuidim të partizano-çetnikut Milun Jakshiq, i shpëtoi atentatit që ia kishte kurdisur koloni serb Antonije etj. Ai e përballoi aksionin e armëve të kohës së Rankoviqit dhe linçimet e LKJ-së etj. Vdiq në një moshë relativisht të re, duke lënë pas vetes dy djem: Ahmetin dhe Ganiun. La edhe shumë nipër e mbesa, të cilët ishin aktivë dhe udhëheqës në radhët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës. Njeri prej tyre (Afrim Tahiri) ishte edhe komandant për atë zonë. Ai është brezi i tretë, pasues, nga loza mashkullore e Mehmetit të Vogël.

MEHMET DELIA

ALIAS MEHMETI I VOGËL

1891 – 1943

I biri i Deli Plakut, djali ose gëzimi i parë, siç i thonë fjalës. E ëma, Qamilja, nga fshati Qabër i Mitrovicës, vdiq e re, duke e lënë Mehmetin e Vogël fare të ri, si dhe tri vajza si zanat: Maliqen, Halen dhe Zelihen. Mehmeti kishte një fëmijëri të rëndë, u rrit në varfëri e në kushte të rënda jetese, mbi të gjitha i mungonte aq shumë përkëdhelja e nënës, i mungonte zëri i saj i ëmbël, dora e saj e ngrohtë, kujdesi dhe bekimi i saj, ninullat e saj para gjumit, tregimet e saj për trimat e malit, për zanat, për kreshnikët, për bajlozët, për mitet dhe legjendat tona çudibërëse të cilat bënë që ne ndër shekuj të mbijetojmë dhe trungun e tonë ta ruajmë të papërkulur - si pak popuj të Ballkanit e më gjerë! Nënë Qamilja, sikur ta dinte, ose më mirë të thuhet intuita e saj prej nëne e kishte përgatitur Mehmetin e Vogël, që jetës t'i bëjë ballë dhe mos të dorëzohet para orëve të liga. Ajo, netëve të gjata të dimrit i rrëfente për trimat tanë, për historinë tonë të lavdishme, për Gjergj Elez Alinë, për Skënderbeun, për Ali Pashën - Luanin e Janinës, për Oso Kukën e Zhujë Selmanin, për Jakup Ferrin, për Zenel Gjolekën e Rrapo Hekalin, për Dedë Gjo Lulin etj., kujtime këto që lanë mbresa të thella në memorien e trimit, i cili përditë e më shumë po rritej e po burrërohej me kujtimin e mallin për nënë Qamilen.

■ Mehmet Delia së bashku me Hazir Ramën

■ Dedë Gjolluli me të birin Kolën

Dedë Gjolluli 1840 – 1915

Atdhetar i pashoq, udhëheqës i shquar i Malësisë së Mbishkodrës në luftën për çlirimin kombëtar dhe për ruajtjen e tërësisë territoriale të atdheut, Hero i Popullit.

Mehmeti i Vogël po rritej nën përkujdesje shumë të ngrohtë të babait. Pa dyshim se edhe motrat e tij trimit të vogël sikur ia kishin lehtësuar ca dhembjen për humbjen e së ëmës, duke ia plotësuar boshllëkun që po e rëndonte në gjoks. Ato, së bashku me të, po bënë lojëra të ndryshme, duke thithur ajrin e pastër të bjeshkëve të Radishevës, të mbuluara me gjethe ahu, bungu e qarri, me gjethe lisash kryelartë, me barishte e luadhe lulesh shumëngjyrëshe si një pikturë e bukur, me luleshtrydhe e boronica, me gurgullimën

e ujit bilur, me zilet e kambanave dhe blegërimat e bagëtive, me cicërimën e zogjve, me ulërimën e ujqërve, me bardhësinë e borës që varet si qeleshe maje Sokolicës e Moknës, me këngët që u këndoheshin trimave të malit, me krisma të martinave e kobureve në raste gëzimi, por edhe në ndeshjet e betejat e shpeshta kundër pushtuesit serb, me zërin e lahutës e të çiftelisë që nxirrte lot prej gurit, me krenarin e të jetuarit i lirë në vendlindjen e tij - tamam si zogu në fluturim...

Deli Plaku nuk kurseu asgjë për të rritur e ngritur fëmijët e vet, të cilët tanimë atë e kishin edhe nënë, edhe baba! Në fakt, për hir të fëmijëve, Deliu edhe pse më shumë vonesë, vendosi dhe u martua sërish. Edhe shemra e Mehmetit të Vogël, Zahideja, një grua tamam malësore e Sejdiajve - Kajtazaj nga Syrigana e lashtë, po kujdesej për fëmijët e plakut sikur edhe për fëmijët e vet. Ajo ktheu mbarë konakun e Deli Plakut, ia ktheu atij pamjen e harenë e dikurshme, ia mbushi vatrën me djem e me çupa, me gëzim e me lodra kalamajsh. Në atë konak u ringjall jeta dhe harmonia, fëmijët morën luadhet, arat, malin, kush duke kullotur bagëtinë, kush duke lozur me keca, kush në arë e kush në mal për dru. Zahideja ishte një nikoqire e vërtetë që nuk e kishte shopen në ato anë - siç i thonë fjalës. Ajo kishte një memorie të fortë dhe mbante mend gjithë çka kishte dëgjuar nga të parët e saj. Mbante mend çdo imtësi gjatë peripecive që kishte pësuar në jetën e saj. Pushteti serb, nëpërmjet "dorës së zgjatur", ia kishte vrrarë djalin e madh Ahmetin, ende pa i mbushur të 14 pranverat, ia kishin mbytur burrin, pra Deli Plakun, duke e therur me bajoneta, e kishte internuar në burgun e Nishit së bashku me fëmijët e saj, në mesin e të cilëve edhe vajza e saj Halimja që atë botë ishte vetëm 13 vjeçe.... Po ky pushtet e kishte detyruar që të shpërngulej nga shtëpia e katandia, nga toka dhe vendi i saj i dashur Radisheva kryelartë, për

të marrë rrugët e botës në sy, rrugë këto të dhimbshme të mërgimit, rrugë nën qiellin e hapur, mes për mes baltërave, duke ecur drejt horizonteve të pafundme këmbëzbathur e zemërplatur, drejt enigmave të papritura, rrugë pa kthim, rrugë që të këpusin shpresat e jetës, rrugë që i njohin vetëm ata që i kanë përjetuar në lëkurën e tyre...

Ajo kishte mbijetuar të gjitha këto katrahura, dhe në mënyrë triumfale ishte kthyer në Radishevën e saj të dashur, për të vënë themele të reja të një jete të re, ani pse pa gati gjysmën e familjes: pa të birin Ahmetin, të cilin ia kishin vrarë, pa Qerimin, të cilin nuk e takoi më kurrë në këtë jetë, pa Mehmetin e Vogël që valët e jetës ia hodhën përtej Adriatikut, në brigjet e Italisë... Megjithatë, Zahideja nuk u zmbrops asnjëherë nga misioni i saj prej nëne, nikoqireje dhe burrëreshe të Kosovës, e cila tani duhej të luante edhe rolin e babait përballë kërkesave të fëmijëve të saj, dhe fëmijëve të plakut, për të cilët u kujdes më shumë dhe më veçantë se për fëmijët e vet. Ajo thoshte: *"Këta duhet t'i përkëdhelim më shumë, ngase nuk e kanë nënën e tyre më në mesin e të gjallëve, prandaj janë me vaj në buzë, dhe unë duhet t'ua plotësoj boshllëkun e saj, t'ua heq vajin nga buza, t'ua kthej buzëqeshjen, në mënyrë që ata të mendojnë për jetën që i pret, dhe jo për atë pjesë të jetës që ka ikur!"...*

Ajo e ndihmoi shumë Mehmetin e Vogël, duke ia vënë kokën në prehrin e legendave të cilat ia kishte treguar e ëma për trimat e kohës, si për: Rrapo Hekalin, Zenel Gjolekën, Oso Kukën, Marash Ucin, Zhujë Selmanin, Jakup Ferrin, Dedë Gjo Lulin etj.

- **Rrapo Hekali**
Udhëheqës i kryengritjes fshatare antiosmane i vitit 1847. Lindi në fshatin Hekal të Mallakastrës. Krahaz Zenel Gjolekes, Rrapoja u shqua në luftën për çlirimin e Beratit dhe të Greshicës.

- **Zenel Gjoleka**
Para 164 vjetësh, aty nga mesi i qershorit të vitit 1847, Zenel Gjoleka në krye të 200 kuçasve mbërtheu me pushkë: zuzarë, taksambledhës e xhandarë të shumtë të Sulltanit, që kishin shkuar në Kuç të Kurveleshit për të vjelë taksa e xhelep, si dhe për të regjistruar rekrutë të rinj. Kjo rezistencë e trimit Gjoleka me shokë hyri në histori si kryengritja më e madhe kundër osmanëve e cila njihet me emrin "Kryengritja e Tanzimatit". Vatër e kryengritjes u bë e gjithë krahina e Delvinës që quhet Arbëri e cila përfshin Kurveleshin e Himarën, e cila më pastaj u shtri në Labëri, në Tepelenë, në Mallakastër e në Çamëri.

■ **Marash Uci**
Mendohet se ka lindur rreth vitit 1810.

I madhi Atë Gjergj Fishta, figurën e Marash Ucit e përjetëson aq bukur në vargje:

*Te një mriz të një lajthi
Kishin ndodhur tre bari
Dy me dhen e një me dhi
Njeri plak e dy të ri
Marash Uci e t'bijtë e Calit
Dy djem të lehtë si shpezët e malit...*

■ **Zhujë Selmani**
Trim me nam, pjesëmarrës i Lidhjes së Prizrenit, luftoi kundër pushtuesve të tokave tona.

*Derë për derë e shpi për shpi
N'ato kulla kush ka hi
Zhuj Selmani me Kapaklli
Flakë të kuqe e tym të zi
Kah lenë dielli e praron hana
Zhuj Selman nuk ban ma nana*

Kështu Mehmeti i Vogël u burrërua me ndjenjën e zjarhtë të atdhedashurisë në gji. Sa e sa herë kishte dëgjuar në kullat prej gurit, kur burrat e dheut tregonin për rezistencën dhe trimërinë e këtyre viganëve, të cilët ishin prerë me turkun, e grekun, me serbin e me malazezin, të cilët po hanin barot me dhëmbë, të cilët me shtatë plagë në shtat po qëndronin në këmbë, të cilët kënga i kishte futur thellë dhe përjetësisht në gjirin e saj, si Jakup Ferrin me bashkëlufëtaret e tij.

■ Jakup Ferri 1832 – 1880

Atdhetar i devotshëm, udhëheqës i rezistencës popullore në Plavë e Guci kundër pushtuesit osman. I plagosur disa herë në luftëra, nuk u tërhoq kurrë derisa ra në altarin e lirësisë. Siç e thotë edhe kënga "... Me shtatë plagë po rri në këmbë!"

MEHMETI I VOGËL DHE JETA E TIJ PREJ LUFTËTARI

Ai, kishte filluar jetën e luftëtarit të lirisë, së bashku me shokët. Ata, përpinin përrenj e skuta me hapat e tyre të gjatë se koha nuk po priste. Ata natën e kishin bërë të frikshme, lubi për xhandarët serb të cilët i ngryste nata e nuk i gdhinte dita, ata hanin e pinin një herë në ditë, flinin me njërin sy zgjuar, ata këtej e tutje malin e kishin shtëpinë dhe ngrohtësinë e tyre. Ata dhe vetëm ata së bashku me shqiponjat e lartësive, po bënë fluturimin e shumëpritur mbi malet e kësaj toke të djegur për liri. Ata, secili veç e veç, por edhe të gjithë së bashku ishin lidhur për kërthizë të atdheut, aty ku fillonte jeta e re në këmbët e veta.

Mehmeti i Vogël kishte pasur një fëmijëri me brenga. Ishte rritur me kujtimet dhe me mallin për të ëmën, zbrazësi kjo që e përcolli gjatë. Ai vinte ca i dobët nga shëndeti, por ishte i shkathët, shtatgjatë e vital, kishte një natyrë të butë njerëzore, por shumë i ashpër dhe i pakompromis me armiqët. Ishte shumë i dashur me luftëtarët e lirisë, ishte i afërt me ta dhe shumë dorëllirë. Ishte i qetë e fisnik, fliste pak, por fjalën nuk e bënte kurrë "dysh"- tregonte Bajram Zena, bashkëluftëtar i Mehmetit të Vogël.

Mehmeti i Vogël prej se doli malit me shokë për lirinë e shqiptarisë, i radhitur në Lëvizjen për Çlirimin e Kosovës,

u ndoq vazhdimisht nga pushtuesi serb.

Ai, nuk u nda për asnjë çast nga luftëtarët e lirisë, që nga viti 1914 e deri më 1927.

Mehmetin e Vogël shokët e donin më shumë, ndoshta më shumë se Azemin, ndoshta për shkakun e thjeshtë ngase Mehmeti ishte më i afërt dhe më i drejtpërdrejtë me ta, nuk hiqej kurrë prej pozitave të hierarkisë në Lëvizje, madje nuk silllej prej pozitave të diktatit, bisedonte çdo imtësi me shokë, dhe mbi të gjitha ndante së bashku me ta, qoftë edhe një kothere bukë, një grusht barot, apo një cigare duhani. Azemi ishte më i ashpër, më autoritar dhe më dorështrenguar, mbase ai mendonte më larg, mbase nuk ia lejonte edhe pozita prej prijësi, mbase e kishte më mirë e më drejt, por Mehmeti ishte i tillë,- thoshte Bajram Zena.

Një jetë të tërë, që kur kishte dalë malit, fare i ri e më pastaj që u pjek dhe burrërua në gjoksin e tij rënduan dy ngjarje tejet tragjike, të cilat i mbante thellë në gji dhe asnjëherë s'i nxori nga gjiri i tij zjarr për t'i rënduar të tjerët. Atë kur xhandarët serbë ia kishin vrarë të vëllain Ahmetin, në moshë fare të re, dhe babanë Deli Plakun, duke e therur me bajonetë! Po, kjo kishte ndodhur në një kohë kur Mehmeti po vepronte edhe në anët e Mitrovicës. Zakonisht vepronte me trimat e njohur të atyre anëve si Bislim Lutin, Ramadan Maliqin të quajtur Dan Derocin, me të cilët mbante lidhje të forta duke kaluar përmes maleve që nga Radisheva, Kotorri, Kuqica, Stermci e në Braboniq, linjë kjo që atyre u ofronte siguri dhe veprime komode, pasi që zot i atyre maleve ishin ata vetë.

Mehmet Deliu, Bislim Luti dhe Dan Deroci shumë herë kishin tmerruar postëkomandat e xhandarmërisë serbe, duke i mbuluar ato me zjarr. Një e tillë ishte edhe në Braboniq, përkatësisht në rrugën Mitrovicë- Pejë, mu aty

ku merrte kthesë edhe rrugica për Braboniq. Skeleti i kësaj postëkomande të tmerrshme ka qenë deri vonë!... dhe sa herë që shqiptarët kalonin aty pari, kujtonin me urrejtje mizoritë e tmerrshme që kishin pësuar në atë stacion xhandarmërie që në gjuhën serbe e quanin "Stanica e Braboniqit!". "Stanica" të tilla të tmerrshme të xhandarmërisë e të milicisë serbe më vonë, që mbaheshin mend për të keq, ishin edhe ajo e Skënderajt e Prelocit, te Gofilet (deri më 1943), rolin e një pike të tillë të tmerrit, e ka luajtur edhe kisha e Deviqit në Rezallë të re, pastaj kampi i tmerrshëm i njohur si "Balta e Runikut", e më vonë "Stanica e Runikut". Ndër më të tmerrshmet ishte edhe "Kulla e Popit" në Istog, më vonë edhe "Kulla e Tupellës" në Mitrovicë e dhjetëra të tjera, anembanë Kosovës, ku shqiptarët maltretoheshin, masakroheshin dhe ekzekutoheshin mizorisht e pa gjyq!

■ Kulla e Popit në Istog (Ishtog).

Në këto "Stanica" xhandarmërie janë ekzekutuar shumë shqiptarë, janë rrahur me dru deri në alivanosje e madje shqiptarëve këtu ua kanë marrë edhe shpirtin me dajak! Këto "stanica", kanë luajtur po këtë rol edhe pas Luftës së Dytë Botërore, pra gjatë sundimit të antishqiptarëve të përbetuar Tito-Rankoviq dhe vija e LKJ-së që ata përfaqësonin. LKJ kundër shqiptarëve ushqeu po të njëjtën urrejtje - si edhe Krajli i Serbisë para lufte! Një rol të tillë ka luajtur edhe Kulla e Tupellës në Mitrovicë ku komunistet jugosllav dhe shërbëtorët e tyre, maltretonin deri në vdekje shqiptarët, madje edhe i likuidonin ata pa nam e nishan!

■ Kulla e Tupellës në Mitrovicë

Në kujtesën e shqiptarëve Kulla e Tupellës, mbeti sinonim i së keqes. Pushteti i LKJ-ës, këtë kullë e kishte shndërruar në burg famëkeq për shqiptarët ku janë torturuar dhe mbytur në mënyrën më mizore shqiptarët liridashës, në veçanti gjatë kohës së Rankoviqit, që shqiptarëve ua kujton aksionin famëkeq të armëve!

Mehmeti i Vogël, së bashku me Dan Derocin dhe Bislim lutin, vepronte në këto anë, duke kundërshtuar Qeverinë e Krajlit, urdhrat e tij, përmbushjen e obligimeve që ua ngarkonte shqiptarëve mbi kurriz, si: tatimin e detyrueshëm, taksa të tjera: kokë dhe okë; në bukë, në bagëti, në punë angari, shërbim ushtarak dhe mbi të gjitha poshtërimin deri në palcë që iu bëhej shqiptarëve! Dan Deroci në fillim kishte rënë ndesh me disa xhandarë serbë, të cilët së bashku me tagrambledhësit kishin shkuar për t'ia marrë gjënë e gjallë dhe rrobat e shtëpisë, pasi që ky nuk po i përgjigjej Krajlit.

Dani nuk ishte bindur dhe pa u hamendur iu kishte thënë atyre prerë: *"Unë nuk e njoh Krajlin, këtu i thonë Shqipni!"*. Ata i ishin vërsulur mbi te, por ky kishte vlarë tre prej tyre! Kështu që ishte detyruar të marrë malin, duke u bashkuar me luftëtarët e lirisë. Ai vepronte në anët e Mitrovicës në të shumtën e rasteve me Mehmetin e Vogël, duke likuiduar herë pas herë xhandarët serb, dhe tek-tuk ndonjë hafije të Serbisë. Duke iu zënë pusi atyre, duke ua prerë rrugën dhe telin Krajlit të Serbisë. Ai sulmonte kalorës xhandarësh befasishëm, për t'ua bërë atyre lëvizjen e pasigurt, që nga Shypoli dhe Stacioni i Brabaniqit e deri te faqja e Lëmutë e më tej deri te Vajteshi, rrugë kjo që e quanin "xhade" e cila shtrihej përgjatë kanionit të quajtur Gryka e Klysyres. Mehmeti me luftëtarin Dan Derocin dhe Bislim Lutin, kishin vënë ligj në ato anë, kështu që situata ishte bërë e padurueshme për xhandarët serbë, prandaj ata bënë një strategji të veprimit për likuidimin e luftëtarëve të lirisë, dhe kthimin e situatës nën kontrollin e tyre.

■ Dan Deroci 1898 -1921

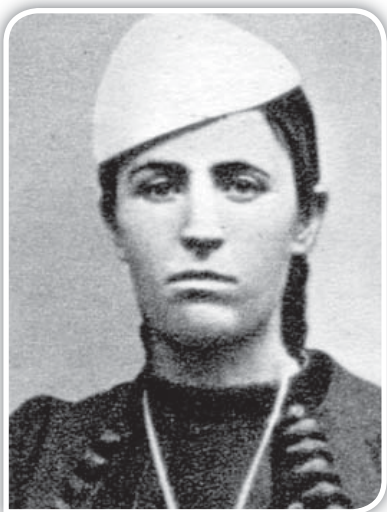
Lindi në lagjen Gradec të Braboniqit. Likuidoi shumë xhandarë, tagrambledhës e hafije të Serbisë. Ishte trim i rrallë. Iu bashkua Lëvizjes për Çlirim. Besnik dhe i pandarë me shokët. Vritet tradhtisht në fshatin Melenicë.

Në vitin 1920 xhandarmëria serbe së pari kishte vrarë Deli Plakun- babanë e Mehmetit, pastaj me 1921 kishte vrarë tradhtisht Dan Derocin, më pas kishte bërë planin për likuidimin e Mehmetit të Vogël, nëpërmjet një hafije të Braboniqit, i cili më 1922 ia vret të vëllain, Ahmetin 14-vjeçar, duke menduar se kishte vrarë Mehmetin e Vogël! Kjo ishte goditja më e madhe që i ishte bërë Mehmetit të Vogël. Fatkeqësisht, kjo ishte një goditje e rëndë, ndër më të rëndat dhe më të ulëtat ndër ne shqiptarët që mbahen mend, që nga koha e tradhtisë së madhe që iu bë Halil Garrisë dhe Musës së vogël, këto dy vrasje janë mënyra më e turpshme dhe më e ulët që kanë ndodhur ndonjëherë ndër shqiptarë, me rastin e likuidimit të Selman Kadrisë dhe të Dan Derocit - që të dytë i kanë prerë pabesisht dajat e vet!...

Shokët e Lëvizjes këtë vrasje e kishin përjetuar shumë rëndë dhe me kohë ua kishin dhënë dënimin e merituar kriminelëve dhe hafijeve, por Mehmeti nuk po mund ta nxirrte dot dufin e urrejtjes kundër pushtuesit të paskrupullt dhe veglave të tij, megjithatë, ai nuk u zmbraps nga këto goditje, nuk u hamend për asnjë çast, nuk u zhgënjye, nuk u dëshpërua, dhe nuk e humbi arsyen. Atë e forcoi edhe më qëllimi për të jetësuar misionin për çka po përpiqeshin, të gjitha ia atribuoi atdheut; atdheu mbi të gjitha, duke e qartësuar kështu edhe më shumë vizionin e tij se jeta pa liri nuk ka kuptim!

Koha nuk priste, ai mori vetën dhe mobilizoi trima të rinj, duke ngjeshur radhët për të qenë të gatshëm në përballje të reja kundër pushtuesit. Lëvizja Çlirimtare vazhdoi misionin e saj, natyrisht me shumë humbje e sakrifica, por me krenari, ndërgjegje dhe përgjegjësi të lartë në shërbim të atdheut.

MEHMETI I VOGËL DHE SHOTA

■ Shotë Galica 1895 – 1927

Qerime Halil Radisheva - Shotë Galica, vajza e dëshirit, motra e gjashtë vëllezërve, sokolessha e maleve, luftëtare e lirisë e cila për 12 vjet rresht nuk u nda nga çeta çlirimtare dhe nga burri dhe bashkëluftëtari i saj Azem Bejtë Galica.

Konsulli francez i asaj kohe në Shkodër, pasi mësoi për jetën dhe luftërat e Shotës dhe pasi shikoi fotografinë e saj, e quajti atë "Zhan D'Arka shqiptare", kjo fotografi që po

shohim këtu u botua me këtë titull në gazetën e Parisit "Le Petit Parisien" nr. 1071, dt. 28. 5. 1921.

■ Azem Bejtë Galica 1889-1924

Kryepar i padiskutueshëm i Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës, i cili me përkushtim një jetë të tërë e dha në shërbim të çlirimit dhe bërjes së shtetit shqiptar. Trim si zana, në fakt e thotë edhe kënga: "...Azem Bejta trim si zana/Azem Bejtë nuk banë ma nana"!...

Natyra bën ligjet e veta, natyrisht se ne i falemi asaj. Duke qenë se Mehmeti i Vogël ishte fqinji i parë i Shotës, e cila ishte motër e vetme e gjashtë vëllezërve edhe Mehmeti ishte vëlla i vetëm i tri motrave, dhe për këtë shkak ai ishte i përkëdhelur në shtëpinë e Halilit, po kaq e përkëdhelur ishte edhe Shota në shtëpinë e Deli Plakut. Ata ishin të afërm edhe nga linja e gjakut, edhe shtëpitë e tyre ishin pranë e pranë, kështu që ata nuk i ndante as dita, as nata. Ata ishin së bashku në punët e fushës, së bashku në mal e luadhe, së

bashku në darka e ahengje netëve të gjata të dimrit, duke luajtur kapuças, duke kënduar këngë trimash e kreshnikësh, duke qarë hallet e përbashkëta që i kishin ngërthyer keq në lak. Ata, si fëmijë kureshtarë që ishin, shpesh flinin tek njëri-tjetri, pasi që i zinte gjumi duke dëgjuar legjendat për zanat e malit dhe kreshnikët. Si nënë Qamilja, por më vonë edhe shemra Zahideja, u shtronin atyre për të ngrënë së bashku, pra nuk i ndanin as në sofër, ata bënë lojëra të përbashkëta fëmijërore, ruanin bagëtinë bashkë, hanin fruta të bollshme, si: mollë, dardhë, kumbull, fruta mali, si: lajthi, boronicë e luleshtrydhe, ngjiteshin maje lisave të gjatë, për t'i parë zogjtë e shpezëve që kishin çerdhet e tyre lart. Ata që në vegjëli i dëshironin lartësitë!

Radisheva e bukur ofronte shumë për jetën e banorëve, në veçanti për rritjen dhe zhvillimin e mbarë të fëmijëve, në rend të parë si vend malor në lartësitë e të cilit mushkëritë të mbusheshin me ajër të pastër, me ushqime të bollshme që ofron natyra atje, me pemë nga më të ndryshmet, me drunjtë e gjatë, me uji burimi bilur, me monopate të rrëpira që të japin një fizik të pashëm, duke i përpirë ato me hapa të mëdhenj. Kështu Mehmeti e Shota kishin rritur trupin në ato male, duke shaluar atllarët për t'ia kaluar njëri-tjetrin në garë, ata, mbase pa vetëdije, por ishin bërë kalorës ende pa dalë malit. Shota, si dhunti femre, kishte edhe talent për këngë dhe i binte po aq bukur edhe çiftelisë, sa që kur ia merrte këngës kumbonin malet dhe zëri i saj ndihej deri te gryka e Drethit, atje ku ndalte vrapin edhe sorkadhja maje malit për ta dëgjuar zërin e saj!

Kështu u rritën dhe u poqën ata, tani më ishin kohë të tjera, pushtuesi serb kishte shtrënguar rrethin e dhunës, duke trokitur derë më derë, për të futur frikën e hijes së hajdutit dhe xhandarit serb, të cilët do të personifikoheshin

si sinonim të frikës dhe vdekjes për shqiptarët, të cilët nuk do ta bënë as gjumin rehat - zaten ky ishte edhe qëllimi i Serbisë që ndër shqiptarët të krijonte pasiguri, në mënyrë që ata të iknin natën nga shtëpitë dhe nga tokat e veta, nëse duan që të shpëtojnë nga bajonetat e xhandarmërisë serbe. Kjo ishte "filozofi bajonete" e cila mentalitetin serb të të gjitha kohërave – të paktën deri në ditët e sotme, nuk e liroi dhe nuk e kurseu asnjëherë nga ky mentalitet barbar!

Mehmeti ishte ca më i madh në moshë nga Shota, ata që në rininë e tyre patën rastin të takojnë e të njohin trimat e kohës, si: Ahmet Delinë i Prekazit, Hasan Prishtinën, Isa Boletinin e shumë të tjerë. Ç'është e vërteta ata përveç që i lidhte përkushtimi ndaj atdheut, siç ishte organizimi për rezistencë, bashkimi dhe çlirimi i tokave tona kundër një pushtuesi kaq barbar, i lidhte edhe krushqia - Isa Boletini ishte edhe dhëndër i Radishevës. Ai kishte për grua motrën e Bislim Radishevës.

- Isa Boletini me trimat e Radishevës
Luftëtarët trima të Radishevës: Bislimi, Selimi e Halil Radisheva, së bashku me Isa Boletinin, të cilët për asnjë çast nuk iu ndanë atij dhe përpjekjeve të tij për liri. Jo vetëm për faktin se Isain e kishin dhëndër, kjo ishte vetëm një rastësi, por për faktin se ata i bashkonte ideali i çlirimit dhe i bashkimit të tokave shqiptare.

Mehmeti i Vogël dhe Shota dalëngadalë kishin kuptuar se për këtë tokë duhet të jepet jeta "si me le!". Ata kishin dëgjuar me vëmendje të madhe rrëfimet e Ahmet Delisë se si kishte organizuar burrat e dheut në Marinë, se si i kishte porositur ata vetë Hasan Prishtina që të organizoheshin dhe të lidhnin besë për të mbrojtur vendin kundër sulmeve të osmanëve dhe serbëve të cilët tashmë kishin filluar t'i tregonin dhëmbët e ndyrë. Po njëjtë, edhe Isa Boletini po qante hallet e një bashkimi dhe bashkërendimi të forcave shqiptare, ngase po i priste një luftë e ashpër dhe e gjatë. Mehmeti, por edhe Shota, tanimë kishin bërë moshën e pjekurisë, kishin vënë hutën krahut dhe ngadalë, por sigurt, po radhiteshin në mesin e bashkëluftëtarëve të lirisë. Në Radishevë, në Kullën e Halilit, ishin dyert e hapura për luftëtarët e lirisë. Aty filluan të mblidheshin burrat e motit, si: Ahmet Prekazi, Shaqir Smaka, Isa Boletini, Azem Bejta, i cili më vonë lidhi edhe krushqi me Halilin, duke e marrë për nuse vajzën e tij Shotën, pastaj Bislim Luti, Emin Lati, Mursel Ahmet Delia, Shaku e Ramdani, Hazir Rama, Bajram Zena, Fazli Barani, Rizë Daut Ozdrimi e dhjetëra të tjerë.

■ Themelet e Kullës së Shotës

Pikërisht këtu, nën këtë grumbull dheu mbi të cilin ka mbirë bari, ngrihej dikur shtëpia e Halil Radishevës - babait të Shotës. Këtu u lind dhe u rrit Qerime Halili - Shotë Galica. Këtu janë të mbuluara dëshmitë e një kohë që vetëm këto themele dinë t'i tregojnë.

Mehmeti i Vogël me maturinë, me guximin dhe me vendosmërinë e tij kishte krijuar respekt ndër shokë, fjala dhe veprimet e tij për një zgjerim dhe organizim të mirëfilltë të radhëve të Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës kishin ngritur atë në rangun e përgjegjësisë së lartë. Kështu ai kishte hapur një kapitull të ri, duke marshuar rrugëve më sublime, i vetëdijshëm së për çështjen e pazgjidhur shqiptare duhet bërë shumë. Ai ishte krenar për rrugën që kishte marrë, dhe kjo krenari do ta përcjellë gjatë tërë jetës së tij.

KOLONIZIMI DHE SERBIZIMI I KOSOVËS

Janë faktet historike ato që nuk lejojnë të mohohet e kaluara. Kishte filluar dekada e shtatë e shek. XIX, Perandoria Osmane kishte rënë për dhe, politikisht dhe ekonomikisht e për pasojë kishte ngelur shumë mbrapa Evropës plakë. Më 1876 Serbia dhe Mali i Zi, të yshtur nga Rusia, i shpallën luftë Turqisë. Për shkakun se ata e humbën këtë luftë, Rusia u zu ngusht, pasi që aleatët e saj serbo-malazez humbën, prandaj ajo hyri vetë në luftë me Turqinë. Për shka të humbjeve në luftë, Porta e Lartë (pas një armëpushim) u detyrua që në mbledhjen e Shën-Stefanit (1878), të pranojë kushtet e vëna nga Rusia: që Serbia, Mali i Zi dhe Rumania të njihen si shtete, ndërkaq Bullgaria do të shpallej autonomi nën sovranitetin e Perandorisë Osmane. Marrëveshja e Traktatit të Shën-Stefanit, si duket i frikoi Fuqitë e Mëdha nga zgjerimi i mundshëm i Rosisë në Evropë, dhe nën presionin e Anglisë e të Austro-Hungarisë, Rusia u tremb dhe pranoi të ulet në bisedime në Kongresin e Berlinit, më 13 qershor 1878 ku në mënyrën më të padrejtë tokat shqiptare u cunguan, duke iu dhënë drita jeshile Serbisë, Malit të Zi dhe Bullgarisë që të vërsulën mbi territoret shqiptare!

Shqiptarët, duke i parë padrejtësitë e hapura të Fuqive të

Mëdha, që nga Lidhja e Prizrenit e tutje, u detyruan që të organizoheshin rreth një platforme e qëllimi të përbashkët për t'i mbrojtur tokat e veta si tërësi. Prandaj që nga Lidhja e Prizrenit e këtej, këto organizime u vunë në shërbim të "Mbrotjes së tërësisë territoriale dhe të sovranitetit të tokave shqiptare, që kishin dhe kanë vetëm një emër - Shqipëri!", ky ishte dhe mbeti qëllimi ynë që edhe sot nuk u realizua në tërësinë e tij.

Në këtë kontekst edhe Lëvizja për Çlirimin e Kosovës, pra Lëvizja Kaçake, nuk po bënte sehir, ajo po bënte sakrificat më sublime për të qenë në gatishmëri që atdheut t'i dalin zot.

Mbretëria Serbe, pas vitit 1912, në mënyrë fare të hapur, të paskrupullt dhe barbare, kishte filluar fushatën e spastrimit të popullatës shqiptare nga tokat e veta, në mënyrë që ato më pastaj t'i kolonizojë me elementin sllav, duke ndryshuar kështu përbërjen demografike të territoreve shqiptare, dhe këtë e bëri në disa faza. Do t'i referohemi disa materialeve që janë nxjerrë nga arkivat e ndryshëm shtetërorë, kuptohet aty ku ka qenë e mundur për t'u futur nëpërmjet teknikës elektronike të internetit, por që ka edhe qindra materiale të tjera të botuara për këtë çështje kaq të dhembshme nëpër arkiva të Serbisë, të Italisë, Francës, Gjermanisë, Anglisë, Turqisë, Austrisë, Hungarisë, Amerikës etj. Në një material, të marrë nga arkivi i shtetit italian, humanisti, itelektuali dhe publicisti serb Kosta Novaković, shkruan (vlen të cekët këtu se pushteti hegjemonist serb eliminoi fizikisht zotën Novaković në vitin 1939):

"... Trupat serbe kishin depërtuar deri në Durrës, shkatërrimi i Shqipërisë ishte tendencë e ushtrisë serbe me qëllim të uzurpimit të portit të Durrësit, Shëngjinit dhe Shkodrës. Ata kishin për qëllim që Shqipërinë e veriut ta mbanin gjithsesi!"...

Në një libër serb të mësimëve ushtarake me titull: " Çka

duhet të dijë një ushtar serb", i aprovuar nga Ministri i Luftës I. P., Nr. 1161, më 23 gusht 1912, shkruan:

"Nuk është bërë ende bashkimi i të gjitha provincave në Mbretërinë Serbe,...Shkodra dhe pjesa e Shqipërisë së veriut...!"

Në vazhdim Novaković shkruan:

"Qeveria imperialiste serbe nuk la gjë të ligë pa bërë mbi shqiptarët, burgosje, masakrime, vrasje dhe plaçkitjen e tyre, ata bënë terror kryesisht mbi shqiptarët e Kosovës dhe të Maqedonisë, të Sanxhakut e deri në Novi Pazar. Qeveria Serbe zbatoi metoda të egra terroriste, inkuizicionin që Serbia ndërmori në Kosovë nuk ishte parë as në Ukrainën Lindore as në Bjellorusi, madje as në Besarabi! Hapat e parë serb, - vazhdon Novaković, -ishin veprimet ushtarake mesjetare, si: shfarosje e popullsisë shqiptare, operatione të vrazhda ushtarake, invadime kolonësh mesjetarë etj. Vetëm brenda viteve 1912-1913 u shfarosen pa zgjedhur mjete mbi 120.000 shqiptarë, pa dallim moshe dhe gjinie!"

■ Refugjatë shqiptarë

Me qindra fshatra u zbrazën dhe u bënë rrafsh me tokë, reprezentuesi i politikës së Rusisë me seli në Beograd, Hartvig, bekoj politiken shfarosëse kundër shqiptarëve që udhëhiqej prej Beogradit zyrtar. Shqiptarët u detyruan dhunshëm të

shpërnguleshin për Turqi e Shqipëri. Rezistenca kombëtare shqiptare u rangua në dy drejtime: a) me anë legale, nëpërmjet organizatave myslimane Xhemjet, dhe b) për nëpërmjet grupeve atdhedashëse të rezistencës së luftëtarëve të lirisë. Qeveria serbe pretendonte që Lëvizjen Kaçake ta paraqiste si grupim cubash e hajdutesh, jashtëligjorë, që kishte të drejt t'i vriste çdo shërbyes i Serbisë, dhe për këtë nuk do të përgjigjej askush, madje do të gradoheshin të gjithë ata që vrasin shqiptarët kryengritës!

Dokumenti tjetër që flet për shpërnguljet e shqiptarëve për Turqi, ku shkruan së vetëm gjatë viteve 1912-1915 ishin shpërngulur 239,807 shqiptarë!

Dok. Prishtinë, 01 tetor 2003 (KEL / Qazim Meta) – Sipas dokumenteve që gjenden në Arkivin e Sekretariatit Federativ të Punëve të Jashtme në Beograd, në Fondin Po (Političko Odelenje), Konsulli i Përgjithshëm për shpërnguljen e shqiptarëve në Turqi jep këto të dhëna: Dokumenti Nr. 1264, i përpiluar më 12 prill 1914.

Më tej, në shkrimin tjetër publicistik me titull:

"Tako je govorio Kosta Novaković" (Kështu foli Kosta Novaković), shkruan: "Ekspedita ushtarake e korpusit serb në Luftën e Parë Ballkanike, dëshmon më së miri për dhunën që është përdorur për të kolonizuar dhe për të serbizuar Kosovën, të cilën dhunshëm do t'ia bashkonte Serbisë. Duke filluar që nga toponimet e vendbanimeve shqiptare, të cilat administratën e shtetit të ri serb do të shënoheshin vetëm në gjuhën serbe, si bie fjala: nga Ferizaj në Uroshevac, Hani i Elezit, Peja, Gjakova etj., pastaj u ndalua shkollimi i shqiptarëve në gjuhën e tyre amtare etj. Me programin e kolonizimit përparësi u jepej serbëve e malazezëve, në veçanti ish-ushtarëve e xhandarëve, madje edhe atyre të formacioneve çetnike etj. Qëllimi i Serbisë ishte që t'i

shpërngulë shqiptarët në mënyrë që të ndërrojë përparësinë demografike të tyre" - shkruan Novakoviç. Për të realizuar këtë historiani dhe akademiku serb dr. Vaso Çubrilloviç, më 1937, kishte shkruar memorandum për shpërnguljen e shqiptarëve: "*Meorandum iseljavanje Arnauta*", i cili parashihte pastrimin etnik të Kosovës nga shqiptarët dhe kolonizimin e saj me elementin të ri serb e malazez.

SHPËRNGULJA E DHUNSHME E SHQIPTARËVE NË TURQI

Konsulli serb në Prishtinë (gjatë sundimit turk), Borislav Nushiq, lavdërohej se hipur mbi kalë kishte kaluar nëpër tokat e Drenicës. Edhe në elaboratet e ndryshme që gatuheshin nëpër kabinetet e akademive serbe, për shpërnguljen dhe zhdukjen e shqiptarëve përmendet Drenica si një vend i rrezikshëm, prej nga shqiptarët duhet larguar në mënyrë masive. Vetë mbreti Aleksandër kishte propozuar që ky territor të shkatërrohej plotësisht. Borgjezia serbe mbështeste tezën se kjo do të arrihej: *"vetëm atëherë kur të digjej edhe shtëpia e fundit dhe kur të vritej edhe fëmija i fundit në Drenicë!... Për opinionin tonë, -shkruan Borislav Nushiq, -vetëm atëherë do të hiqej nga rendi i ditës edhe vetë çështja shqiptare"*.

Nga qeveria serbe u ndërmor hapi për shpërnguljen e dhunshme të shqiptarëve. Në nëntor të vitit 1912 u shpërngulën 8866 shqiptarë, në dhjetor 1912 u shpërngulën 11493 shqiptarë, në janar të vitit 1913 u shpërngulën 12087 shqiptarë, në shkurt të po atij viti 1288 e kështu me radhë deri në mars të vitit 1915 për në Turqi u shpërngulën 239.807 shqiptarë! Në këtë shifër nuk përfshihen fëmijët që ishin nën moshë 16-vjeçare. Të gjithë këta shqiptarë të shpërngulur, në dokumentet e kohës shkruhet se i

kanë bartur me 395 anije evropiane! Që nënkupton se Evropa e vjetër ka heshtur përballë kësaj metode barbare të shpërnguljes së shqiptarëve, për më keq, ajo ka ndihmuar, duke qenë në një formë pjesëmarrëse në tragjedinë tonë! Ajo nuk ndjeu përgjegjësi për faktin e ndjesisë së të qenët përgjegjëse, duke mbajtur pozitë asnjëse ose oportune që i thonë në gjuhën e politikës moderne. Ky oportunitet zgjati, përderisa shqiptarët nuk i rrokën armët në dorë për t'i dalë vetë zot tokës arbërore.

Shqiptarët i shpërngulën dhunshëm nga trojet e veta duke filluar që nga Sanxhaku i Nishit, Sanxhaku i Vranjës, i Toplicës, pjesët lindore të Serbisë, pastaj Sanxhaku i Novi Pazarit, Maqedonia, Mali i Zi, nga Çamëria e deri te Kosova....

Të gjitha këto të dhëna i ka të botuar Akademia Serbe e Shkencave dhe Arteve, Seksioni i Shkencave Historike: *"Dokumenti o spolnoj politici Kraljevine Srbije", K. VII Sv. 1 Beograd, 1980. f.617-618.*

Pa dyshim se dokumentet që bëjnë fjalë për kolonizimin e Kosovës me elementin serb dhe shpërnguljen e shqiptarëve janë të shumta, ato ruhen në arkivat e Beogradit dhe të qendrave të mëdha të vendosjes. Ndër ato më të rëndësishmet janë ato që ruhen në arkivat e ish-Jugosllavisë, përkatësisht në Ministrinë e Reformës Agrare dhe në atë të Financave. Në fakt, fushata e kolonizimit zgjati decenie me radhë, madje edhe pas Luftës së Dytë Botërore!

Në vazhdim gazeta "Proleter" nr. 10, datë 20 janar 1930, boton një artikull me titull:

"Smrt albancima – Zemlja belorukcima!", që do të thotë: "Vdekje shqiptarëve – tokat dorëbardheve!"...

Një fshatar serb nga rrethi i Pejës deklaroi: *"Në këtë trevë*

shumica e banorëve janë shqiptarë. Qeveria jonë në vitin 1912 i ka pushtuar këto toka, që nga ajo kohë me ndihmën e qeverisë serbe ne i ndjekim shqiptarët kudo që ata janë; ua marrim tokat, ua marrim bagëtinë në emër të tatimeve, i ngarkojmë me gjoba të ndryshme, i torturojmë gratë dhe fëmijët e tyre, ua djegim shtëpitë dhe ua vrasim burrat e tyre!..."

Në vazhdim shtojmë edhe pjesë tjera nga elaborati voluminoz i Vasa Çubrilloviqit, me titull:

"Shpërngulja e shqiptarëve ", 7 mars 1937, veçojmë:

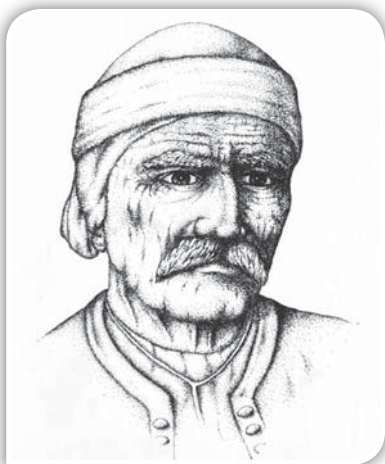
... "Shqiptarët nuk është e mundur t'i thyesh vetëm me kolonizim gradual, ky është i vetmi popull që arriti i pashpërbërë në këta një mijë vjetët e fundit... ai mbijetoi drejt bërthamës së shtetit tonë..... pse nuk patëm sukses ne që nga viti 1912, ky është fati ynë mbasi pushtetin nuk e shfrytëzuam si duhet. Mënyra e vetme dhe mjeti i vetëm, është dhuna brutale e një shteti të organizuar, në ç'drejtim ne ishim prore përpara tyre"...

Deri në këtë shkallë mund të bjerë mentaliteti i një "akademiku"!, i cili në mënyrën më brutale dhe më çnjerëzore kërkon zhdukjen e një populli tjetër joserb, për faktin e vetëm se ata janë shqiptarë, për të përvetësuar pastaj tokat e tyre dhe për t'i popullzuar ato me elementin serb. Këtë duan ta arrinin ata, qoftë edhe me metodat të dhunshme, brutale, çnjerëzore madje që kalojnë edhe kufijtë e gjenocidit.

FORCA E LËVIZJES ÇLIRIMTARE TË KOSOVËS

Regjimi serb tanimë qëllimet e veta i kishte vënë sheshit dhe nuk po kursente mjete në mënyrë që popullin shqiptar ta dëbonte dhunshëm nga tokat e veta, prandaj në këtë mes edhe shqiptarët nuk mund të bënin sehir dhe të rrinin duarkryq, çështja ishte hamletiane: Të jesh o të mos jesh! Nën trysinë e kohës, por edhe në vazhdimësi shqiptarët kishin përvojën e organizimit të nevojshëm për t'i dalë zot atdheut! Filluan lëvizjet e krerëve tanë për të organizuar rezistencën e domosdoshme, së cilës do t'i prinin njerëzit më të devotshëm të kohës nën një përkujdesje të veçantë të elitës sonë kombëtare, të cilës u prinin Hasan Prishtina, Bajram Curri, Isa Boletini, luftëtarë e intelektualë tjerë të kohës. Kështu në Drenicë, më 1903, nën përkujdesjen e Hasan Prishtinës, u thirr Kuvendi i Marinës, të cilit i priu Ahmet Delia. Aty ishin tubuar rreth 5000 burra të Kosovës, me këtë rast u mor vendimi që të mbrohen tokat shqiptare me çdo kusht, u lidh besa e burrave të dheut dhe filloi menjëherë përgatitja e kryengritjeve. Tre vjet më vonë pasoi kryengritja e Drenicës, të cilës i priu Ramë Lutani, me ç'rast liruan Vushtrrinë dhe morën drejtimin e Mitrovicës, duke i sulmuar ashpër forcat okupuese atje, në veçanti ata kishin synim dëbimin e Konsullit Rus Shkrebiq. Pas Kuvendit të

Marinës, po thuaj se në shumicën e territorit të Kosovës u mbajtën kuvende të tilla ku lidhej besa e burrave për të mbrojtur tokat shqiptare me çdo çmim. Këto kuvende kanë luajtur një rol shumë të rëndësishëm historik në mobilizimin e masave, në pajtimin e mosmarrëveshjeve të ndryshme që kishte paria e asaj kohe mes vete, në përgatitjen e terrenit, ndarjen e detyrave, fillimin e pajisjes me armatim të kryengritësve, organizimi dhe mobilizimi e shpirtit luftarak të shqiptarëve, të cilët vetëm të bashkuar mund të arrinin aspiratat shekullore për të qenë sovran dhe të bashkuar.

■ Ahmet Delia 1850-1913

Atdhetar i shquar, tribun popullor që gëzonte autoritet te masat. Së bashku me Hasan Prishtinën organizuan Kuvendin e Marinës, më 1903, ku u lidh besa e madhe për t'i dalë atdheut zot. Ra në mbrojtje të fqinjit dhe të dinjitetit tonë kombëtar kundër hordhve dhe bandave serbe. Kështu pasoi edhe Kuvendi i Junikut, ku morën famë 14 pikat e Hasan Prishtinës drejtuar Perandorisë Osmane, që shërbyen si bazament i Kuvendit të Vlorës, si dhe filloi përgatitja e kryengritjes në anët e Dukagjinit, duke u përhapur më pastaj gati në gjithë territorin e Kosovës.

Më pas, aty nga viti 1910-1911, pasuan kryengritjet e njëpasnjëshme shqiptare, ndër to vlen të ceket Kryengritje e Malësisë së Mbishkodrës 1911. Në fakt kjo kryengritje përfundoi me një marrëveshje gjysmake për shkak se nuk arriti të shndërrohej në një kryengritje të përgjithshme. Ajo nuk arriti ta detyronte Qeverinë Xhonturke të pranonte kërkesat autonomiste të Memorandumit të Gërçës. Megjithatë u arrit të vendosen kontakte mes kryengritëseve të Veriut dhe të Jugut të Shqipërisë. Përveç faktorit të brendshëm, kryengritjen e pengoi edhe faktori i jashtëm, pra e kundërshtuan hapur Rusia, Austro-Hungaria dhe Italia, me pretekstin; gjoja të ruajtjes së qetësisë në Ballkan! Në mënyrë më aktive u angazhua Monarkia Habsburge e cila pengoi shtrirjen e kryengritjes në të gjithë vendin, duke tentuar që kërkesat shqiptare t'i përkufizojë vetëm në kërkesa kulturore. Megjithëse Kryengritja e vitit 1911 nuk arriti të sendërtojë objektivat themelore të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare, ajo zë vend të rëndësishëm në historinë popullit shqiptar, duke shënuar ngritje të ndjeshme në ndërgjegjësimin e politikës shqiptare të kohës.

Në vazhdimësi pasuan kryengritjet e radhës si ajo që u zhvillua në grykat e Carralevës Legjendare kundër xhonturqve. Trupat shqiptare të prirë nga Isa Boletini kishin dhënë një kontribut të veçantë, duke i bërë rezistencë të madhe depërtimit turk në Kosovë. Më pas pasoi rezistenca e Prekazit më 1912, ku Ahmet Delia me Murselin dhe luftëtarët e tjerë, mbyllën edhe një kapitull të lavdishëm të historisë, duke e tundur qeverinë ekspansioniste serbe. Qeveria e Serbisë ishte ende në fazat e konstituimit të saj, dhe kjo po e vononte çështjen ku ishin të inkrimnuara edhe qarqe të fuqishme të diplomacive ndërkombëtare, që synonin ta bënin Mbretërinë Serbo-Kroate-Slllovene.

Lëvizja Çlirimtare, e ndodhur para fakteve të kohës, që ishin të pafavorshme për ne, forcoi edhe më përgatitjen e kryengritjes gjithëpërfshirëse të masave popullore për t'u bërë ballë planeve hegjemoniste të Serbisë. Në fillim kësaj kryengritje po i printe Shaqir Smaka me shokë, ndërsa pas rënies së tij Azem Bejta mori drejtimi e Lëvizjes e pas rënies së Azemit Mehmet Delia, alias Mehmeti i Vogël, i priu Lëvizjes për Çlirimin e Kosovës. Mehmeti ishte trim i palëkundur, i dashur dhe besnik i madh. Ai së bashku me shokët: Fazli Beranin, Hazir Ramën, Dan Derocin, Emin Latin, Mursel Ahmetin etj., me kërkesën e Hasan Prishtinës dhe me miratimin e Azem Bejtës, kishin filluar të shtrinin organizimin edhe në rrethet e Vushtrrisë, të Llapushës, të Llapit, të Junikut dhe në rajone tjera të shqiptarisë. Lëvizjes Çlirimtare iu bashkuan shumë nga trimat me nam të kohës, si: Lec Gradica, Zenel Baica, Rifat Banjska, Iliaz Reqaku, Sadik Rama, Lutë Gllanasella, Bislim Lutfiu, Shak Kabashi, Emin Lati, Bajram Zena, Rashit Godeni e shumë të tjerë të cilët në të shumtën e rasteve i kishte ofruar dhe organizuar Mehmeti i Vogël. - Fjala e tij të bënte për vete, mor burrë, -tregonte Hazir Rama i Vitakut, bashkëluftëtar i Lëvizjes.

Lëvizja Çlirimtare e Azem Galicës dhe e Mehmetit të Vogël, Qeverisë së Serbisë i rezistoi me sukses për 12 vite rresht. Ushtria dhe xhandarmëria serbe, duke parë se po humbnin shumë në terren dhe në kohë, duke e parë se masat represive që kishin ndërmarrë për t'i thyer krerët e Lëvizjes nuk kishin dhënë rezultat, fillimisht kishin provuar që anëtarët e Lëvizjes t'i thyenin veç e veç, dikë më herët e dikë më vonë, si bie fjala: Azem Bjetë Galicës ia kishin vrarë nënën, motrën dhe mbesën. Mehmetit të Vogël, ia kishte vrarë babanë dhe vëllain, Emin Latit ia kishin vrarë të vëllain Mehën, Hazir Ramës, po ashtu të vëllain Nezirin,

Bislim Lutit- Lutfiut ia kishin vrarë nënën Hanifen dhe të vëllain Halitin e dhjetëra raste tjera. Hordhitë serbe kishin djegur fshatin Radishevë dy herë brenda vitit 1913, pastaj ca shtëpi në Kotorr, në Vitak, në Kasterc, në Galicë, Lubovec, Mikushnicë në Prekaz, etj. Këto masa të ashpra ndëshkuese nuk dhanë ndonjë efekt pozitiv për Serbinë, nga ana tjetër, vetëm sa forcuan Lëvizjen Shqiptare e cila edhe ashtu ishte në gjendje gatishmërie, kështu që Serbia u detyrua të ulet dhe të bisedojë me krerët e Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës.

Nga këto bisedime pasoi edhe "marrëveshja" që Azemit i lejoji të krijojë një "territor të lirë", që do të quhej Arbëria e vogël! Kjo marrëveshje kishte edhe konsekuencat e saj. Nga një anë, "Republika" e Azemit, e para e këtij lloji në Ballkan, nuk kishte asnjë dokument të nënshkruar nga pala e tretë, që do të garantonte paqen, më sa duket as nga palët në bisedime (!), pra shkurt e thjesht: për jetësimin dhe mbikëqyrjen e kësaj marrëveshjeje nuk ishte i ngarkuar askush nga pala e tretë! "Marrëveshja" më tutje shpjegonte se Azemit i lejohej të kishte administratën e vet, ushtrinë(çetën) e vet, territorin e vet(tri fshatra...), si dhe popullata e Republikës së Arbërisë së Vogël e cila do të lirohej nga të gjitha detyrimet shtetërore etj. Kjo marrëveshje përcaktonte që "asnjëra palë", nuk do t'i përzihehin njëra-tjetrës në punët e brendshme, që do të thoshte së Azem Bejta me shokë nuk do të kishte të drejtë të vepronte jashtë territorit të Arbërisë së Vogël, bile jashtë këtij territori, ata nuk kishin të drejtë për të bartur as armë me vete!

Me këtë dhëlpëri Serbia arriti të neutralizojë për një kohë Azem Bejtën, duke i dhënë atij një "Republikë të lirë", ku Azemi nga kulla dykatëshe do të menaxhonte tri katunde: Mikushnicën, Libovecin dhe Galicën! Kjo vënie e qetësisë, Serbisë nuk i duhej më gjatë sesa ajo të përgatisë

likuidimin e Azemit. Fatkeqësisht Azemi kishte rënë në këtë kurth diplomatik dhe shumë dinak të Serbisë, ngase këtë marrëveshje, edhe po deshi ai, nuk e garantonte askush. Për më keq, me këtë marrëveshje Azemi në mesin e shokëve të Lëvizjes përçoi edhe frymën e mospajtimeve. Krejt e natyrshme, ata ishin luftëtarë të lirisë, dhe armët nuk i hiqnin nga krahu pse ishin "çliruar" tri fshatra. Më pastaj, çështja e zgjidhjes së kërthizës së territoreve të robëruara shqiptare nuk nënkuptonte personifikimin e lirisë së tri katundeve. Dhe së fundi, luftëtarët e lirisë nuk ishin të gjithë të këtyre fshatrave, që të fortifikoheshin në këtë "Republikë", ku do të ndiheshin komodë! Fshatrat prej nga vinin ata ishin bërë pre e përditshme e xhandarmërisë serbe e cila për ditë po digjte me zjarr, po vriste, po plaçkiste dhe po torturonte popullatën e pafajshme shqiptare, natyrisht për ca kohë vetëm jashtë Republikës së Arbërisë së Vogël?!

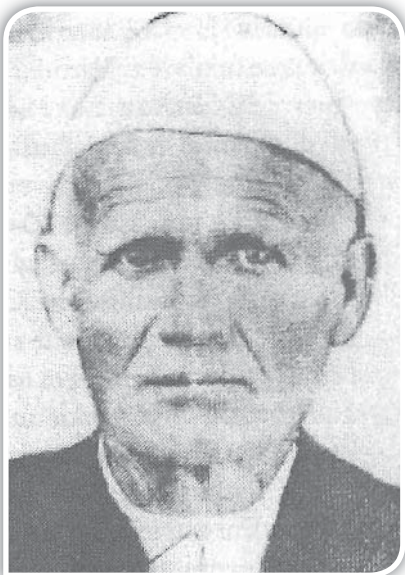
Kështu disa nga shokët shprehen hapur mospajtimin e tyre si: Mehmeti i Vogël, Fazli Berani, Emin Lati, Shak e Ramadan Radisheva, Rifat Bajska, Hazir Rama e dhjetëra të tjerë, të cilët u rreshtuan pas Mehmetit të Vogël. Kjo ishte faza më kritike që prej së vepronte Lëvizja Çlirimtare - shpresa e vetme e shqiptarëve atë kohë.

- Anëtarët e Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës, foto Marubi Azem Bejta me shokët: Rrok Çubreli, Emin Lati, Mursel Ahmeti, Sadik Myftari, Shaban Prekiçi, Beqir Azemi, Sadik Prekiçi, Ajet Kushutova, Adem Myftari dhe Sinan Çitaku. Këtë fotografi e ka bërë Kel Marubi në Shkodër, diku në fund të tetorit të vitit 1920.

Fazli Berani, njëri nga shokët e Lëvizjes, Azemit i kishte thënë:

"Azem Bejta, ti po na thua se ke lidhë paqe me Serbinë, dhe ne ma nuk duhet të lëvizim me armë krahut në këto anë?! (pasi që kështu e thotë marrëveshja), unë po të them vetëm dy fjalë; jo se ti nuk i di, por ka qenë shumë e vështirë me i bashkua shokët, është shumë e lehtë me i shpërnda, kam frikë se kur të duhen nuk ke me muajt me i bashkua lehtë!"...

■ Fazli Berani 1875 - 1954

Fazli Berani ishte strateg i Lëvizjes Çlirimtare, udhëheqës shpirtëror i saj, bashkëluftëtar i pandashëm i Azemit dhe Mehmetit të Vogël. Njihte shumë mirë politikën dhe dredhitë serbe, me dhjetëra herë parashikimet e tij kishin rezultuar të sakta.

Fatkeqësisht, ashtu ndodhi. Pas ca kohe qeveria e Serbisë realizoi planin tinëzar që kishte përgatitur prej kohesh për eliminimin e Azemit. Ajo në fshehtësinë më të madhe solli topat me tren nga Shkupi në Vushtrri, dhe nga aty i tërhoqi me kuaj derisa i ngjiti në kodrën përmbi Galicë, duke e vënë fshatin dhe kullën e Azemit në "grykë të topit". Rrethoi tri fshatrat e Arbërisë së Vogël, të cilat i dogji e i bëri shkrumb, duke vrarë mbi 150 banorë të tyre: fëmijë, pleq e gra. Aty u plagos për vdekje Azem Bejta- kreu i Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës. Pra Serbia theu kreun e bastionit të kryengritjes së

shqiptarisë - Drenicën kryengritëse, e cila nuk iu nënshtroa Krajlit të Serbisë për më shumë se 15 vjet rresht.

Fatkeqësisht, në kohën kur Azemi u rrethua, shumica nga bashkëluftëtarët e tij (me emër e mbiemër), nuk ishin aty, për faktin e thjeshtë: ishin larguar dhe po vepronin çetaceta në anë të ndryshme të Kosovës, pasi që Arbëria e Vogël kishte lidhur "paqe" me xhandarmërinë e Serbisë! Kështu që derisa ata morën lajmin për të dhënë kushtrimin e për t'i ardhur në ndihmë Azemit, Serbia tanimë kishte mbaruar aksionin e saj për zhbërjen e Republikës së Arbërisë... Kjo goditje që ndër më të rëndat, që Lëvizja kishte marrë ndonjë herë, pothuaj gjatë një çerek shekulli pjekje e djegieje me pushtuesin serb. Pa dyshim se u desh kohë e mund për konsolidimin e radhëve, në mënyrë që Lëvizja të vepronte prapë nën kushtrimin:

"Oooo, prite, prite Azem Galicën o heeejjj!"...

PROFILE BIOGRAFIKE – IDENTITETI I DYFISHTË

(si hero dhe si kaçak)

Intelektuali dhe studiuesi prestigjioz, **prof. dr. Merenglen Verli**, i cili në opusin e tij krijues vjen me një numër të lakmueshëm veprash historike, të cilat në një masë të mirë i kushtohen edhe çështjes së Kosovës, si dhe personazheve të saj historikë, të cilët edhe pse kanë vepruar në kohë të ndryshme, qëllimi i tyre ishte i njëjtë: çlirimi dhe bashkimi i tokave shqiptare nën një çati - ishte kjo dhe mbeti aspirata jonë kombëtare.

Pa dyshim lidhjet e ndryshme kohore, të cilat kanë kushtëzuar ngjarjet dhe rrjedhat nga të dyja anët e kufirit, në atë që është unifikuese, thelbësore dhe jo përmbajtjesore, në të vërtetë nuk është gjë tjetër veç histori e kombit shqiptar, e cila i shtron kohës domosdoshmërinë e nevojshme për një shtjellim të mirëfilltë, gjithëpërfshirës dhe shkencor.

Në veprën e radhës profesor Verli shkruan për figurat më të shquara shqiptare të Kosovës, por edhe më gjerë, jo vetëm për ata që i njohim nga historiografia tradicionale, të cilët kanë zënë vend të merituar në tekstet shkollore, por edhe pasqyrimin e atyre figurave që për arsye të ndryshme ideologjike, partiake, krahinore ose të trajtimeve të mangëta shkencore, nuk kanë gjetur hapësirë solide për trajtimin e

personalitetit të tyre meritohet, që do të zinin vendin e vet të merituar në historinë tonë, nga e cila janë përjashtuar ose marginalizuar padrejtësisht!

Nga prizmi tjetër i trajtimit të identitetit të shumë figurave tona kombëtare, është edhe ajo e identitetit të tyre të dyfishtë, siç e thotë autori: ndryshe **"Si hero dhe si Kaçak"**.

Siç e kemi sqaruar edhe më lart, në historiografinë ose në letërsinë historike, fjala kaçak, ka një vokacion negativ që anon nga emërtimi "cub", e cila iu dedikohet kryesisht njerëzve kokëshkretë, të dhunshëm, ndonëse diku-diku, ata në faqet e historisë botërore shfaqen të mbështjellë edhe me një lloj ideali. Bie fjala: *Robin Hudi është personazhi që përfaqëson një profil të tillë njerëzor, ani pse i mbështjell me nostalgji romantike, që shfaqet kudo dhe kurdo në shërbim të shtresës së shtypur*. Duke iu referuar historisë shqiptare, vazhdon Verli, të tillët nuk kanë qenë të paktë. Figurat që në një shkallë janë më të trajtuar, kryesisht i takojnë periudhës së para dhe pas shpalljes së pavarësisë së Shqipërisë. Mbase ata, nuk janë quajtur drejtpërsëdrejti kaçakë, por sipas një veshjeje folklorike më tepër sesa faktike, ata janë quajtur rëndom heronj, patriotë, atdhetarë, luftëtarë të lirisë etj. Ç'është e vërteta shumë prej tyre jo se nuk e kanë merituar të cilësohen si të tillë, por kjo është vetëm njëra anë e zgjidhjes së drejtë të identitetit dhe të karakterit të tyre të vërtetë. Trajtuar nga këndvështrimi i ç'mistifikimit, ata kanë qenë aq pragmatikë e realë sa edhe njerëzit e thjeshtë e modestë të sotëm që ne i hasim dhe takojmë përditë në jetë.

Ta zëmë; të tillë ishin vëllezërit Bajqinoci: Halit e Sali Bajqinoci, që namin e kanë pasur si kaçakë, por që në kontekstin e kontributeve që kanë dhënë në luftë kundër pushtuesit serb, pa dyshim se duhet të njihen edhe me statusin e patriotëve të denjë. I tillë ishte edhe Bislim Lutfiu,

kaçak me nam, i cili tërë jetën e vet i shërbeu lirisë së atdheut, madje duke vuajtur edhe burgjeve, si pak kush! Në të vërtetë nga pjesëtarët e Lëvizje së Kaçakëve, vetëm Azem Bejta dhe Bislim Lutfiu kishin mbajtur burg në kohën e Krajlit të Serbisë, në kohë të ndryshme - njëri në Pozharevc dhe tjetri në Idrizovë!

■ Vëllezërit Bajqinoci

Të urojmë që jeta do t'i falë më shumë kohë profesor Verlit, në mënyrë që nga arkivat e shtetit të vjelë materiale të vlefshme për shkencat e historiografisë, duke u bazuar në dokumentacionin faktik që do të flasë me gjuhën e shkencës dhe të fakteve. Pa dyshim se historiografisë sonë i duhen të dhëna të rëndësishme të veçantë, të cilat do zbardhin shumë nga figurat e ndryshme kombëtare, të cilat pa vullnetin e tyre, në një mënyrë apo tjetër, kanë përmbyllur jetën e tyre fatkeqësisht, duke pasur përfundimin tragjik, dhe jo vetëm të periudhës së "kohës së kaçakëve". Ta zëmë, një fat të tillë e ka pasur edhe Adem Ilaz Reçaku, i njohur si Qorr Ilazi, që autori e titullon: "Adem Ilaz Reçaku - Fundi tragjik i një kryengritësi kombëtar".

■ Foto e rrallë: Nga e majta, Adem Ilaz Reçaku (Qorr Ilazi) me Qazim Caralevën dhe Rifat Smirën, në Burgun e Burrelit, 1930

Ç'është e vërteta ky nuk ishte rast i vetëm, shumë prej figurave të merituar kombëtare, kanë pësuar vdekje prej më të ndryshmeve, anipse në kohë, hapësira dhe pozita të ndryshme shoqërore (plotësim yni), si: prej atentatesh të ndryshme, vdekjeje misterioze, helmime, vdekje mizore, si rasti i Petro Nini Luarasit, Papa Kristo Negovanit, Ismail Qemali, Fazli Graiçevcit e dhjetëra tjerë., vdekje në përplasje të armatosur, vdekje tradhtisht - si prerje në besë, vdekje që kanë lënë plagë të thella në kohë, si vrasja e Dan Derocit që thotë:

*"Më m'pas vra i forti s'pata dert
më vranë të ligjtë e të pabesët
po shkoj dëm
si me m'pas hëngër qentë!"...*

Kështu u pre Selman Kadria, Nak Berisha, Imer Radisheva, Dervish Kopriva e tjerë... Në disa raste ka pasur edhe konfrontime shqiptaro-shqiptare, siç kemi rastin me Avdulla Pashë Drenin, me Beqar Vokshin, apo më vonë

Kryengritja e Drenicës, e prirë me pushkët e lirisë nga dora shqiptare e Shaban Polluzhës, në një anë, dhe nga ana tjetër e kundërshtuar me pushkët e Jugosllavisë nga dora shqiptare e Fadil Hoxhës me partizanët e tij etj.

■ Beqir Vokshi 1890 – 1923

■ Shaban Polluzha 1871 – 1945

Prijës dhe organizator i Kryengritjes së Drenicës më 1945, i cili ia ktheu pushtetin pushtuesit serbosllav që në zanafillën e tij. Kryengritja u shua me gjak nga ish-sistemi dhe politika titiste, e ndihmuar nga kolaboracionistët shqiptarë.

Në të vërtetë këto fatkeqësi në jetën e tyre, në biografisë e tyre, asnjëherë nuk e kanë zbehur rolin dhe profilin e tyre patriotik dhe atdhetar, për të gjithë ata që atdheut i dhanë diçka nga vetja e tyre, pra edhe jetën si kurorëzimin më final të veprimtarisë së tyre në shërbim të atdheut, emrat e të cilëve janë mburrja dhe krenaria jonë kombëtare.

Njëkohësisht, sado që emri dhe vepra e Mehmetit të Vogël mund të jetë lakuar nëpër kohë dhe hapësirë, ajo nuk e ka humbur kurrë peshën e vet kombëtare, nuk është trajtuar kurrë nga këndvështrimi i bëmave anakronike që kanë lënë pasojë ose kanë prodhuar pasojë të dyshimta për kombin. Mehmeti i Vogël kurrë nuk ka vepruar në kundërshtim me interesat e atdheut, qoftë prej pozitave të "kaçakut" - luftëtarit të lirisë, qoftë prej pozitave të prijësit të Lëvizjes pas rënies së Azem Bejtës, qoftë prej pozitave gjatë shërbimeve që bëri në Mbretërinë Shqiptare: si ushtarak, si pjesëtar i xhandarmërisë, si nëpunës në administratën e shtetit, dhe së fundi si i internuar nga fashizmi italian, por edhe si atdhetar dhe patriot i devotshëm. Mehmeti i Vogël ishte dhe mbeti atdhetar e lirisdashës, i cili një jetë të tërë e dha në shërbim të atdheut, mbi të gjitha ai aspiroi bashkimin dhe çlirimin e atdheut tonë të ndarë e të copëtuar.

PAVARËSIA E SHQIPËRISË DHE MBRETI VID

Siç dihet, Shqipëria ishte pushtuar nga Perandoria Osmane diku nga fundi i shekulli të XIV. Ky pushtim zgjati deri në shembjen e kësaj Perandorie gjermadhë më 1912. Gjatë këtyre pesë shekuj robërie, pjesa dërmuese e popullatës së krishterë shqiptare u konvertua dhunshëm në besimin islam. Pushtuesi osman u imponoi shqiptarëve me dhunë zakonet dhe mënyrën e jetesës së Lindjes. Megjithatë shqiptarët nuk pushuan kurrë së reshturi duke e kundërshtuar këtë Perandori me mjetet e mundshme të kohës, dhe me kryengritje të njëpasnjëshme, derisa kjo e fundit pësoi një rënie të dukshme. Shqiptarët filluan të kërkonin gjithnjë e më shumë autonominë dhe vetëvendosjen brenda Perandorisë, ngase ideja e pavarësisë politike ishte ende e parealizueshme. Ishte kjo kohë e lëvizjes së Rilindjes Kombëtare e cila u kristalizua gjatë viteve 1878-1881, në kohën e Lidhjes së Prizrenit. Që nga Lidhja e Prizrenit e deri te Pavarësia e Shqipërisë, kaluan mbi tri decenie luftë e përpjekje të shqiptarëve për të shënuar atë ditë të bekuar, e cila erdhi me mjaft sakrifica.

Gjatë Luftës së Parë Ballkanike, nga tetori 1912 e deri në maj 1913, shqiptarët ndodheshin vërtet në një gjendje tepër të ndërlikuar. Kundër turqve ishin zhvilluar kryengritje të

panumërta në Shqipëri dhe në Kosovë, por tani udhëheqësit shqiptarë i druhen më shumë koalicionit kërcënues të shteteve grabitqare: Serbisë, Malit të Zi dhe Greqisë sesa vetë Turqisë. Shqiptarët ndodheshin para rrezikut të zhbërjes, prandaj koha po shtronte domosdoshmërinë e ngjeshjes së radhëve për të mbrojtur me çdo kusht tërësinë territoriale të Shqipërisë. Forcat osmane tanimë ishin mundur pothuajse tërësisht, ekzistenca e Shqipërisë ishte vënë në rrezik. Në atë kohë u kthye në Shqipëri Ismail Qemal Bej Vlora me shumë patriotë të kohës, të cilët atdheut iu gjenden në kohën e duhur, mbase më shumë se kurrë.

■ Ismail Qemali 1844 – 1919

Ismail Qemal Vlora, figurë markante, burrë i madh i kombit shqiptar që bëri epokën, shpalli Pavarësinë e Shqipërisë, në kohën kur tokat shqiptare ndodheshin në prag të një invadimi dhe copëtimi përfundimtar nga shtetet grabitqare fqinje.

Qemali, duke u bazuar edhe në mbështetjen e Austro-Hungarisë, shpalli Pavarësinë e vendit në Vlorë, më 28 nëntor 1912. Pa dyshim se Shpallja e Pavarësisë së Shqipërisë ishte një veprim historik, situata politike ishte shumë e brishtë. Malazezët kishin vërshtuar në Lezhë dhe në Shëngjin, madje kishin rrethuar edhe Shkodrën. Serbët kishin vërshtuar jo vetëm në Kosovë, por edhe në Maqedoninë Perëndimore, madje deri në Elbasan, në Tiranë e po mësynin Durrësin. Grekët, po vërsuleshin drejt Sarandës ku kishin vendosur forcat e tyre, madje edhe në ishullin Sazan! Kjo situatë po provokonte një krizë të rëndë, ku gjërat do të dilnin tërësisht jashtë kontrollit. Qeveria e Vlorës, tanimë për shkaqe të njohura, nuk arriti t'i konsolidojë radhët, e kërcënuar nga shtetet shoviniste fqinje nga një anë, dhe nga faktori i jashtëm në ana tjetër, pa dyshim edhe nga përçarjet e brendshme të bajraktarëve të ndryshëm. Të ndodhur para kësaj krize, nën presionin e kohës, pasoi edhe njohja ndërkombëtare e Pavarësisë së Shqipërisë në Konferencën e Ambasadorëve në Londër (kjo njohje u bë zyrtare vetëm më 5 korrik 1913), Pra Pavarësia e Shqipërisë u njoh zyrtarisht me një kompromis që mbreti i ri të caktohej nga të gjashtë Fuqitë e Mëdha. Kështu dy shtetet më të interesuara për Shqipërinë: Austro-Hungaria dhe Italia, propozuan dhe zgjedhen princin gjerman **Wilhelm zu Wied (1876-1945)** për Mbret - Administrator të Shqipërisë.

■ Wilhelm Wied me të shoqen Sofi, fotografuar më 1913

Fuqitë e Mëdha i ofruan atij propozimin për "kandidat kompromisi", pra fronin e shtetit të sapolindur shqiptar, një vend për të cilin deri atë kohë ai nuk dinte pothuajse asgjë.

Princi Wied arriti në Durrës më 7 mars 1914 me anijen ushtarake austro-hungareze "Taurus". Princi i ri trashëgoi një gjendje kaotike brenda Shqipërisë dhe marrëdhënieve të saj me vendet fqinje, të cilat bënë që Princit gjerman qëllim mirë t'ia pamundësonin të vërë rend e rregull në qeverisjen e këtij vendi. Para së gjithash, ai u braktis nga bashkësia ndërkombëtare dhe nuk mori mbështetjen e duhur financiare dhe ushtarake që i ishte premtuar që më parë. Me gjasë, këto ngecje kishin për pasojë shpërthimin e Luftës së Parë Botërore, por mbi të gjitha Princi gjerman, për sa kohë që qëndroi në Shqipëri, nuk arriti të vërë në vend të vet gati asgjë prej gjëje. Kështu më 3 shtator 1914, gati pas gjashtë muajve të "sundimit" të tij në Shqipëri, Wied u largua nga Shqipëria me anijen italiane "Misurata", pa dhënë dorëheqjen zyrtare, dhe përfundimisht ai nuk u kthye më kurrë në Shqipëri.

Pa dyshim shteti i ri shqiptar kishte nevojë për një qeverisje të mirë, për njohje të kufijve të saj, për një forcë

policore që do të siguronte rendin e qetësinë, për një forcë ushtarake që do të garantonte sovranitetin dhe territorin e shtetit shqiptar. Shih, pas rënies së Qeverisë Qemali, Fuqitë e Mëdha dërguan me mision në Shqipëri trupat ushtarake holandeze.

HISTORIA E MISIONIT USHTARAK HOLANDEZ NË SHQIPËRI, 1913-1914

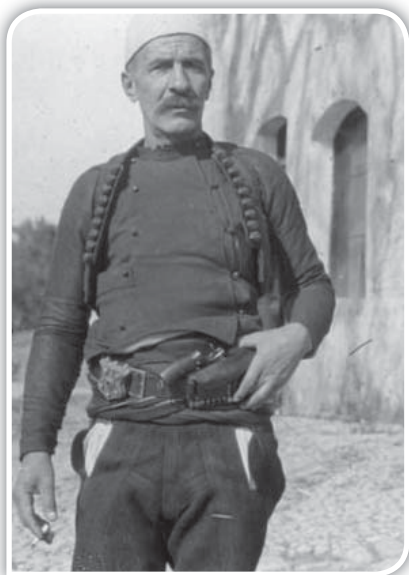
Përballja e faktorit ndërkombëtar me përgjegjësitë që shtroi koha, për pasojë të zënë pisk edhe me qëndrimin dhe papërgjegjësitë e tyre përballë çështjes shqiptare, detyroi ata që në Konferencën e Ambasadorëve në Londër të marrin vendim që rendi publik në Shqipëri të sigurohej prej një xhandarmërie të udhëhequr nga oficerët e huaj. Fillimisht u vendos që oficerët të vinin nga ushtria suedeze, mirëpo Mbretëria e Suedisë ishte e angazhuar në një mision të ngjashëm në Persi, kështu që u vendos që kjo xhandarmëri të jetë nga Holanda, politika e së cilës shtihej si asnjansë, ose edhe ishte e tillë, që nënkuptonte se ajo nuk kishte interesa të caktuara përballë Shqipërisë.

Me dekretin e Mbretërisë së Holandës, më 20 tetor 1913, koloneli Willem De Veer u emërua komandanti i Regjimentit të tretë të artilerisë fushore, kurse Thomson-i, i Regjimentit të dymbëdhjetë të këmbësisë. Ata arritën në Vlorë më 10 nëntor 1913. Trupat turke, serbe dhe malazeze ishin larguar nga Shqipëria, por vendi nuk ishte i bashkuar. Pjesa më e madhe e Shqipërisë së Mesme në veri të Vlorës ishte nën pushtetin e Esad pashë Toptanit. Ky i fundit, kishte formuar "Qeveri" më vete në Durrës, duke përfshirë kështu rajonin midis Matit dhe Shkumbinit. Nga ana tjetër, Et'hem

bej Vlora (biri i Ismail Qemalit), shihej si konkurrent i denjë i Pashë Toptanit, të cilin Toptani e urrente për vdekje. Në Veri, Prenkë Bibë Doda me vullnetarët e vet, i njohur si prijës i Mirditës, kishte vënë "ligjin" në ato anë. Kufiri jugor, nuk ishte përcaktuar përfundimisht, trupat greke kishin pushtuar shumë pjesë të Shqipërisë, duke mos pranuar të largoheshin derisa Shqipëria të mos mund të garantonte rend, pothuajse në tërë Shqipërinë ishte një situatë e brishtë. Përballë kësaj situatë, Komisioni Ndërkombëtar i Kontrollit kërkoi nga oficerët holandezë të krijonin një trupë ushtarake për të vendosur rend në Jug të vendit, ku mobilizuan 1.000 ushtarë në Shqipëri, kryesisht refugjatë, të cilët ishin të vendosur në Vlorë, kishte edhe shumë luftëtarë nga Kosova, të prirë nga Isa Boletini, që kishin ardhur atë kohë në mbështetje të Qeverisë së Ismail Qemalit. Kishte të shumtë edhe nga Shkodra, kështu që me kalimin e kohës, xhandarmëria shqiptare në gjirin e vet kishte rreth 5000 trupa, 800 prej të cilëve ishin të stërvitur në mënyrë të duhur.

■ Mbreti Vid, Isa Boletini, Esad Pashë Toptani dhe koloneli Thomson, Durrës, 13 qershor 1914.

■ Isa Boletini, qershor 1914

Ky nuk ishte fundi. Elementë të ndryshëm të yshur nga makutëritë e huaja, duke kërkuar mundësi për të bërë edhe më përçarje të shoqërisë shqiptare, ku lufta e brendshme ndërmjet bajraqeve për marrjen e fronit të shqipërisë me dhunë, lërë se ishte e pakuptimtë, por krijoi një imazh të keq tek aleatët ndërkombëtarë, sado të paktë që ishin në atë kohë. Kjo gjendje anarkie në shtetin e sapoformuar të Shqipërisë, njëkohësisht po trimëronte dhe po forconte edhe më shumë ambiciet e ulëta të shteteve grabitqare fqinje, të cilat edhe ashtu nga një "këmbë" e kishin në Shqipëri. Përveç Pasha Toptanit, kishte edhe atavizma të tjerë të forcave pro osmane, të cilat kundërshtonin ndikimin perëndimor në Shqipëri, të ndikuara nga xhonturqit, të cilët fronin e mbretërisë së Shqipërisë ia kishin premtuar gjeneral Izet Pashës, i cili ishte me prejardhje shqiptare. Pastaj aty ishin edhe forcat e Aqif

pashë Biçakut, i njohur në popull si Aqif Pashë Elbasani etj.

Megjithatë, në rrethanat e krijuara në Shqipëri po dominonin dy forca të mëdha politike ose thënë më mirë dy personalitete: ajo e Ismail Be Vlorës, që ishte pa dyshim atdhetar i devotshëm, dhe e Esad Pashë Toptanit, që koha vërtetoi se ishte dhe mbeti kundërshtar i pacipë dhe shitës i interesave të Shqipërisë.

Komisioni Ndërkombëtar i Kontrollit kishte hasur në vështirësi të pakalueshme, prandaj u detyrua që të ndërmarrë hapa të caktuar. Ky komision, bindi Ismail Qemalin që të jepte dorëheqjen si kryetar i "Qeverisë së Përkohshme", post të cilin ai nuk kishte arritur ta konsolidonte dhe menaxhonte si duhet, ndërkaq për largimin e Toptanit, Komisioni i Kontrollit kishte hasur në vështirësi të paparashikuara për ta shporrur atë nga Shqipëria. Megjithatë, kjo u arrit më vonë, por me pasoja të theksuara për shtetin dhe për shoqërinë shqiptare, Pasha Toptan, ishte aq i pacipë dhe aq vulgarë e i pabesë, sa që nuk i bëhej vonë edhe sikur ta digjte Shqipërinë me zjarr!

Probleme të njëjta kishte edhe në jug të Shqipërisë, ku grekët nuk po tërhiqeshin nga territoret shqiptare, përderisa Austro-Hungaria u shtrëngua që t'i kërcënonte ata se do të përdorte edhe dhunën kundër tyre. Siç shihet më lart, Misioni Holandez nuk arriti që në Shqipëri të vërë rend të mirëfilltë, paqe dhe rregull shtetëror afatgjatë, prandaj u detyrua që të largohej me barrën e dështimi mbi shpinë. Dështoi në realizimi e misionit të vet për çka edhe ishte ngarkuar - qasje e studiuesit të mirënjohur dr. Robert Elsie, marrë nga shënimet:

(1) Edith Durham: Twenty Years of Balkan Tangle, London 1920, p. 265. dhe

(2) Wilhelm zu Wied, Denkschrift über Albanien, Berlin 1917, p. 21.

Në sprova të mëdha, mes përplasjesh e turbulencash, megjithatë shteti i brishtë shqiptar rrugëtoi përpara, anipse me "zorë nëpër këmbë" arriti që të shpallë pavarësinë e vet, rrugëtoi nga Qeveria e Plakut të Vlorës, Princit Wied e deri te Qeveria Zogolliane. Pastaj Qeveria e Nolit e njohur si qeveria e parë demokratike në Ballkanin e asaj kohe, si dhe më vonë deri te Mbretëria Shqiptare që udhëhiqej nga Ahmet Zogut e cila zgjati deri në prag të Luftës së Dytë Botërore. Edhe pas luftës, Shqipëria rrugëtoi në këmbët e veta, me gjithë peripecitë dhe shantazhet e shumta që i bëheshin në vazhdimësi nga ish-Jugosllavia titiste e Rusia post Cariste të cilët për mëse dyzet vite, nuk kurseu mjete, për t'u bërë pengesë e zhvillimit politik dhe ekonomik në rrugët e zhvillimit dhe afirmimit të Shqipërisë.

PËRPPJEKJET E ISMAIL QEMALIT PËR TË MBROJTUR PAVARËSINË E SHQIPËRISË

Ismail Qemali, njëri ndër figurat më markante të kombit tonë, për një kohë relativisht të gjatë qëndroi edhe në vendet perëndimore. Gjatë luftës Qemali mbajti anën e Antantës. Ndërkaq më 1918, ende pa mbaruar lufta, ai u zemërua keq në fuqitë e Antantës, për shkak se anëtarët e saj, si: Anglia, Franca, Rusia e Italia, më 26 prill 1915 kishin nënshkruar Traktatin e fshehtë të Londrës. Me këtë traktat, ato merrnin përsipër se nëse e fitonin luftën do të lejonin copëtimin e Shqipërisë, duke kënaqur kështu orekset e Serbisë dhe të Malit të Zi në veri dhe të Greqisë në jug e juglindje me toka shqiptare, kurse Italia do të mbante qytetin e Vlorës së bashku me rrethinën e saj. Në pjesën që do të mbetej në Shqipërinë Qendrore dot të formohej një principatë e vogël myslimane nënë protektoratin e Italisë!

Kjo nënkuptonte edhe fshirjen e Shqipërisë së pavarur nga harta gjeografike. Nga fuqitë e mëdha që fituan, ishin të vetmet *Shtetet e Bashkuara të Amerikës që nuk e nënshkruan Traktatin e Londrës, rrjedhimish, nuk ishin të detyruara për zbatimin e tij*. Përveç kësaj, Rusia, njëra nga nënshkruesit e këtij traktati (tani, pas fitores së Revolucionit të Tetorit), kishte hequr dorë nga Traktati i Londrës. Kështu çështja shqiptare edhe më tej varej kryesisht nga vullneti i Anglisë, i

Francës dhe Italisë, sidomos nga kjo e fundit e cila përfitonte shumë prej saj. Në kohën kur Traktati i Londrës mbahej ende fshehtë, Roma, me oreksin e saj për të gllabëruar tërësinë territoriale të Shqipërisë, më 3 qershor 1917, kishte shpallur në Gjirokastrë një proklamantë me të cilën deklaronte se ajo do të ruante tërësinë territoriale të Shqipërisë, por vetëm duke e futur atë nën protektoratin e saj!

Me këtë projekt Roma shpresonte të gjente mbështetjen e shqiptarëve, të cilët (sipas saj), përballë copëtimit të Shqipërisë, do të mbështetnin protektoratin e Italisë!

Në verën e viti 1918 shqiptarët kuptuan qëllimin e fshehte të Traktatit të Londrës dhe u vunë menjëherë në lëvizje. Atë kohë Ismail Qemali ndodhej në Spanjë, ku kishte zënë miqësi të ngushtë me ambasadorin e SHBA-së. Simpatia e ambasadorit amerikan për shqiptarët dhe Shqipërinë, i dha kurajë Isamil Qemalit për të vazhduar më tej me kërkesat dhe vendosmërinë e tij në favor të çështjes shqiptare. Faktikisht, më vonë në Paris do të mbahej Konferenca e Paqes, Qemali me patriotët e kohës u vu në lëvizje për të siguruar një mandat përfaqësimi në këtë Konferencë. Ai ishte lidhur me shoqërinë patriotike "Partia Politike" e emigrantëve shqiptarë të cilët vepronin në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, atje ku e kishte edhe selinë kjo shoqëri. Prijësi ose kryetari i kësaj shoqërie ishte Kristo Dako. Shoqëria kishte edhe organin e vet periodik "Koha", të cilin e drejtonte atdhetari dhe intelektual i shquar Mihal Grameno. "Partia politike" kishte të ngritur një organizim të veçantë me emrin "Komiteti për Shpëtimin e Shqipërisë", që kryesohej nga Sevasti Qirias Dako etj.

Më 11 nëntor 1918 ishte nënshkruar armëpushimi, Ismail Qemali u nis për Paris, ku do të mblidhej Konferenca e Paqes. Qeveria franceze (atëbotë) përkrahte qeverinë fantazmë të

Esad Pashë Toptanit, kështu që Qeveria e Francës, përveç se e pengoi Ismail Qemalin që të zhvillonte korrespondencë me "Partinë Politike" në Amerikë, ajo e detyroi atë që të largohej nga Franca. Për më tepër, edhe ambasadori i SHBA-së, që ishte i akredituar në Paris, nuk pranoi që korrespondenca mes Qemalit e Sevasti Dakos në Amerikë të kalonte nëpërmjet postës së Ambasadës Amerikane në Paris!

Mes akteve që Plaku i Vlorës i drejtoi zonjës Dako ishte edhe programi i tij që ajo do të mbronte në Konferencën e Paqes, kuptohet në favor të çështjes shqiptare. Thelbi i këtij programi parashihte pavarësinë e plotë të Shqipërisë, njëkohësisht ky program kundërshtonte hapur edhe qëllimet e qeverisë italiane e cila synonte që Shqipërinë ta vinte nën protektorat të saj. *Shi për këtë, Italia në Shqipëri kishte gjetur edhe mbështetësitë e saj, si: Mehmet Konicën, Myfti Libohovën, Mehdi Frashërin, Feiz Alizotin, Mustafa Krujën etj.*

Ismail Qemali, duke pasur edhe mbështetjen e plotë dhe të pakontestueshme të Komitetit të Kosovës, që përfaqësonin krahun politik, si dhe forcat luftarake që ishin në gjendje gatishmërie në male të shqiptarisë, të prirë nga Azem Bejta dhe Mehmet Delia, u ndie edhe më i fortë edhe më i fuqishëm, duke shprehur vendosmërinë e tij kategorike kundër synimeve italiane për protektorat mbi Shqipërinë, duke ua kujtuar atyre qartë e mirë se: *Shqipëria ishte e pavarur, madje që nga nëntori i viti 1912.*

Më pas me pëlqimin e "Partisë politike", Ismail Qemali do të shkonte në Romë, qëllimi i udhëtimit ishte që ai të publikonte në gazetën "Koha" (të Gramenos), ku do thoshte hapur: *Shqiptarët ishin të vendosur për ta mbrojtur Pavarësinë e tyre, prandaj i bëjmë me dije Italisë që të heqë dorë nga synimet e saj për protektorat mbi Shqipërinë. Kërkojmë nga Italia që të përkrahë të drejtat e shqiptarëve, duke e siguruar atë se populli*

shqiptar do të jetë mirënjohës për jetë etj. Me aq sa shihet patriotët e vërtetë të kohës kishin besim të plotë te Ismail Qemali dhe tek aftësitë e tij diplomatike - pasi që deri më tani nga të tjerët kishim dëgjuar vetëm gjepura, - shkruante më tej Grameno në artikullin: "Ç'thotë Plaku i Shqipërisë", në gazetën "Koha", Boston, Mass., 12 dhjetor 1918.

Megjithatë Ismail Qemali nuk arriti të futej në Romë, autoritetet italiane e detyruan të qëndronte në qytetin Peruxha dhe e vendosën në hotelin "Burfani", nga do të priste përgjigjen për kërkesën e tij. Derisa ai po priste përgjigjen nga Roma, kundërshtarët e platformës së tij politike e kritikonin atë për qëndrimin e tij kundër protektoratit italian. Mihal Grameno njoftonte (Koha, Boston, 15 janar 1919) se Ismail Qemali i kishte shkruar një shkresë "Partisë Politike", ku shpjegonte:

"Lërimi të tjerët me ëndrrat e tyre të kota. Ne, patriot të vërtetë, nuk guxojmë që të humbasim as edhe një sekondë për shpëtimin e Shqipërisë se koha është shumë kritike".

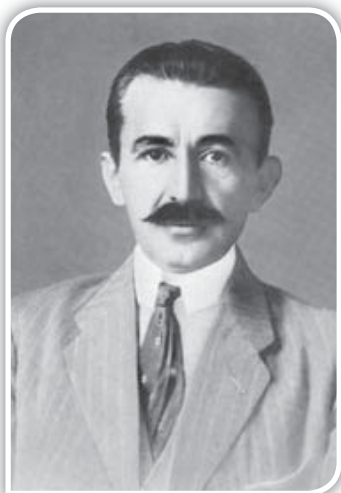
Qartësia e Plakut të Vlorës i detyroi krerët e federatës "Vatra" të heqin dorë nga kritikata e ashpra që kishin bërë deri atë kohë kundër Platformës politike të Ismail Qemalit, duke pranuar se ishte Plaku i Vlorës i vetmi që hodhi poshtë pretendimet ndjellakëqija të italianëve. Siç, dihet, po këtë vit, Ismail Qemali vdiq në Itali, pa dyshim në rrethana shumë misterioze!

KRYENGRITJA SHQIPTARE E VITIT 1915

Dëshminë e radhës që tregojnë pjesëmarrjen aktive të Mehmetit të Vogël në përpjekjet për të zgjidhur çështjen kombëtare e hasim edhe tek dokumenti tjetër, që flet për Kryengritjen Shqiptare të vitit 1915. Në periudhën mars-shtator të vitit 1914, kur Shqipëria administrohej nga princ Vidi. Gjatë kësaj kohe Kosova dhe viset e tjera shqiptare me vendim të Konferencës së Londrës mbetën nën pushtimin serb. Populli shqiptar i Kosovës po përjetonte çastet më të vështira në historinë e vet. Princ Vidi dhe Qeveria e tij nuk arritën të krijonin një stabilitet të qëndrueshëm politik në Shqipëri, të mos flasin për ndikimin e tij jashtë Shqipërisë londineze. Koha shtrëngoi shqiptarët për të shtruar detyrë mbi detyra çështjen e pazgjidhur të interesave të atdheut, e drejtë kjo e patjetërsueshme si edhe e të gjithë popujve të tjerë që synonin lirinë dhe pavarësinë e vet.

Koha shtroi arsyeshëm nevojën për përgatitjen e një kryengritjeje të përgjithshme, të cilën shqiptarët, me gjithë përpjekjet e pareshtura, nuk kishin arritur ta jetësonin në nivelin e dëshiruar gjithëkombëtar. Ky mision rëndoi mbi supet e elitës politike të kohës, si të: Hasan Prishtinës, Bajram Currit, Luigj Gurakuqit, Isa Boletinit dhe të shumë figurave tjera të kombëtare. Diku nga gjysma e dytë e vitit 1914

Hasan Prishtina kishte braktisur postin e ministrit të Post-telegrafëve, që e mbante në Qeverinë e Durrësit, duke kaluar më pastaj në veri të Shqipërisë me synimin që të organizonte një kryengritje çlirimtare kundër pushtuesit serb. Ishte koha kur Serbia qe zënë në luftë me Austro-Hungarinë, për shkak të vrasjes së princit Ferdinand (qershor 1914), në Sarajevë.

■ Hasan Prishtina 1873 - 1933

Atdhetarë i devotshëm, një jetë të tërë në shërbim të atdheut. Emër që nderon historinë e kombit tonë, kundërshtarë i pa epur i pushtuesve të tokave shqiptare.

Hasan Prishtina, duke i konsideruar këto rrethana si të favorshme për përgatitjen e një kryengritjeje çlirimtare, ndërmori hapat e parë. Nga ana tjetër, faktori ndërkombëtar po mbante nën vëzhgim situatën e brishtë politike në Shqipëri. Me këtë rast konsulli austriak Karl nga Durrësi po përcillte çdo lëvizje në Shqipëri i cili njoftoi Ministrinë e Punëve të Jashtme në Vjenë për fillimin e përgatitjes së

një kryengritjeje të mundshme nga ana e shqiptarëve kundër Serbisë, të prirë nga Hasan Prishtina, Selim Batusha, Bajram Daklani, Qazim Begolli, Halim Deralla, Mehmet Delia e të tjerë.

Si rezultat i kësaj menjëherë kishte pasuar reagimi protestues i konsullit serb Gavriloviq, drejtuar Qeverisë Shqiptare të Durrësit, i cili po shprehte kundërshtinë e pushtetit serb kundër përgatitjes së kësaj kryengritjeje. Kjo çështje nxiti shqetësimin diplomatik të shteti serb, i cili i kishte dërguar letër Legatës Mbretërore Serbe me seli në Romë, me qëllim që ta njoftonte atë për veprimtarinë e Hasan Prishtinës, Bajram Currit, Luigj Gurakuqit, Isa Boletinit, si dhe të vinte në dukje se Konsulli Serb ishte në rrjedha të vlimeve politike në Shqipëri, dhe nuk po hante bukën e Krajlit kot etj.- konfirmon shtypi i kohës.

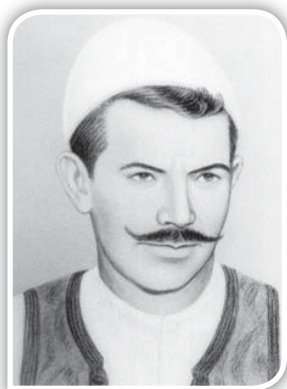
Hasan Prishtina, pas largimit të tij nga Durrësi (sipas kujtimeve të I. Strazimirit), diku nga fundi i korrikut të vitit 1914, së bashku me mbi 150 dibranë dhe me shumë luftëtarë të tjerë nga Kosova, fillimisht kishin ndaluar në Peshkopi, pasi tuboi parinë e Dibrës të cilët i njoftoi për rëndësinë e kryengritjes, për mundësinë e armatimit dhe për formën e përgatitjes e cila do të bëhej nga patriotët tanë dhe pa ndihmën e ndonjë shtetit të huaj në mënyrë që më pastaj të mos mbetën hipotekë i ndikimit të huaj politik. Me këtë rast ai kishte përgatitur edhe një deklaratë politike të cilën e shtroi për miratim para këtij Kuvendi:

1-T'i kërkohet Serbisë që të largohet nga tokat shqiptare, sepse nuk i përkasin asaj dhe ajo nuk ka të drejtë t'i qeverisë.

2-Në rast se Serbia nuk pranon të largohet me hir, ndaj saj do të përdorim forcën për ta dëbuar atë nga tokat tona etj.

Pas miratimit të kësaj Deklarate, Hasan Prishtina me

bashkëluftëtarët e vet kalon në krahinën e Lumës, pikërisht në Bicaj të Lumës ku krerët e kësaj ane kishin vendosur dhe kishin lidhur besën për shpëtimin e atdheut. Lumjanët, si: Hoxhë Mehmeti, Qazim Lika, Sali Spahija, Sulë Elezi, Xhafer Bislimi, Xhafer Shema, por edhe vetë nënprefekti i Lumës Sadik Gostivari e shumë të tjerë i kishin dhënë mbështetje të fuqishme Hasan Prishtinës në qëllimet e tij të shenjta për çlirimin e atdheut.

■ Mehmet Konjuhi 1895 – 1924 Luftëtar i lirisë, ra me pushkë në dorë në mbrojtje të idealit të atdheut

Kuvendi i parë i përgjithshëm u mbajt në xhaminë e Halil Agës në Bicaj ku morën pjesë krerët lumjanë dhe krerët e tjerë nga viset e Kosovës, që ishin të strehuar në Shqipëri si: Hasan beg Gizolli, sheh Hasani i Prizrenit, Ajet e Selim Dervina, Mehmet Konjuhi i Llapit,

Keri i Sadri Bardhit - Dukagjin, Sadik Gostivari, Mehmet Delia i Drenicës, Isuf Mehaliqi nga Rrafshi i Kosovës, Rexhë Delia i Pozharanit e shumë të tjerë. Në këtë Kuvend, përveç të tjerash u mor vendim që pasi të bëheshin përgatitjet e

duhura, pa humbur kohë së pari të sulmohet garnizoni serb që ishte i dislokuar në Zhur e më pastaj të vazhdohet me aksione të tjera.

■ Keri i Sadri Bardhit

Pjesëmarrës aktiv i Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës, që i doli vendit zot së bashku me bashkëluftëtarët e lirisë, që nga Plava e Gucia e deri në Dukagjin e në Karadak. Sali Rama, Ker Sadria, Ali Hyseni, Zhuk Haxhia, Fazli Zymberi etj.

Kështu që kryengritësit shqiptarë, qysh më 13 shkurt 1915, zunë të gjitha shtigjet e rrugës që shpinte në Zhur, duke i këputur lidhjet telegrafike e telefonike mbi malet e Koretnikut. Kryengritja e përgatitur nga Hasan Prishtina vazhdoi rrugën e saj të mundimshme për çlirim të vendit nga okupatori serb. Mbi të gjitha (që është edhe qëllimi i lëndës), këtu vërtetojmë edhe praninë dhe rolin e padiskutueshëm të Mehmet Delisë, madje në cilësinë e përfaqësuesit nga Drenica, i cili në mënyrë të veçantë mbante relacione të afërta me Hasan Prishtinën.

Prania fizike e Mehmet Delisë atë kohë në Shqipëri lidhet me shoqërimin dhe me sigurimin që Radisheva po i bënte

Isa Boletinit, i cili me gjithë bashkëluftëtarët e vet, që nga shpallja e pavarësisë së Shqipërisë e këtej, po mundohej që t'i gjendej sa më pranë Ismail Qemalit dhe Qeverisë së tij. Isa Boletini, atë kohë dhe për këtë qëllim, me vete kishte rreth 400 burra të Kosovës. Ai me këtë rast krijoi Gardën e parë Kombëtare e cila bëri rojën e parë të nderit pranë flamurit të ngritur nga Ismail Qemali në Vlorë, të cilët siguruan punën normale të Kuvendit të Vlorës. Në mesin e Gardës, kishte edhe një numër luftëtarësh nga Radisheva, jo vetëm për faktin se ata kishin krushqi mes vete, por edhe për shkakun se trimat e Radishevës ishin të sprovuar me parimet dhe karakterin e tyre atdhedashës. Në shoqërim të Isait ishin Bislim, Halil, Selim e Hajdar Radisheva, si dhe Mehmet Delia - alias Mehmeti i Vogël, i cili më vonë kaloi në shoqërimin e Hasan Prishtinës ku marshuan drejt Lumës.

Mospajtimet dhe kryeneçësitë brendashqiptare me gjuhën e diplomacisë flasin më shumë, prandaj mosprezenca e Hasan Prishtinës ditën e Shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë, mosprezenca e Isa Boletinit në Kuvendin e Lumës, dorëheqja e Hasan Prishtinës nga posti i ministrit në Qeverinë e Durrësit, zhvendosja e Mehmet Delisë në anën e Hasan Prishtinës, sikur lënë për t'u dëshiruar për një kërkim më të thuktë në fushën e gjurmimeve të historiografisë sonë kombëtare dhe argumentimit të fakteve. Kjo e vërtetë një ditë do të duhej të thuhej troç dhe pa mëdyshje, gjë që nuk do të linte vend për manipulime - madje të dëmshme..., përkatësisht kjo mbetet temë më vete, të cilën historianët tanë në përgjithësi nuk e kanë gjurmuar sa duhet ose nuk kanë pasur "guximin" ta gjurmojnë sa duhet, dhe kjo për ca kohë, mbase, u bën mirë këtyre ngjarjeve, por jo përgjithmonë! Edhe pse çelësi i çështjes qëndron në kryeneçësitë dhe trillet tona, e vërteta peshon më shumë nga të gjitha, prandaj ajo duhet të thuhet një ditë në mënyrë që historisë sonë mos

t'ia lëmë mbi supe këto çështje enigme, që fatkeqësisht në vazhdimësi na kanë përcjellë deri në ditët e sotme. Sidoqoftë elitarët tanë, qofshin ata veç e veç ose si tërësi, kanë dhënë shumë për atdheun, pa dyshim se përplasjet në kontekstin e konkurrencës së ideve progresive, të konkurrencës së vlerave, të konkurrencës së strategjisë ushtarake dhe diplomatike, kombit tonë sikur i kanë dhënë shembuj dhe të arritura të shumta pozitive të cilat kanë bërë të mundur avancimin e çështjes së pazgjidhur shqiptare deri tek ditët e sotme.

SITUATA POLITIKE NË MBRETËRINË SERBE DHE POZITA E SHQIPTARËVE ATË KOHË

Sipas Kushtetutës së vitit 1921, Mbretëria Serbo-Kroate-Slllovene ishte një Monarki Parlamentare, por kjo ishte vetëm mbulesa, apo rrogozi i pushtetit të pakufizuar të shovinistëve serbomëdhenj, që përbëhej nga Dinastia e Karagjorgjeviçëve, pastaj Pjetri i parë e më pas Aleksandri i parë. Gjatë kësaj periudhe 1921-1934 mbretëria serbomadhe ziente nga kontradiktat e brendshme shoqërore, urrejtjet nacionale, fetare, klasore e tjera, të cilat ishin burim i vazhdueshëm konfliktesh politike. Ky burim konfliktesh, fatkeqësisht gjithherë si rrebesh zbrazej mbi kurriz të shqiptarëve të cilët pushteti mbretëror i Serbisë nuk i llogariste as për njerëz. Shqiptarët i vrisnin, i masakronin, i dhunonin, ua uzurponin pronat, i shpërngulnin me dhunë, thënë më qartë, nuk jepte kush llogari për jetën e tyre. Janë mbi 500. 000 shqiptarë të cilët që nga Mbretëria e hershme e Serbisë e deri te Kasapi i Ballkanit Milosheviq, janë vrarë e zhdukur në mënyrat më mizore, për të cilët nuk u përgjigj asnjëherë askush para ligjit dhe drejtësisë(!) - jeta e shqiptarit, gjatë gati një shekulli nën pushtimin serb ishte diçka e pavlerë, diçka e kotë për të cilën nuk jepte llogari askush!...

Mbretërinë Serbe e kishin vërshuar parti e grupime të

shumta politike të cilat ishin të paprofilizuara, pra në thelb ishin më shumë anarkike dhe lalo të pushtetit monarkist, por jo, në asnjë rast, opozitë e mirëfilltë përparimtare. Në atë kohë në Kosovë vepronte edhe organizata politiko-fetare (myslimane) "Xhemieti", që në gjuhën shqipe i bie "Bashkimi". Kjo organizatë përfaqësonte vetëm interesat e ngushta të pushtetit borgjez në fuqi, si dhe të pronarëve të mëdhenj - siç ishin bejlerët, agallarët, tregtarët e të tjerë që i takonin dhe i mbronin interesat e kësaj shtrese. Në vitin 1920 "Xhemjeti" kishte 8 deputetë në Parlamentin e MSKS-së, ndërkaq në vitin 1923 kishte 14 të tillë.

"Xhemjeti" ishte një rrugë mashtruese për masat dhe nuk paraqiste ndonjë qëndrim a kërkesë shoqërore e kombëtare me bazë të shëndoshë. Përfaqësuesit e "Xhemietit" ishin bërë pengesë në rrugën e masave që përkrahnin luftëtarët e lirisë. Më një fjalë, kjo shoqëri ishte pjellë e vetë Nikolla Pashiqit me një grumbull bejlerësh e kësulëkuqesh përreth, dallkaukë e makutë që ishin yshtur nga ndjenjat turkofile, të cilat i kishin trashëguar nga sundimi pesëshekullor. Interesi i tyre ishte kryesisht ruajtja e pronës dhe mbledhja e taksës mbi kurriz të bujqve shqiptarë mbështetur mbi ish-rendin feudalo-spahi, që mblihdnin të dhjetën e të katërtën nëpër fshatrat që ata i mbanin dhunshëm si çifçi!

Këta kokëmykur turkoshakë jetonin ende me mentalitetin anadollak të ish-pashallarëve, të cilët tani më i kishte shkelur koha. I tillë ishte edhe Ferhat Draga në rrethin e Mitrovicës, i cili së bashku me xhemietçinjtë e tjerë u bënë vegël e radikalëve të Pashiqit, duke votuar në favor të tyre. Ata përfaqësonin një politikë pacifiste, asnjansë, politikë hiçi që shihnin vetëm interesat e ngushta personale e pronësore. Ata shpreheshin hapur kundër përpjekjeve kryengritëse të luftëtarëve të lirisë që udhëhiqeshin nga Azem Bejta dhe

Mehmet Delia me bashkëlufëtare, duke përhapur disfatizëm në mesin e popullatës shqiptare.

Me një rast vetë Azemi i kishte dërguar fjalë zotit Dragaj: "Janë pushkët e lirisë ato që popullit shqiptar i sigurojnë lirinë në tokën e vet, dhe jo fjalët e kota që ju i bëni atje në parlament të pushtuesit serb, i cili për ditë nën hundët tuaja po vret e po masakron popullin duarthatë shqiptar!"... Në këto rrethana të padurueshme popullin shqiptar nuk kishte kush tjetër ta mbronte - përveç luftëtarëve të lirisë që kishin rrokur armët në dorë. Prandaj, pushteti serb nuk po zgjidhte mjete në mënyrë që të fuste frikë ndër shqiptarët, të cilët do të detyroheshin të shpërnguleshin në Turqi e gjetiu. Ata kishin ndërmarrë një varg aksionesh kriminale, njërin ndër to në fshatin Duboc, ku kishin vrarë e masakruar tri gra dhe tri vajza të vogla, në mesin e tyre ishin nëna, e motra dhe e mbesa e Azem Bejtë Galicës!

Viti 1920 kishte qenë ndër më të përgjakshmit për shqiptarët. Pas kryengritjeve të njëpasnjëshme, që kishin shpërthyer gjatë vitit 1919, të cilat Serbisë i kishin sjellë humbje të mëdha, vetë Pashiqi kishte ndërprerë vizitën e tij në Paris, duke urdhëruar urgjentisht inspektorin e regjur, Mihajlo Ceroviq, i shoqëruar nga deputetin i Mitrovicës në Beograd Giga Bozheviq, të shoqëruar nga kryetarët e komunave: Beqir Voca, Shaban Rexha dhe Rexhep Fejzullahu të bisedojnë me përfaqësuesit e Lëvizjes Kaçake, siç i quanin ata.

Takimi ishte organizuar në fshatin Zhabar, ku po i prisnin forcat e Azem Galicës, që përbëheshin nga Mehmet Delia, Fazli Berani, Dan Deroci, Ajet Bala, Sali Halili e të tjerë. Bisedimet përfunduan pa sukses. Ç'është e vërteta Azemi me shokë përfaqësuesit të Pashiqit ia parashtruan 8 pikë, në mënyrë që të bisedonin tutje. Nga ana e tij dhelpra Ceroviq

tha se nuk ka kompetencë që t'i plotësonte këto kërkesa, por nëse keni diçka tjetër të bisedoni, -shtoi ai. Azemi ia preu shkurt: *"Nëse nuk ke kompetenca, atëherë as ne nuk kemi çka bisedojmë më shumë, sigurisht se pushkët tona do të vjellin prapë zjarr kundër barbarive tuaja!"*

Mbase është interesant të sqarojmë për lexuesin se si kishte shpëtuar Rahimja e vogël, e cila ishte diku rreth 6 vjeçe. Një xhandar serb, duke e vërejtur se Rahimja e vogël kishte shpëtuar, e kishte zënë atë për krah me qëllim që ta hidhte të gjallë në zjarr! Në krahun e majtë të Rahimës së vogël, kishte hasur në diçka të fortë, ishin 25 lira të kalit të shitur, të cilat e ëma e saj, ia kishte fshehur fëmijës me qëllim që lirat të mos binin në dorë të serbëve xhelatë. Xhandari serb, i habitur pas parave e harroi Rahimen, dhe kjo e fundit kishte arritur të ikte drejt malit.

- Rahime Nezir Radisheva me stërmbesën e saj
Është vajza e Mihanës (motrës së Azem Bejtë Galicës). Mihanja ishte e martuar për Nezir Radishevën (të vëllan e Shotës). Më pastaj atë, Shota e dërgon në Shqipëri në vitin 1923 tek vëllezërit e saj, Saliu dhe Meti. Rahimja u rrit dhe u martua me Nezir Selacin, jetoi deri në moshë të shtyrë në Mamurras të Fushë-Krujës ku ka lënë pasardhësit e saj.

Ajo pas 70 vjetëve, vizitoi Kosovën dhe Radishevën e saj të dashur, Galicën e dajës Azem, duke u çmallur tek pasardhësit e Mehmetit të Vogël në Radishevë, ku qëndroi për dy javë rresht. Duke ikur për Shqipëri, ajo kishte thënë:

"Tash do të vdes me shpirtin e lehtësuar, hoqa një peshë malli sa një peshë mali, që ma kishte zënë frymën që sa vite rresht!"...

Në vazhdim, ky krim që ishte bërë mbi familjen e Azemit dhe mbi familjet e tjera, ishte kulmi përtej të cilit nuk kishte ku të shkohej më. Shota ishte tërbuar fare, dhe donte të merrte hakun mbi katilët serbë, të cilët nuk po i kursenin pleqtë, gratë, madje as fëmijët! Dhe kjo u vendos, aksionin u përpilua në hollësi, dhe do të realizohej me ndihmën e Mehmet Delisë (të cilit i ra barra kryesore). Por në të do të merrnin pjesë edhe trimi i rryer Rifat Bajaska, Iliaz Lushta, dy vëllezërit e Shotës, Salihu dhe Meti, si edhe vetë Shotë Galica.

PËRGATITJA E ATENTATIT MBI NAÇALLNIKUN E MITROVICËS

Masakrat e tmerrshme që ishin bërë mbi popullatën shqiptare gjatë vitit 1920, në veçanti ato në rajonin e Drenicës, pikërisht aty ku vepronin forcat e Lëvizjes Çlirimtare, sigurisht se donin një përgjigje! Ishte fare e qartë: kjo fushatë reprezaljesh kishte për qëllim provokimin e situatës. Xhandarët serbë, duke e ditur epërsinë e vet ushtarake, provokonin situata të ngjashme. Pa dyshim se luftëtarët e lirisë kishin syrin pishë dhe pushkës i përgjigjeshin me pushkë, siç thotë populli: flakë për flakë! Diplomacia dhelparake serbe, fatkeqësisht, më se një herë, kishte përvetësuar një dorë trutharësh shqiptarë, duke i rekrutuar ata mercenarë bastardë në radhët e veta, të cilët me porosi të Serbisë po i sillnin jo pak telashe Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës. Naçallnikët serbë këtë e kishin arritur në disa komuna e rajone, si: të Vushtrrisë, të Mitrovicës, Prishtinës, Pejës, Dukagjinit, Drenicës. Llapit etj.

Në krye të këtyre bandave mercenarësh emërohej prijësi, apo udhëheqësi i tyre, që "gradohej" me titullin "Çaush"! Banda të tilla të kryesuara nga çaushët e njohur për damkë të zezë ishin:

Hasan e Sinan Keçi, Zenel Gradica, Murat e Halit Kalleci, Behlul Prokshi, Zenë Vitaku, Rizë Gllanasella, Lutë Xhanari,

Miftar Ozdrima, vëllezërit Imeri, si dhe banda e kryetarit të Llaushës, të Qubrelit dhe të Kievës etj. Siç e thotë edhe kënga:

*Tanë hafija janë çua n'kamë
zoti i vraftë po nam po bajnë
ni burrë t'mirë kund nuk po e lanë...*

Azem Bejta ua kishte tërhequr vërejtjen disa herë këtyre "çaushëve", që të heqin dorë nga ky akt i shëmtuar e tradhtar, për ndryshe do të merreshin masa të rrepta ndaj tyre!...

*Azem Bejta burrë azgan
me Mehmetin llaf po e banë
ksaj hafijes fjalë po i qon
kit punë t'keqe ju me e lanë
n'kofsha qaj unë qe jam kanë
për ahiret kujt s'kam me ia lanë...*

Mjerisht një pjesë e tyre ishin të verbuar nga "tringëllimë e groshit të argjendtë", të vrarë gjenetikisht mbase për të qenë në shërbim të shtypësit, për të denoncuar vëllezërit e gjuhës e të gjakut, të cilët po përpiqeshin për lirinë e atdheut! Këtë kategori njerëzish kudo në botë e dënon ligji, e dënon Bibla, e dënon K'urani, e dënon Ungjilli, e dënon Tevrati, e dënon tradita, zakoni, vatani!- tradhtarë, spiunë, i pabesë - ku të shkojë njeriu i zi më ulët se kaq!...

Mercenarë të tillë, mjerisht, kishte edhe ndër ne shqiptarët, dhe për më keq, ata nuk donin të dëgjonin për vërejtjet serioze që po ua bënte kreu i Lëvizjes, kështu që me urdhër të organeve të Lëvizjes, shumë syresh u ekzekutuan, një pjesë tjetër u ndëshkuan me dajak etj.

*Azem Bejta çka po u thotë
kujt s'ia la unë për ahiret*

*hta hafijet po i hjek vet
shumë në mend i ka pru
shumë me pushkë ma shumë me dru...*

Është e saktë se me operimin për të asgjësuar hafije të tillë, dhe të bandave të tjera hajdutësh e spiunësh të ndryshëm, merreshin kryesisht një grup i kufizuar luftëtarësh të sprovuar si: Mehmet Delia, Dan Deroci, Fazli Barani, Kamer Loshi, Abaz Kurrumeli, Sali e Mehmet Halili, Jashar Rakinica, Hajr Prokshi, Ajet Koshutova, Bislim Lutfia, Shaban Llausha, Rrok Çubrelli e të tjerë.

Njërin nga rastet e qërimit të hafijes Murat Kalleci:

... Lëvizjes iu kishin bashkuar shumë veta, mes tyre edhe një fshatarë i varfër e shumë bujar, krenarinë e të cilit nuk e kishte mposhtur as varfëria, por as pushtuesi serb. Ai me lejen e përgjegjësve të Lëvizjes, një natë kishte shkuar në shtëpi për të vizituar familjen dhe të shoqen e tij që e kishte me barrë rëndë- tregonte Bajram Zena. Në mëngjes u kthye, por ishte shumë i ngrysur dhe nuk po bënte verë me gojë!- e pyeta:

- Pse je vrenjtur kaq shumë he burrë, thua se t'u kanë mbytur "xhemitë" n'deti?...

- Jo besa, pak më keq se "xhemitë"!?- ma ktheu ai. Kërceu Mehmeti i Vogël, që ishte aty pranë nesh dhe po dëgjonte bisedën.

- Ç'e mirë të paska ndodhur, o burrë i dheut?- e pyeti ai me shumë seriozitet.

- Para tri ditësh, tek shtëpia ime paskan shkuar tre xhandarë së bashku me hafijen Murat Kallecin, dhe më paskan kërkuar mua. Shojja ime iu kishte thënë se burri nuk është këtu, është në mal! Kallec hafija, duke i rënë gruas teme me kokallë në bark, i kishte thënë:

- " Ėëëë, këtë me kënd e ke, përderisa burrin e paske në mal?!" - xhandarët ia kishin plasur gazit, -më tha gruaja... E çka po do ma rëndë për një burrë që i thotë veti, se me ia prek gruan me barrë rëndë, hafija i Serbisë?!- përfundoi ai tërë mllëf, sa nuk i nxirrnin sytë gjak.

Në një rrah të vogël, kishim shtrua nga një çapë bukë për të ngrënë. Mehmeti i Vogël e la bukën dhe kërceu në këmbë, duke thënë:.

- "Nëse jam gjallë, pa e vra me mauzer hafijen e Kallecëve, Mehmeti i Vogël nuk shti sot bukë në gojë!", dhe mori pushkën u lëshua teposhtë malit. U munduan ta ndalnin disa nga shokët, duke i thënë që mos të ngutet, se e zgjedhim këtë punë më vonë, por ku dëgjonte ai, dy nga shokët iu vërsulën mbrapa për të mos e lënë vetëm, buka mbeti ashtu e shtruar, dhe nuk hëngrëm as ne, - vazhdonte tregimin Bajrami. Diku pas 3 - 4 orëve, ata u kthyen së bashku. Mehmeti i Vogël po mbante në dorë koburen e Kallecit që ia kishte marrë dhe po i drejtohet bashkëlufëtëtarit që i kishte ndodhur ajo e ligë:

- "Merre këtë kobure he burrë, e ke peshqesh nga Kalleci, se ai iku me marre nga kjo botë e madhe!"... Tani duam të hamë drekën se na hahet më lirshëm, mor burra, - tha Mehmeti dhe plasi gazi...

EKZEKUTIMI I NAÇALLNIKUT TË MITROVICËS

Kupa ishte mbushur dhe veprimi me guxim e me mençuri i çetave të kryengritjes, duke e goditur pushtuesin serb mu aty ku nuk e pret, e arsyeton sakrificën e veprimit.

Shota kishte kërkuar ndihmën e Mehmetit të Vogël, duke pasur besimin e plotë në të; si bashkëluftëtarë, por edhe si fqinjë të parë që e kishte me të cilin ishin rritur bashkë. Në fakt Shota donte që të hakmerrej në emër të nënave dhe të fëmijëve shqiptarë, që kishin pësuar nga dora gjakatare serbe, por mbi të gjitha këtë aksion donte ta bënte vetë, pra pa pjesëmarrjen e Azemit, duke dashur që në një formë a tjetër Azemit t'ia lehtësojë dhembjen për humbjen e nënës, motrës dhe mbesës e dhjetëra nënave e motrave të tjera. Shefi i xhandarmërisë serbe në Mitrovicë, që atë kohë e quanin "Naçallnik", ishte ai që Shota e kishte piketuar.

Ata, së bashku me Mehmetin e Vogël; dy vëllezërit e Shotës (Metin dhe Saliun), Rifat Bajskën dhe Iliaz Lushten bënë planin dhe po merreshin me përgatitjen e atentatit që duhej të kryhej mbi Naçallnikun e Mitrovicës. Kjo nuk ishte fare e lehtë, prandaj duhej përgatitje dhe vigjilencë e shtuar, duhej futur në zemër të qytetit, ku lëvizjet e xhandarëve gjatë natës ishin të shpeshta dhe çdo ndeshje me ta nënkuptonte shkëmbim zjarri. Kjo nuk i shqetësonte aspak grupin

atentator në krye me Mehmetin e Vogël, por shqetësimi lidhej me atë se po të shpëtonte Naçallniku, pastaj do merrte masa që të ndërronte selinë e tij, do të barrikadohej me dhjetëra xhandarë përreth selisë, gjë që do të vështirësonin një atentat tjetër të radhës etj.

■ Mitrovicë. Ura e vjetër mbi Ibrin ilir, fotografuar më 1913

■ Mitrovicë. Mulliri i vjetër pranë Urës së Ibrit

Ishte natë vere e vitit 1921, natë e zakonshme për të tjerët që po flinin, por e veçantë për luftëtarët e lirisë të cilët po rrinin zgjuar për t'i bërë rojë atdheut. Ata mbi supe të veta kishin marrë një detyrë të rëndë, por të guximshme dhe krenare: çdo dështim do të ishte për ta më rëndë se rënia! Ata ishin zotuar që fjalët mos t'i linin peng, dhe Shota kishte dhënë fjalën: " Naçallnikun do ta vrasin nënat shqiptare!"...

Në një natë të vonë, ata hynë në Mitrovicë, disa shokë i lanë në kodrën përballë, në mënyrë që të ishin mburojë e tyre në rast rreziku. U futën në qytet, deri aty ku dikur ka qenë fabrika e tjegullave. Ishin futur gati në qendër të qytetit, kur do djalli e takohen në patrullën e xhandarmërisë, tamam aty ku nuk e prisnin. Të gatshëm për zjarr, shpëtojnë nga ndeshja me armë në saje të përvojës dhe zgjuarsisë që kishin! Xhandarët vazhduan rrugën duke patrulluar qytetin. Më pas, grupi mori kafen tjetër për t'iu shmangur një ndeshjeje të dytë, dhe pas ca kohe rrugë, Iliaz Lushta, i cili iu printe, i afroi ata tek dera e shtëpisë ku po rrinte Naçallniku gjakatar. Shokët e falënderuan për ndihmën e madhe që ua ofroi Iliazi, duke i thënë që tani të ikte dhe të mos njihej (pasi që Iliazi jetonte në Mitrovicë), dhe duhej ta ruanin për raste tjera. Ilaz Lushtën Lëvizja e kishte si të thuash dorë të djathtë, dhe kudo që e kërkonte nevoja për të vepruar në brendësi të qytetit të Mitrovicës, atë e kishin më të besuarin dhe më të shkathëtin. Pa humbur kohë filluan ta zbatojnë planin operativ, të cilin e kishte përpiluar Mehmeti me Shotën. Mehmeti i Vogël po i ndan detyrat e aksionit:

"Ti, Halil, do të bësh rojë këtu, në krye të rrugës, - i tha ai, -ndërkaq ti, Rifat, do ta kërcesh rrethojen, do të futesh brenda në oborr ku do ta hapesh derën e oborrit, duke ia hequr llozin nga ana e brendshme. Metin e caktuan që të përcjellë çdo lëvizje të Naçallnikut nga cepi i dritares. Pasi

siguruan vendin, Shota, Mehmeti i Vogël dhe Rifati u futen brenda. Tani Rifatit i caktuan detyrën tjetër; që të paralizojë të shoqen e Naçallnikut, në rast se ajo nuk do bindej, apo në rast se ajo do të bënte alarm. Thyen derën me rrëmbim; Shota e Mehmeti ia vunë pushkët në gjoks Naçallnikut. Ai filloi të kërcënonte e të bërtiste, por Mehmeti që ia kishte vënë pushkën në gjoks, i tha:

"Mbylle së të hodha trutë në erë gjakpirës. E di ti sa nënën shqiptare ke lënë pa djalë?!"...

E shoqja e Naçallnikut, në fillim nuk bindej, por kur e pa si qëndron puna, nuk bëzani më, kështu që Rifati nuk e kishte të vështirë ta mbante nën kontroll.

Mehmeti e lidhi Naçallnikun, përderia Shota po ia mbante koburen në lule të ballit.

Pasi e lidhen, ia mbyllen gojën me shami dhe duke e drejtuar me grykën e pushkës, dolën nga qyteti. Pas gati një orë arritën diku në disa arat të Shypolit. Aty Shota nxori koburen dhe me një zë të vendosur i tha Mehmetit të Vogël:

"Më lini mua se ia kam pas dhënë besën e Zotit se në emër të nënave shqiptare kam me i ra vetë kobure në ballë!", dhe e shtriu për dhe Naçallnikun e zi. Luftëtarët e lirisë, morën rrugën drejt shokëve të tyre duke çarë terrin e natës së zezë, të zezë si Naçallniku që iku së bashku më terrin i cili do të zhduket me agun e parë, për t'ia lënë vendin dritës së lirisë e cila një ditë do të shndritë këto troje, pa dyshim!

Sulmi tjetër, gati i ngjashëm, ishte bërë nga Çeta e Drenicës, e udhëhequr nga Mehmet Delia me më shumë se 40 luftëtarë, në mes të qytetit të Mitrovicës mbi xhandarmërinë serbe, mes natës së 3 dhe 4 tetorit 1923, me ç'rast kishin mbetur disa xhandarë të vrarë. Opinioni serb ishte tmerruar nga guximi i Çetës së Mehmetit, të cilët po

futeshin edhe brenda në qytet dhe po vrisnin xhandarët, për këtë kishin shkruar edhe gazetat e Beogradit.

Gazeta serbe "Politika", 5.X.1923, art. "Kaçaci pred Mitrovicom!"...

PËR PJEKJET PËR TË BËRË ATENTATI MBI MEHMETIN E VOGËL

Medalja kishte edhe anën tjetër, pa dyshim se luftëtarët e lirisë që kishin vënë pushkët krahut, së bashku me lavdinë e atdheut, po bartnin edhe vdekjen nën sqetull. Të vetëdijshëm se Serbia do të bëjë çmos që t'i likuidonte dhe t'i paralizonte ata në mënyra të ndryshme, si: me masat e ndëshkimit të familjeve të tyre, me vrasje, me internim, me burgosje, me asgjësim pasurie, me djegie shtëpish e katandish e deri te kurdisja e atentateve ose prerja në besë etj. Në këto forma pësuan: Bec Sinani, Shaqir Smaka, Dan Deroci, Nak Berisha, Bajram Curri, Luigj Gurakuqi, Avni Rrushemi, Hasan Prishtina e dhjetëra pishtarë të lirisë. Prandaj koha dhe jeta e malit e kishte mësuar Mehmetin e Vogël që të jetë vigjilent dhe i sakët në veprime, në lëvizje, në strehim, në verifikim të informacionit, në gatishmëri për të ndërruar brenda natës bazën e strehimit, në furnizim me ushqime e armatime, mbi të gjitha të jetë në rrjedha të ngjarjeve, siç i thonë fjalës; aty ku e zinte nata të mos e zbardhte dita!...

Jo më pak se katër herë kishte dështuar atentati që kishin kurdisur, zabitët, çaushët, hafijet dhe xhandarët serbë kundër Mehmetit të Vogël!

Përpjekja e parë për atentat ndaj Mehmetit të Vogël ishte bërë diku nga fundviti i vitit 1920. Nga mesi i këtij viti, pasi

që Mehmetit ia kishin vrarë babanë, motrat dhe vëllezërit e tij kishin mbetur fare të vegjël, dhe doemos se ai duhej që herë pas here t'i vizitonte dhe të kujdesej për ta. Mehmeti i Vogël së bashku me shokët Hazir Ramën, Dan Aliun, Bislim Lutfiun e disa tjerë, kishte shkuar në Radishevë për të takuar familjen e vet. Deri në atë kohë, Radisheva ishte djegur tri herë nga barbarët serbe. E vetmja shtëpi që kishte shpëtuar pa u djegur, të cilën ata e quanin "shtëpia plakë", ishte ajo e Nezir Shakut, ku ishte vendosur e tërë lagjja Delia: kush në plevicë, kush në stallë, kush në shtëpinë e zjarrit e kush në odën e burrave, kush në hambare etj.

Koloni Mishko Petroviq, nga pushteti serb ishte caktuar për të vëzhguar terrenin, duke e diktuar se Mehmeti me disa shokë ishte në odën e Nezir Shakut në Radishevë, ai shkon me vrap në Runikë dhe lajmëron xhandarmërinë serbe! Sa bie nata, një eskortë xhandarësh rrethojnë odën ku ishin trimat e Radishevës. Ata në qetësinë më të madhe provojnë që një granatë dore ta fusin përmes vrimës së oxhakut. Granata ngatërrohet në gurët e grykës së oxhakut dhe ndez pa rënë brenda në odë! Menjëherë u ndezën pushkët, ndër të parat ishte pushka e Hazir Ramës, pas disa orë luftimesh, mbesin disa xhandar të vrarë, kishte edhe të plagosur nga trimat e Mehmetit, për fat jo edhe të vrarë.

Përpjekja e dytë për atentat ndaj Mehmetit të Vogël ishte bërë në vitin 1922, kur ia kishin vrarë të vëllanë Ahmetin në Braboniq të Mitrovicës, duke menduar se kishin vrarë Mehmetin e Vogël!... Kjo kishte ndodhur gati një vit pasi ishte vrarë Dan Deroci. Ky akt, ishte një goditje ndër më të rëndat që kishte përusar Mehmeti, nga se i vëllai i tij i rënë ishte fare i ri- po thuaj fëmijë!

Përpjekja e tretë kishte ndodhur në pranverë të vitit 1925. Një vit më herët xhandarë e ushtarë të shumtë

serbë kishin rrethuar dhe kishin vrarë Azem Bejtën dhe tani Lëvizjes po i printe Mehmeti i Vogël së bashku me Shotën, me Fazli Beranin e të tjerë. Ishte një rënie e madhe e Lëvizjes, kishte rënë zona e lirë e Drenicës, po bëheshin përpjekje mbinjerëzore për të mbrojtur zonën e lirë të Hasit e të Junikut. Këtë vit, pra më 1925, me propozimin e Pop Angjelkos, ishte caktuar edhe një takim me pjesëtarët e Lëvizjes (si duket ishte takimi i dytë ky, që pop Angjelko po kërkonte me Mehmet Delinë). Qëllimi i takimit ishte marrëveshja për një armëpushim të mundshëm. Kështu, takimi ishte caktuar në Kotorrin e lashtë ilir. Mirëpo, paraprakisht në shtëpinë e kolonit Kola Petroviq, kishin zënë pusi një numër xhandarësh dhe po prisnin ardhjen e Mehmetit të Vogël, i cili ishte së bashku me shokët: Xheladin Lubovecin, Arif Lisicën, Rizë Daut Ozdrimin, Beqir Kotorrin e të tjerë. Xhandarët hapën zjarr, sulmi ishte i befasishtëm dhe prapa shpine!

Ndër luftime të rrepta që u bënë aty, përveç disa xhandarëve, vriten edhe disa nga shokët më të mirë e më besnikë të Mehmetit, si: Beqir Kotorri, Xheladin Luboveci dhe Arif Lisica.

Mehmeti edhe kësaj radhe i shpëtoi atentatit, por pati humbje të rënda, ranë shokët dhe luftëtarët më të mirë të çetës për të cilët ai do të marrë hak shumëfish, të cilët ai nuk do t'i harrojë kurrë. Për më shumë dokumenti: "Ljetopis Juga" Bg. 1930 me nëntitull:

"Popa Angjelko i Mehmet Delija, Dreniçki Harambasha"
fq. 74-79, autor Milosav Jeliq.

Përpjekje e katërt ishte përgatitur në Prefekturën e Delvinës, diku rreth vitit 1937, ku Mehmet Delia ishte me shërbim. Ai i shpëtoi prapë atentatit, dhe në shenjë mospërkuljeje - siç ishte mësuar gjatë tërë jetës së vet, kishte

ndjekur atentatorin, madje ishte futur me kal brenda në një mejhane të qytetit. Vendësit thoshin derisa kjo ngjarje nuk u harrua:

"Vetëm Ali Pashë Tepelena dikur ka guxuar të futet me kali brenda në këtë mejhane!"...

Mehmeti atë kohë shërbente në Delvinë, e cila bën pjesë në qarkun e Vlorës (siç dihet Shqipëria ishte e ndarë në 12 qarqe). Këto qarqe ishin të ndara në 38 rrethe. Pra Qarku i Vlorës përbëhet nga disa rrethe, njëri prej të cilëve është edhe Rrethi i Delvinës. Ndërkaq, nga ana organizimit të qeverisjes vendore, Delvina është bashki dhe jo komunë.

Mehmeti i Vogël ka shërbyer edhe në Libohovë. Libohova nuk është rreth më vete, siç është Delvina. Libohova bën pjesë në qarkun dhe njëkohësisht në rrethin e Gjirokastrës, edhe kjo është bashki dhe jo komunë.

Fundja, këto ishin sprovat e jetës së tij, shtigje përmes të cilave kaluan luftëtarët e lirisë, duke ngrënë nga një copë bukë në këmbë, duke bartur me vete nga një grusht barot, duke u mbuluar me gjethet e lisave në vend të jorganit, duke pirë ujë burimi në zemër të malit, duke biseduar për fatin e shqiptarisë me zanat e malit, duke i kënduar këngë rritjes së djalit, ngase atdheut i duheshin trima!... Ata kanë shkelur tokën e atdheut pëllëmbë për pëllëmbë, për t'i dalë zot asaj. E kanë larë atë me gjak, ata kurrë atdheut nuk i kanë hyrë në hak! Ata ishin dhe janë krenaria e kombit, të cilët një jetë të tërë e shkrinë; me rob, me shtëpi e me katandi në shërbim të çlirimit dhe të bashkimi të tokave shqiptare me të vetmin qëllim:

që "Shqinia të bëhet Shqipni!"...

PËRMBLEDHJE E SHKURTËR KRONOLOGJIKE PËR ZONAT E LIRA

Zonat e lira të Drenicës, të Hasit, të Junikut dhe të Llapit, duke u bazuar në të dhënat e librit të dr. Limon Rushitit me titull: "Lëvizja Kaçake në Kosovë 1923 -1928"

Pushtuesi serb, pasi që nuk arriti t'i likuideojë prijësit e Lëvizjes me anë të forcave të shumta të armatosura që kishte në dispozicion, ndryshoi kursin e vet politik, duke përdorur metoda të tjera diplomatike të bisedimeve, të kurtheve, të dredhive, të tradhtive etj. Për fatin tonë të lig, një pjesë e mirë e prijësve të Lëvizjes sonë, me pahir ose pa të, ranë në këto gracka, madje përfunduan në kurthin e fatalitetit.

Rezistenca gati 12-vjeçare e Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës, e quajtur si "Lëvizja Kaçake", bëri që pushtuesi serb të detyrohet të bisedojë me kryengritësit. Si rezultat i këtyre bisedimeve mes palëve, pason shpallja e disa zonave të lira: në fillim ajo e Drenicës, që kushtëzohej me disa kufizime të papranueshme për luftëtarët e lirisë (si lëvizje e kufizuar e luftëtarëve të armatosur vetëm brenda zonës, një zonë kjo që përfshinte brenda vetes vetëm tri fshatra!).

Si shenjë stabiliteti, Azemit iu lejua që të ngrinte edhe një kullë. Kjo marrëveshje solli edhe mosmarrëveshjet e para mes luftëtarëve të lirisë. Çeta u nda më dysh. Kryengritësve

të pakënaqur prej më se 50 vetash do t'u prinin më pas Mehmeti i Vogël me Fazli Beranin etj.

Menjëherë pas këtij suksesi, Serbia bisedoi edhe me çetën e Mehmet Konjuhrit, të cilit po ashtu iu lejua ngritja e kullës në Zagorth, ku do të "qeveriste" Dumnicën me rrethinë!

Qëllimi i Serbisë ishte që disa nga prijësit e Lëvizjes t'i vërë në gjumë, në mënyrë që të përfitojnë kohë më shumë për të përgatitur likuidimin e tyre- fatkeqësisht kështu edhe ndodhi.

Duke qenë se Serbia po arrinte sukses me këtë qëllim, ministri i Punëve të Brendshme, Vujaçiq, personalisht autorizoi priftin Angjelko Neshiq nga Mitrovica, që të bisedonte me vazhduesit e Lëvizjes, pra me Mehmet Delinë dhe Fazli Beranin, pasi që ky i fundit e njihte edhe personalisht popin. Ç'është e vërteta popi Angjelko ishte i pafuqishëm për t'iu përgjigjur kërkesave të Mehmetit dhe të Fazliut, të paktën flitet se me një rast ai paska thënë (aq sa ishte për t'i besuar pop Angjelkos?!):

..." Me të vërtetë, prej këtyre ngjarjeve të tmerrshme që po dëgjoj nga ana juaj, edhe vetë kisha me dal kaçak malit!"...

Tentime tjera për bisedime të ngjashme pati edhe me prijësit e tjerë të shpërndarë nëpër çeta, veprimtaria e të cilëve ishte e shtrirë në pjesë të ndryshme të Kosovës. Këto bisedime kryesisht organizoheshin nëpërmjet organeve të rretheve, pothuaj në të gjitha rastet këto organe ishin në shërbim të Serbisë, dhe jo vetëm në shërbim formal! Pa dyshim se formimi i zonave të lira nuk e pushoi aktivitetin e Lëvizjes për asnjë çast. Kështu çeta e vogël e Dan Potokut, sulmoi Komunën në qendër të Gjakovës. Pastaj kështu vepronte çeta e Hil Ndout, Prenk Nikollës, Hysen Goçit dhe Hasan Sejdiut nga Juniku etj. Ndër çetat që kishin një

veprim më të koordinuar ishte ajo e Mehmet Delisë, Ibush Vushtrrisë, Imer Rexhepit - Devetakut, e Adem Reçakut, e Bajram Brahimit, e Abaz Kurrumelit dhe e Riza Dautit nga Ozdrimi e tjerë.

Mehmeti i Vogël me Fazli Beranin dhe me luftëtarë të tjerë, po vazhdonin sulmin kundër xhandarëve dhe bandave kolone serbe, kjo tregon më së miri me rastin e një rrethimi që iu bë atyre në Llaushë, më 12 mars 1924. Atë ditë së bashku me Mehmet Delinë dhe Fazli Beranin, ishin edhe Bajram Behrami nga Vitaku, Jashar Saliu nga Rakinica, Abaz dhe Asllan Jonuzi, Shaban e Bajram Mani nga Gllanasela, Bislim Lutfia nga Prekazi etj. Luftimet e ashpra kishin zgjatur gati tërë ditën derisa ishte errur, kur një numër shumë i madh i popullatës iu kishte bashkuar luftëtarëve, duke shkaktuar humbje të mëdha në radhët e pushtuesit.

Një sulm të ashpër xhandarmëria serbe e kishte organizuar më 7 mars 1924 në fshatin Ceraj në Shalë të Bajgorës, ku sulmuan luftëtarin veteran të njohur që nga koha e Turqisë - trimin Arif Lisicën. Pas një lufte të rreptë dhe vrasjes së disa xhandarëve, ranë edhe trimat Bardhec Murtezi nga Kllodernica, Sylë Halili nga Polaci, Fazli Smajli nga Zhazha, pati edhe të plagosur rëndë e lehtë nga të dyja palët.

Atë kohë, edhe kundër Azemit ishte përgatitur një formë interesante e likuidimit të tij. Serbia, kishte provuar që nëpërmjet bashkëpunëtorit të tyre, Hajdin Muhaxherit, ta helmojnë Azemin, duke ia hedhur helmin në kanoçet me ujë të pijes! Për fat, atë e zbulon dhe e dënon vetë Azem Bejta. Përpjekja tjetër e radhës ishte edhe ajo e cila kishte pasura: duke shkuar në xhami të Palacit për lutjet e Bajramit të Madh, vritet Shak Radisheva dhe Ramadan Dervari, writen gabimisht, pra duke menduar se ishte Azem Bejta, pasi që Shaku kishte marrë qyrkun dhe atin e Azemit për të shkuar

në xhami! Edhe këtë rsat, Azemi kishte shpëtuar, prandaj Serbia po përgatiste aksionin e radhës për ta likuiduar Azemin.

Gjashtë javë pas vrasjes së Shakut dhe Ramadanit, pasi që dy ditë më parë xhandarmëria serbe kishte marrë të dhënat nga kryeplaku Sefer Duboci, apo ishte kamufluar me të, më 14 korrik, në mbrëmje, të vitit 1924, rrethohen Galica, Luboveci dhe Mikushnica, me urdhër të Zhupanit të madh të Krahinës së Rashkës- Zveçanit, Janko Spasojeviq. Kishin mobilizuar diku më shumë se 1000 ushtarë e xhandarë serbë. Sulmi u bë të nesërmen herët, pasojat janë të njohura për lexuesin dhe për historinë tonë.

Gazeta serbe "Politika", 17.VII.1924, art. i cituar, me titull: "Slom Gospodara Drenice", si dhe "*Drzhava u Drzhavi*", shpjegonte biografinë e Azemit, që nga burgosja e tij në Pozharevc më 1913 e deri te dita e rënies së tij. Kështu, me vrasjen e Azem Bejtës, ra edhe "Republika e Arbërisë së Vogël".

Mehmeti i Vogël me Shotën, me Fazli Beranin dhe me shokë tjerë vendosën që dimrin e vitit 1924, ta kalojnë në Shqipëri, por për shkak të rrethanave të reja politike që ishin krijuar atje, ata detyrohen që në janar të vitit 1925 të kthehen serish në Kosovë. Gjërat kishin marrë prapë, Zogu ishte kthyer në Shqipëri, duke e rrëzuar Qeverinë Demokratike të Nolit, kuptohet me ndihmën e Qeverisë së Pashiqit, të cilit i kishte premtuar që do të ndjekë politiken pro serbe, se do të ndjekë pjesëtarët e Lëvizjes, duke i bërë asaj koncesione të favorshme politike. Mercenarët e Zogut po ndiqnin figurat kyç të Qeverisë Demokratike. Ndër ta shquhej mercenari pro serb Hasan beg Kryeziu, që njihet si Cana begu. Ky njëkohësisht ishte edhe dhëndër i Zogut. Me urdhër të dhënë nga vetë Cana begu, forcat e xhandarmërisë

vranë në shpellat e Dragobisë më 29 mars 1925 Plakun e Maleve - Bajram Currin.

Është shumë e vërtetë se çeta e Mehmetit dhe çetat e tjera të Lëvizjes së Kosovës ishin rreshtuar në anën e Bajram Currit, Luigj Gurakuqit, Hasan prishtinës, që nënkuptonte edhe Qeverinë e Nolit. Mehmet Delia madje ishte plagosur në përleshje me forcat mercenare të Zogut, ai më një rast deklaroi:

"Ne harruam shkaun mor burra, jemi në hall prej forcave mercenare të Cana Beg Kryeziut, i cili i ndërsyem nga Serbia e Pashiqit, dhe i përkratur nga Zogu, nuk po na le vend askund ne kosovarëve!"...

Kthimi i Mehmetit në Kosovë (janar 1925), nënkuptonte luftime të reja me forcat serbe. Pushteti serb nuk linte gur pa lëvizur, në mënyrë që të mos lejonte konsolidimin e radhëve të Lëvizjes, të prire nga Mehmeti e Shota, të cilët kishin autoritet të padiskutueshëm në popull. Po atë pranverë xhandarët serbë, për të këputur lidhjet mes çetave që vepronin, rrethuan çetën e Kamer Loshit, e cila ishte e strehuar në një shtëpi të braktisur në fshatin Belicë, ku ishin të pranishëm edhe Kamer e Zeqir Loshi të Padalishtës, Fazli Çabra, Tush Selmani i Izbicës, Mic Tahiri i Kllodernicës, Murat Loshi dhe dy luftëtarë të tjerë.

Lëvizja për Çlirimin e Kosovës po përjetonte humbjet më të mëdha që nga themelimi i saj, Serbia kishte shtrënguar rrethin, keqtrajtonte, plaçkiste dhe vriste të gjithë ata që do të strehonin kaçakët, madje kishte angazhuar edhe shumë hafije që të denonconin vendndodhjen e tyre. Nga ana tjetër në Shqipërinë e Zogut, me insistimin e Serbisë, Cana Begu, për shkak të meritave të tij në eliminimin e kundërshtarëve politikë, dhe në vrasjen e Bajram Currit, ishte graduar kolonel dhe ishte emëruar komandant i Garnizonit Ushtarak

në Shkodër. Ndërkohë Ahmet Zogu e emëron atë Ministër të Punëve të Brendshme. Cana Begu me këtë rast gazetës "Novosti" të Zagrebit, datë 15.VIII.1925, i kishte thënë:

"Më është dashtë me i qërua hesapet me kaçakët. Këta i kam vra unë. Ata që nuk kam mundur me i qërua, janë pak. Këta i kam instalua në Kavajë, në Durrës e në Krujë... janë vrarë ata që donin të na trazonin ne dhe ju. Unë e kam zënë dhe e kam vra armikun tuaj Marko Raspopoviqin që trazoi popullin tuaj rreth Pejës e Metohijes... E kam vra Zija Dibrën, Bajram Currin, Gurakuqin për paqen tuaj e tonën!". Zagreb, Gazeta "Novosti" 15. VIII. 1925.

■ Bajram Curri 1862 – 1924

Tribun popullor, luftëtarë i orëve të parë për çlirimin e tokave shqiptare.

Një jetë të tërë e dha në shërbim të çlirimit të Shqipërisë.

Lëvizja Çlirimtare ishte në përpjekje për të vazhduar luftën, në këtë kontekst, ndihmë të pakontestueshme për konsolidimin e radhëve të Lëvizjes kishte dhënë edhe trimi

e intelektualit Kolë Gojani, për likuidimin e të cilit ishin angazhuar forca të mëdha xhandarësh. Me këtë rast në çetën e tij u vra vet Kola, si dhe Paloka e Marku, i vëllai Palokës, si dhe katër luftëtarë të tjerë. Po këtë vjeshtë, më 8 shtator 1926, në fshatin Llaushë, ku ishte strehuar çeta e Mehmetit dhe e Shotës, sulmohen për shkak se kjo çetë ditë më parë kishte plagosur Naçallnikun dhe Sekretarin e Rrethit të Vushtrrisë, të cilët po ktheheshin me automjet nga Mitrovica. Në këtë rrethim të ashër plagoset Shotë Galica, por pa dëmtime të tjera ata çajnë rrethimin. Pas plagosjes së Shotës, vendosin që atë me disa fëmijë jetimesh ta përcjellin për në Shqipëri.

Ajo vendoset në Shullaz, kurse më vonë në Dervenë të Fushë-Krujës.

Shotë Galica e rrethuar nga harresa, varfëria, mjerimi dhe inferioriteti i një regjimi zogollian, e shtrënguar nga halli, i bëri një letër qeverisë zogolliane:

"Shkëlqesia juaj, Une jam Shotë Galica - grua e Azem Bejtë Galicës, prijësit të Lëvizjes Kaçake të Kosovës. Gjendem në katundin Shullaz të Krujës, kam edhe katër fëmijë jetimë me vete. Janë fëmijët e luftëtarëve të vrarë për çlirimin e Kosovës. Jam e shtrënguar t'ju vë në dijeni se jam duke vdekur nga uria e sëmundja së bashku me fëmijët jetimë!"...

Shota po luftonte me vdekjen dhe vdekja e saj në atë moshë aq të re, pati për pasojë më shumë moskujdesin njerëzor ndaj saj, ky moskujdes i një regjimi anadollak kurorezoi kushtet e një vdekjeje të parakohshme dhe të panatyrshme të një gruaje që quhej Shotë Galica e cila kur mbylli sytë, nuk kishte më shumë se 32 pranvera!...

Pas sulmit të Llaushës, çetat e shpërndara nëpër Kosovë mbijetojnë edhe ca, por me shumë vështirësi. Ndër emrat

më të njohur që vepruan deri në ditët e fundit ishin edhe luftëtarët me nam si: Xhelë Guri, Ibush Vushtrria etj. Çetës së Ilaz Qorrit, tani po i printe Shaqir Pirraku i Sankocit e disa të tjerë. Në pjesën e dytë të vitit 1927, Mehmet Delia me disa shokë, vendosën që të dimërojnë në Shqipëri, me qëllim që me pranverën e parë të kthehen në Kosovë. Ata mendonin që t'i shtrëngojnë radhët për të vazhduar luftën për liri, por, fatkeqësisht, ai dhe shumë nga bashkëluftëtarët e tij nuk ia dolën të kthehen më kurrë, me çka edhe përfundoi së vepruari Lëvizja për Çlirimin e Kosovës e njohur si Lëvizja Kaçake e Kosovës.

ROLI I CANA BEGUT NË VORBULLËN KOMBËTARE

Gjithherë ka qenë e vështirë të thuhet e vërteta, megjithatë ajo mbetet gjithmonë e vërtetë. Të gjithë ata që e thonë dhe e mbrojnë atë, janë dhe mbesin besnikë të dëshmisë së një të kaluarë, qoftë ajo edhe e hidhur - e vërteta është një dhe vetëm një! Në këto kohë të pakohë turbulencash marramendëse, kur ngrysesh si hero dhe gdhihesh si tradhtar, apo e kundërta - populli thotë: "Ndjefsh e mos pafsh, apo pafsh e mos ndjefsh!...

*... "Ka njerëz që kanë nevojë të shprehen, sepse nuk kuptohen,
ka njerëz që nuk shprehen, sepse kuptohen.*

*Ka njerëz që kanë nevojë të tregohen, sepse nuk duken,
ka njerëz që duken e nuk kanë nevojë të tregohen "*

(Autori)

Sot e dje, ka të atillë që akuzojnë për tradhti, ose si të gabuar përkushtimin e Skënderbeut, për rezistencën çerekshekullore që e bëri kundër Perandorisë Osmane, akuzojnë Ismail Qemalin, Avni Rustemin, Bajram Currin, Isa Boletinin, Luigj Gurakuqin, Hasan Prishtinën, Azem Bejten, madje edhe Adem Jasharin, luftëtarët e lirisë, të përvuajturit politikë në krye me Adem Demaçin etj..., pra heronjtë i akuzojnë për "tradhtarë" dhe tradhtarët i trajtojnë

si "heronj!", si Moisinë, Toptanin, Cana Beg Kryeziun, ish-shërbëtorët e titizmit, Tahir Zemën, sabotatorët dhe dezertorët e luftës çlirimtare etj. Kështu pra kalemxhinjtë e sotëm për një "okë grurë", brenda natës, nga tradhtari të ngrenë në hero dhe anasjelltas, madje po qe se "oka" peshon mirë, të bëjnë edhe ndonjë këngë e besa edhe ndonjë dokumentar televiziv, në mënyrë që "historia më e re" të zërë vend mirë!... E pra, a ishte kjo dukuri sot e dje, a ishte edhe tek të tjerët, apo vetëm tek ne? Kjo është për t'u thënë.

Shkrimin publik të Zh. Avramovskit me titull:

"Marrëveshja e Cano Beg Kryeziut me Qeverinë Jugosllave", po e japim në vazhdim.

MARRËVESHJA E CANA BEG KRYEZIUT ME QEVERINË JUGOSLLAVE

Në këtë shkrim publikohen disa të dhëna që nuk janë shumë të njohura për opinionin, lidhur me aksionin e Qeverisë Jugosllave kundër regjimit të Zogut në Shqipëri nëpërmjet Cana Beg Kryeziut më 1926 dhe 1927. Kjo marrëveshje është publikuar për herë të parë në "Gjurmime Albanologjike II", Prishtinë, 1965. Cana Begu, i biri i Hysen Kryeziut, lindi në Gjakovë në një familje feudale të Kryezinjve. Shkollimin e kreu në Turqi. Me rastin e shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë, Cana Begu iu bashkua radhëve të Esad Pashë Toptanit, i cili Shqipërinë e Mesme e kishte "rezervuar" për vete, kurse Veriun e saj ia kishte premtuar Jugosllavisë, ndërkaq Jugun ia kishte premtuar Greqisë! Ishte kryetar i rrethit të Krumës. Më 1918 emërohet kryetar i komunës së Gjakovës. Si njëri tejet i besuar i pushtetit jugosllav, për favore personale politike, martohet me motrën e Ahmet Zogut.

Në kohën e Qeverisë Demokratike të Nolit, Cana Begu së bashku me Zogun dhe me disa oficerë të tjerë, si: Mark Gjoni, Zef Ndoci, Maliq Bushati, Luigj Shantoja, Tafë Kaziu e të tjerë, ikin në Jugosllavi. Nga aty, të ndihmuar nga Qeveria e Pashiqit, me një marrëveshje të detajuar poshtëruese e denigruese për shtetin shqiptar, rikthehen

në Shqipëri për të rrëzuar të parën qeveri demokratike në Ballkan, të cilën e kishte ngritur Noli me bashkëpatriotë të tjerë të kohës. Marrëveshja përfshinte shumë pikë, disa prej të cilave po i japim në këtë kapitull.

-Shqipëria angazhohet t'i bashkohet Jugosllavisë me bashkim personal.

-Zogu do të jetë kryetar i shtetit shqiptar, i cili më vonë do ta njohë Dinastinë e Karagjorgjeviqëve.

-Në radhët e xhandarmërisë së Shqipërisë të ketë edhe një xhandarmëri serbe, në të cilën do të bëjnë pjesë edhe oficerë rusë.

-Qeveria Jugosllave do ta mbante atë xhandarmëri me armë dhe me mjete financiare.

-Ahmet Zogu, ndër të tjera, obligohet që të mos interesohej për eliminimin e shqiptarëve jashtë kufijve të vet. (Arkivi Qendror i Shtetit, fondi 251, dosja 105, viti 1924).

Marrëveshja për intervenim ushtarak në Shqipëri ishte bërë ndërmjet Zogut dhe gjeneralit Terziq, që ishte komandant i Zonës së Tretë Ushtarake në Shkup. Mercenarët kryesorë në shtabin e Zogut ishin: Cana Beg Krueziu, Muahrrem Bajraktari, Abdyrrahim Krosi (Lala Kros), Llesh Topallaj, Gjilardi... etj. Ata filluan mobilizimin e mercenarëve shqiptarë, kryesisht nga ana e Dukagjinit, si në Gjakovë, në Pejë, në Prizren, në Dibër etj. Mercenarët e mobilizuar për stimulim paguheshin me nga 4 napolona flori në muaj, mjete këto që ishte zotuar t'i hiqte Qeveria e Pashiqit.

Për shkak të meritave të tij në likuidimin e kundërshtarëve politikë, si: Bajram Currin, Luigj Gurakuqin, Zija Dibrën etij., Cana Begu gradohet kolonel dhe emërohet komandant i Garnizonit Ushtarak në Shkodër, njëkohësisht nga Zogu emërohet edhe ministër i Punëve të Brendshme. Me këtë rast

Canë Begu publikisht lajmëron Aleksandër Karagjorgjeviqin dhe Nikolla Pashiqin se vetë kishte likuiduar Bajram Currin, Luigj Gurakuqin, Zija Dibrën etj., *"radi nasheg i vashëg mira"* (për të mirën tonë dhe tuajen!), gazeta **"Ora e Shqipërisë"**.

■ **Luigj Gurakuqi 1879 – 1925**

Itelektual dhe atdhetar i devotshëm, së bashku me Hasan Prishtinën, Bajram Currin, Zija Dibrën, Isa Boletinin, Isamil Qemalin, shpallën Pavarësinë e Shqipërisë. Emri i tij, kurdo herë është mburrja jonë, është krenaria e identitetin tonë kombëtar.

Në vazhdim po japim edhe një shkrim tjetër unikat, që ka bërë Hajriz Demakut (anëtar i Nacionaldemokrates Shqiptare) që në vitet e hershme të rinisë së tij, bashkëlufëtëtar i Shaban Polluzhës, i cili në shënimin e tij me titull:

"Lufta e Kryezinjve ishte luftë bejlerësh e jo luftë

kombëtare", thotë:

"... Mbreti Zog, i cili ende nuk e kishte ngrohur mirë karrigen, rreth vete ngriti një dorë intelektualësh dhe nacionalistësh të Tiranës, idealistë, si: Xhafë Zelka, Ramazan Jarani, Sadik Koshi e shumë të tjerë. Gjatë kohës kur Pashiqi po priste të kurorëzonte premtimet e dikurshme të Ahmet Zogut që i kishte bërë atij, në fakt, delegacioni i Pashiqit u kthye duarthatë nga Shqipëria në Beograd!, ngase Marrëveshja nuk ishte realizuar në tërësinë e saj. Pashiqi, në shenjë hakmarrjeje, filloi gjuetinë në kërkim të njerëzve të cilët do të ndryshonin kursin politik në Shqipëri, ku do të përmbyste Zogun, pasi që ky i fundit kishte filluar të shikonte përtej Adriatikut, duke kërkuar mbështetje më shumë tek Italia. Në kërkim të një mercenari të regjur, Pashiqi si më të besuarin që kishte, gjeti të kunatin e Zogut, Cana Beg Kryeziun, i cili për ta marrë timonin e pushtetit ishte në gjendje ta bënte Shqipërinë hi dhe pluhur!

Në kohën kur Cana Begu ishte ambasador i Shqipërisë në Beograd, Ahmet Zogu, fillimisht përmes një preteksti diplomatik burgosi përkthyesin Vuk Gjurashkoviq, tek i cili ishin të gjitha dokumentet komprometuese për Cana Begun. Me këtë rast Jugosllavia i dërgoi notë proteste Tiranës zyrtare, meqë Zogu atë kohë kishte mbështetjen e Italisë, tani më nuk po ia varte shumë Jugosllavisë, me çka kjo e fundit i ndërpret marrëdhëniet diplomatike me Shqipërinë, duke tërhequr personelin diplomatik. Mirëpo Cana Begut nuk po i kthehej në Tiranë. Me ndërhyrjen e Fuqive të Mëdha, diku në gusht 1927, marrëdhëniet diplomatike mes Shqipërisë dhe Jugosllavisë u rivendosen prapë. Tirana emëroi diplomatin e ri në Beograd, zotin Tahir Shtylla, i cili kishte denoncuar lidhjet e Cana Begut me Beogradin.

Ndërkohë, Cana Begu kishte shkuar në Pragë për të

dorëzuar letrat akreditive për Çekosllovakinë, ku pritej të emërohej ambasador. Pas shumë përpjekjeve, Cana Begu nuk arriti të realizojë premtimet e tij karshi Pashiqit - gjithnjë sipas zotit Demaku, publikuar në "forumirinor.com", "zemrashqiptare.net", viti 2009.

Cana Beg Kryeziu e kishte parë rob i Zotit. Një student nga Elbasani kishte bërë atentat, duke e shtrirë beg zezën përdhe. Studenti nga Elbasani, Arkibad Bebi, i cili atentatin e bëri mu në Pragë, natyrisht se u arrestua nga organet e shtetit dhe kur doli para gjyqit në Pragë, kolegji gjyqësorë e pyeti: ***"Arkibad, pse e vrave Cana Begun?"***. Atentatori u përgjigj: ***"Kur qitëm short, mua më ra kubi i zi, Cana Begut me i ra allti, se i bëri Shqipërisë tradhti!..."***

Personalisht Pashiqi, nëpërmjet vëllait të Cana Begut - Ganisë, kishte organizuar hakmarrjen për mikun e vet besnik! Gjakprishuri, bastardi Zihja Vushtrria ose Zeqir Kosova - siç e quante ai veten, në fakt ky nuk ishte më shumë se Zeqir turpi i Kosovës, ishte paguar nga Pashiqi me dukatë dhe ende pa përfunduar seanca gjyqësore, ai në sallën e gjykatës e vrau studentin e ri nga Elbasani! Edhe sot e gjithë ditën mbetet i paqartë fakti se si ndodhi që pas atentatit që bëri Zihjau të lirohet nga burgu dhe të përcillet së bashku me Gani Begun nga Praga në Gjakovë shëndoshë e mirë, sikur të mos kishte ndodhur asgjë, madje për këtë vrasje ata kurrë nuk dhanë llogari para drejtësisë?!...

Vrasja e Cana Begut si dhe dënimi i Ganisë, më pastaj nga pushteti serb, sikur nuk i shpagoi premtimet e Kryezinjve që i kishin dhënë Pashiqit, prandaj të gjitha së fundi i pagoi Gani Begu, të cilin e dënuan me burg, dhe si duket gjatë vuajtjes së dënimit serbët edhe e helmuan, si shpërblim për shërbimet që i kishte bërë Serbisë(!). Për këtë rast profesor Uran Butka ka publikuar një fejtון në gazetën "Bota sot", Prishtinë 2008.

MEHMET DELIA MERR POROSI QË TË BËJË ATENTAT MBI AHMET ZOGUN

Është interesant fakti se përçarjet ndërmjet Ahmet Zogut e Cana Beg Kryeziut kishin filluar menjëherë pas konsolidimit të pushtet të tij represiv, të cilin Zogu e kishte instaluar ose pretendonte ta instalonte për një kohë të shkurtër në Shqipëri. Natyrisht se ambiciet politike të tij ishin që të përfitonte sa më shumë masat e gjëra popullore, duke synuar që të lajë gabimet e turpshme që kishte bërë në të kaluarën, duke bashkëpunuar me Qeverinë e Pashiqit, kuptohet, për aq sa mund të laheshin ato.

Ngjarjet politike që kishin pasuar kishin pasur një zhvillim dinamik gjatë viteve 1926-1927, si kurrë më parë. Këto lëvizje politike kishin qenë edhe vendimtare për karrierën politike të Zogut, i cili nga këtej e tutje do të mbajë pushtetin, madje edhe do të shpallej më vonë edhe "Mbret i Shqiptarëve", Mbretëri kjo që do zgjasë deri me pushtimin e Shqipërisë nga Italia fashiste, në prill të vitit 1939.

Zogu në fillim kishte vendosur që të ndërpresë marrëdhëniet me Jugosllavinë, duke provuar afrimin e tij të mundshëm me Italinë. Cana Begu këto veprime, të cilat nuk po i shkonin për shtati, i kundërshtonte tinëzisht. Ai vazhdonte të ishte në shërbim të fshehtë të Jugosllavisë. dhe kishte denoncuar edhe lëvizjet e dyshimta të të deleguarit

special të Beogradit në Tiranë, Branko Lazareviq, të cilin Pashiqi (pas këtij denoncimi) e tërhoqi menjëherë nga Tirana, duke ia ndërprerë misionin që ia kishte besuar. Raportin e denoncimit e kishte dërguar në Beograd më 16 qershor 1926 personalisht Ministri i Ushtrisë dhe i Marinës së Mbretërisë Serbo-Kroato-Slllovene, z. Diniq.

■ Ahmet Zogu 1895 – 1961

Figurë kontroverze, me ndihmën e jugosllavisë së Pashiqit, kishte rrëzuar të parën Qeveri Demokratike në Ballkan të udhëhequr nga Noli. Me finesa e dinakëri, kishte arritur deri te shpallja e vetes si Mbret i Shqipërisë. Iku nga shqipëria, duke e lënë "Mbretërinë", shtetin dhe popullin shqiptarë në duart të Italisë Fashiste.

Zogu ishte informuar për këtë denoncim dhe me mjeshtëri kishte larguar Cana Begun, duke e emëruar atë ambasador të Shqipërisë në Beograd. Duke qenë se shërbimet e Kryeziut

në favor të Jugosllavisë ishin dekonspiruar, ai shprehu shqetësimin e tij për largim nga Shqipëria, në një kohë kur ai po synonte që me mbështetjen logjistike dhe ushtarake nga Jugosllavia në favor të forcave të tij, Ahmet Zogut t'ia rrëmbente pushtetin forcërisht, për t'u bërë më pastaj vetë zot i Shqipërisë!...Cana Begu nuk po i shuante dot ambiciet e tij dhe po vriste mendjen për të gjetur mundësinë e eliminimit të Zogut nga pushteti, pa përjashtuar edhe eliminimin fizik. Ai kishte marrë premtime për mbështetje të pakursyer nga shërbimet jugosllave dhe po kërkonte me ngulm njeriun e duhur, i cili do të bënte atentat në Ahmet Zogun, dhe ky njeri-atentator, nuk bënte të ishte dosido, kërkohet një njëri që kishte guxim mbi të gjitha, që kishte përvojë luftarake e politike, që ishte në rrethin e Zogut, që dinte mirë lëvizjet dhe agjendën e tij.

Zogu, para së gjithash ishte kryetar shteti dhe e siguronin truproja e xhandarmëri e shumtë. Pra këtë nuk ishte e lehtë ta bënte secili. Duke gjurmuar për të gjetur njeriun e duhur, Cana Begu (fare pak para se ta hante kokën e vet), kishte piketuar Mehmet Delinë, për t'ia thënë sekretin, të cilin ai e kishte bluar në kokën e tij, mbase prej kohesh! Ai e njihte shumë mirë Mehmetin dhe guximin e tij, por dilema shtohet, pasi që e dinte shumë mirë se ishte vet ai Cana beg Kryeziu që Mehmetit të Vogël ia kishte likuiduar ideologët e tij, ia kishte shuar Zonën e Lirë të Junikut, prandaj edhe nuk e kishte të lehtë që të bisedonte me të për këtë çështje kaq delikate!

Mehmet Delia, pasi kishte përcjellë Shotën me disa fëmijë jetimë të luftëtarëve të rënë për Shqipëri me 1927, ai me disa shokë kishte qëndruar edhe pak kohë në Kosovë, duke synuar që të mbante gjallë frymën e rezistencës së Lëvizjes. Mirëpo, më vonë, edhe ai me disa shokë kalon në Shqipëri për t'i

riorganizuar radhët. Rrethanat në të cilat Mehmeti mbeti në Shqipëri do t'i sqarojmë më poshtë në kapitullin e radhës, por, me aq sa dihet, ai ishte inkuadruar në Regjimentin Ushtarak të Krumës. Në kohë kur Cana Begu kishte vendosur të kontaktonte me te në mënyrë indirekte, Mehmet Delia atë kohë, kishte kaluar në Regjimentin Ushtarak të Tiranës. Siç thamë më lart, Cana Begu, i vetëdijshëm se ishte vetë Mehmet Delia ai që kishte luftuar kundër forcave të tij, kishte likuiduar Currin, Gurakuqin, Dibren – vepra këto kaq të ulëta këto, për të cilët ai me mburrje kishte deklaruar: "Vetë i kam vrrarë kundërshtarët e mi politikë", prandaj nuk ishte logjike që Mehmeti ta vriste Zogun për llogari të Cana Begut. Përkatësisht, për të rënë në atë grackë, Mehmeti ose do të duhej të ishte tepër naiv, ose tepër i marrë!

Nga ana tjetër: ishte po ky Zogu që kishte bërë marrëveshje të ulëta me Qeverinë e Pashiqit, ishte po ky Zogu që Cana Begun dhe mercenarët e tij i kishte mbështetur politikisht dhe ushtarakisht për të likuiduar kundërshtarët e tij politikë të lartshënuar. Ishte po ky Zogu që kishte marrë obligim për të neutralizuar pjesët e mbetura të luftëtarëve të Lëvizjes, si dhe për shuarjen e Zonës Neutrale të Junikut. Qerim Delia (vëllai i Mehmet Delisë), tek po më rrëfente për këtë ngjarje në Tiranë, diku prill 1992, thoshte:

"Mehmeti më ka treguar hollësisht për këtë ngjarje. Ç'është vërteta kërkesa e Cana Begut që Mehmeti të bëjë atentat mbi Zogun, kurrë nuk e ka vënë atë mes dilemash: ta bëjë, apo jo? -Isha i vetëdijshëm- më thoshte Mehmeti, -dhe i njihja që të dy shumë mirë, kundërthëniet e tyre, kishin për qëllim luftën për pushtet, që të dy ishin në marrëveshje me Qeverinë e Pashiqit, të cilit i kishin premtuar shumë, faktikisht në dëm të tokave shqiptare, disa nga këto premtime edhe ishin realizuar. Pra që të dy e kishin plumbin hak, - kishte treguar Mehmeti.

Megjithatë, nga e gjithë ajo që logjika ime mund të arsyetonte: Zogu ishte kryetar i Shqipërisë, një destabilizim i mundshëm politik ishte një rrezik tejet i madh dhe i pashmangshëm për fatin e Shqipërisë; shtete fqinje, në veçanti Serbia, mezi po prisnin këtë rast, për të intervenuar në Shqipëri (gjoja në emër të ruajtjes së stabilitetit politik). Me këtë rast do të lëndoja edhe reputacionin e mijëra kosovarëve, të cilët ishin strehuar e vendosur në Shqipëri. Shumë nga luftëtarët e Lëvizjes, popullata jonë e shpërngulur dhunshëm, të plagosurit e të tjerë, tek nëna Shqipëri kishim gjetur me qindra herë strehën dhe bukën e ngrohtë dhe Shqipëria nuk ishte fajtorë për pasojat që po vuante nga Zogu, nga Cana dhe Cana-të e tjerë, që i kishin hipur asaj në kokë! Prandaj vendosa ta njoftoj personalisht Zogun se Cana Begu kishte dhënë okë me flori për kokën e tij...

Ç'është e vërteta e dija se këta donin t'i hanin kokën njeri-tjetrit, por unë me veprën time nuk doja t'i vija emër të lig Kosovës, as me flori, as me dredhi dhe as me pasuri - me asnjë çmim! Një jetë të tërë kisha vepruar kundër Serbisë e në shërbim të atdheut, ishte çështje e tyre e brendshme pse ata kishin rënë kaq poshtë dhe po i kërkonin kokën njëri-tjetrit. Tanimë ishte tepër vonë, as plumbat që do zbrazeshin mbi ta nuk e rikthenin dot dëmin që ata i kishin shkaktuar Shqipërisë dhe shqiptarëve, pikërisht Cana Beg Kryeziu, Esad Pashë Toptani, Ahmet Zogu e të tjerë të vegjël e të mëdhenj! Të gjithë këta bastardë së bashku, por edhe veç e veç, ishin dhe mbetën përjetë njollë e zezë e Shqiptarisë, të cilët populli ynë liridashës do t'i përbuzë për jetë e mot".

Ndërkohë, Mehmeti i Vogël kishte kërkuar takim me Zogun dhe e kishte njoftuar atë për kërkesën e Cana Beg Kryeziut:

*Zotni Zog, he tungjatjeta
kosovar jam nga Radisheva
tungjatjeta mor zotni
nuk pres njerëz në besë të zotit
s'e mohoj bukën e motit
që kam hangër në Shqipni
mbaj për vete k'ta flori
Cana Beg m'i dha për ty...*

Zogu në shenjë mirënjohjeje e kishte graduar Mehmet Delinë me grada ushtarake, në të njëjtën kohë (Maloku i regjur), duke mos ia pasur besën më, Mehmetin e transferon me detyrë të re, fillimisht në Rrethin e Gjirokastrës e më vonë në atë të Delvinës e Libohovës. Natyrisht me një përcjellës të "pa dukshëm" nga mbrapa, për të vëzhguar veprimet e mëtejshme të Mehmetit të Vogël. Madje në Delvinë i përgatisin atij edhe një atentat nga i cili fatmirësisht shpëton. Kjo ishte historia e atentatit që Cana Begu dëshironte ta realizonte kundër Ahmet Zogut, nëpërmjet Mehmet Delisë, alias Mehmetit të Vogël, - pjesë të shkëputura nga të cilat m'i ka treguar personalisht Qerim Delia - vëllai i Mehmet Delisë. Prill, Tiranë 1992.

KULLAT TONA PREJ GURI

Në të hyrë të Radishevës, aty ku fillojnë shtëpitë e para të Deliajve, jo larg shiritit të asfaltit përbri rrugës, mbi një monopat me një peizazh koloriti si në një kornizë pikturë, duke zbritur poshtë përmes një sokaku si tip labirinti, tërë gropa-gropa, ca më poshtë është, apo më mirë të themi ishte një grumbull dheu përbri një trangu të lartë qershie, që tregon se këtu pranë kësaj qershie, nën atë grumbull dheu, janë themelet e një shtëpi të vogël në të cilën lindi dhe u përkund në djepin e saj dikur Qerimja e Halil Radishevës!

Sa e sa herë Qerimja e vogël do të jetë ngjitur në këtë dru për të ngrënë qershi? Ky trup qershie, si dëshmi e kohës, ende ndeshet me erërat e forta që po fryjnë mbi Kosovë!...

Nën këtë grumbull dheu, mbase koha ka dashur të fshehë enigmën e dramave të mëdha që i takojnë historisë sonë të mëhershme, e cila asnjëherë nuk e suspendoi kodin etik të këtyre ndodhive. Megjithatë, dramat tona historike, tragjike dhe mitike i ka ruajtur me besnikëri e ngrohtësi në gjirin e vet; toka jonë!, Radisheva e Shotës dhe e Mehmetit të Vogël, për afro 85 vjet me radhë!

Vlerat e lashtësisë respektohen me devocion kudo nga civilizimi njerëzor, në mos për shkakun e thjeshtë se kemi të bëjmë me gjenezën tonë njerëzore, kombëtare e historike, të paktën për vlerën e tyre muzeore. Duke kërkuar

dykuptimësinë etike të këtyre ngjarjeve të rëndësishme, si në rrafshin human, ashtu edhe në atë historik, fakte të furishme këto që nuk e suspendojnë konceptin e nocionit etik të sakrificës më sublime, natyrisht se ne duhet t'i japin një shpjegim krejt racional rrjedhave të lumenjve të gjakut, nëpër të cilat ka kaluar fati i popullit dhe i historisë sonë tragjike e mitike, heronjtë e së cilës kanë varguar krah për krah me fatin e kombit, anipse në kohë të ndryshme së bashku me historinë, ata na i lanë mbrapa trashëgim edhe këto vegla pune dhe mjete lufte, të cilat dëshmojnë për një kohë të ashpër.

Dilemat dhe tundimet e mundshme, nga ana tjetër, nuk do të arsyetonin aspak dorën e njeriut dhe veprimet e tij naive ose të djallëzuara, që sikur vërtetë thellë në shpirtin e tij të mos kishte vënë pushtet makutëria e ligë dhe vetë djalli i zi, për të pasur tokën e pamatur në pronësi, gjë që nuk kursyen as mburojën prej dheut legjendë, brenda së cilës fshihej një emër i madh, si ai i Rozafës në muret e Kalasë!...

- Grumbulli i dheut të shtëpisë së Shotës - tani e rrafshuar Sqarim. Fare pak kohë pasi kisha fotografuar themelet e shtëpisë së Shotës (foto më lart), me ose pa vetëdije, pretenduesi i pronësisë së truallit të Shotës i kishte vënë buldozerin këtyre themeleve, të cilat i kishte hedhur tutje! O i lumi Zot, a mund njeriu të bëjë vepër më të ligë kombëtare e njerëzore se kjo?! (Autori)

- Afrim Tahiri
Afrim Tahiri (pinjolli i lozes së Mehmetit të Vogël) kishte vrapuar për të shpëtuar pa lënduar historinë e kësaj pasurie të paçmuar, që kishte ngelur aty, nën atë grumbull dheu, si peng i kohës së vrazhdë, si hipotekë e historisë! Të gjitha eksponatet që u gjeten nën këtë themel, janë të ruajtura mirë tek Afrim Tahiri në Radishevë. Është detyrë e Muzeut Kombëtar që t'i marrë dhe t'i sistemoj e siguroj ato në hapësirat e veta. Janë eksponate të cilat nuk do t'i kemi në dorë dy herë!...

- Ekspozate të vlefshme që Afrim Tahiri i nxori nga themelet e shtëpisë së Shotës

Nën këtë temel ishte "fshehur" pasuria shpirtërore dhe kombëtare e Shotë Galicës dhe e familjes së saj, aty po flinin veglat e saj të punës dhe të luftës. Aty ishin: filxhani i kafesë, i sjellë nga Shkodra, i ruajtur aq mirë. Në këtë filxhan pa dyshim se kanë pirë kafe Shaqir Smaka, Azemi, Shota, Mehmeti i Vogël, Hasan Prishtina, Isa Boletini, Mursel Delia, Fazli Barani, Hazir Rama, Bislim Luftfia, Emin Lati e dhjetëra bashkëluftëtarë të saj.

Me buldozer mund edhe të hidhen tutje themelet e një shtëpie, por në asnjë rrethanë nuk ka buldozer që do të hedhë mënjane themelet e historisë!... Kjo nuk do të ndërpresë rrugën e pelegrinëve, që do të mësyjnë tek themelet e një legjende jo të largët, për faktin se në këtë rrugëtim të gjatë pelegrinët tanë kanë ngrirë, si gurët e legjendave të kohës, e gurët legjendë nuk i zhvendos dot as dorë e njeriut dhe as dorë e pushtuesit, ata tanimë i takojnë përjetësisë.

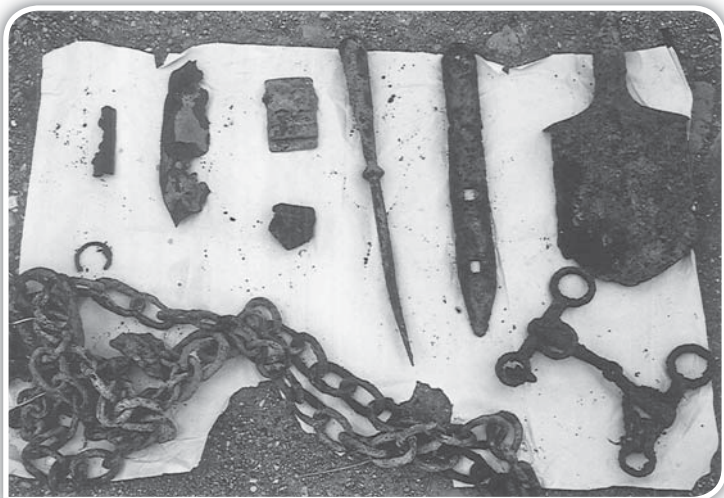

■ Themeli i shtëpisë së shotës

Nën këtë grumbull dheu janë themelet e shtëpisë së Shotës, aty ku Shota u rrit, aty ku ajo u këndoi heronjve, ku i këndoi lirisë dhe trimave të saj, aty ku ajo u barrikada në beteja të njëpasnjëshme, aty ku ajo derdhi një pikë loti në shenjë dhembjeje, aty ku ajo u buzëqeshi me gjithë shpirt fitoreve të luftëtarëve të saj, aty ku ajo thithte aromën e luleve, ku luante me qengjat e kecat, aty ku ajo së bashku me dallëndyshet kishte ngritur foletë mbi portën e hapur të Pranverës së Madhe që Kosovës do t'i vinte një ditë...

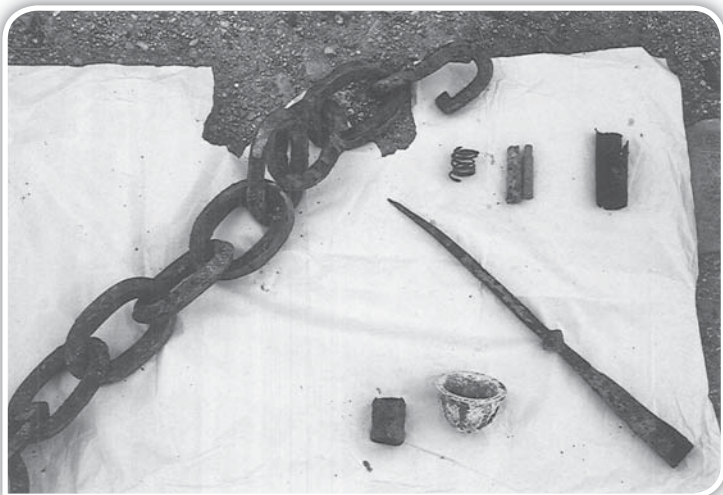
- Filxhani dhe pjesë të hutës e të bajonetës
 Shotë Galica, krahas namit dhe lavdisë që na la pas, la për
 ne edhe këtë filxhan kafeje, pa dyshim me një domethënie
 të jashtëzakonshme, la pas çarkun e hutës, për të dëshmuar
 përkushtimin e saj dhe të luftëtarëve të lirisë që i bënë shteg
 çështjes së pazgjidhur shqiptare e cila vazhdoi rrugën për të
 lidhur me përkushtim këta zinxhirë të këputur nga ndryshku i
 kohës së pakohë!

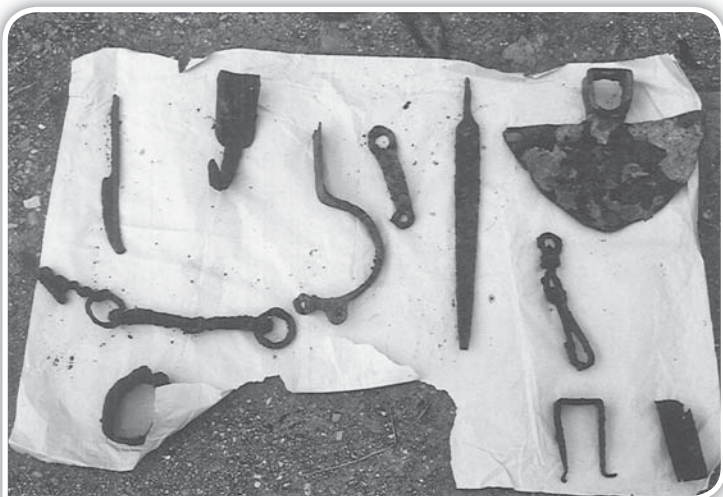
■ Zinxhirë dhe vegla të tjera të punës

■ Filxhani i gjetur në themelet e shtëpisë së Shotës

■ Zinxhiri, filxhani, bajoneta dhe pjesë armësh, të gjetura në themelet e shtëpisë së Shotës

■ Vegla pune

■ Enë balte me të cilat është shërbyer Shota

Nuk më besohej, që ky filxhan kaq i vogël Shkodre mund të mbante brenda vetes historinë e një periudhe aq të bujshme të popullit shqiptar e lërë më që këtë vegë të tij ta ketë mbajtur në dorë vet Hasan Prishtina, Azemi, Shota dhe Mehmeti i Vogël me shokë!

Ky filxhan porcelani i takon viteve 1915-1918, pra i prodhuar para 95 vjetësh në Shkodër, i sjellë në Kosovë nga ndonjëri prej luftëtarëve të lirisë, pjesëtarë të Komitetit për Çlirimin e Kosovës (ndoshta nga vetë dora e Bajram Currit, e Hasan Prishtinës ose e ndonjë luftëtari tjetër), i ruajtur aq mirë në gjirin e themelit të kullës së Shotë Galicës, që sot pas 95 vjetësh doli në dritë në sajë të përkujdesjes së Afrim Tahirajt (stërnipit të Mehmet Delisë), i cili gërmoi në themelet e kullës së Shotë Galicës, të hedhura mënjanë! Afrimi i mori të gjitha eksponatet që i gjeti aty, i konservoi dhe sot i ruan me xheloz, si: filxhanin, pjesë të orendive

shtëpiake, vegla pune, pjesë të armëve të kohës, frenjë të atllarëve të luftës, kama e hanxharë të ndryshkur, enë balte e llamarine etj.

Këto eksponate i takojnë njërës prej figurave më të ndritura të historisë sonë kombëtare siç ishte figura e Shotë Galicës, këto relikte historike të pazëvendësueshme publikohen për herë të parë. Është interesant fakti: sado që njeriu ose pushtuesi përpiket t'i humbë gjurmët e historisë, ato sa marrin dheun e shpërthejnë me gjithë të vërtetën e madhe historike, ndërkohë kur periudha e viteve 1912-1927 është e mbarsur me ngjarje historike, me luftëra të njëpasnjëshme, pasuar me djegie të shtëpive dhe pasurive të shqiptarëve...

Luftetarët e lirisë nuk e dinin, dhe as që kishin idenë se këto eksponate të punës, të luftës dhe jetës së tyre të përditshme, një ditë do të hynin në gjirin e historisë. Jo, ata nuk u nisen nga kjo ide, për faktin e thjeshtë se figurat markante të kombit tonë, si: Ismail Qemali, Bajram Currin, Hasan Prishtina, Luigj Gurakuqi, Isa Boletini, Azem e Shotë Galica, Mehmeti i Vogël e deri te Komandanti ynë Legjendar - Adem Jashari, historia jonë kombëtare do t'iu shkojë mbrapa për jetë të jetëve!

Ata luftuan për çlirimin dhe bashkimin e trojeve shqiptare, bënë përpjekje të pareshtura për përparimin, zhvillimin dhe shkollimin e popullit shqiptar, ndonëse disa prej tyre, nuk e kishin asnjë klasë shkollë. Të vetëdijshtë se shkolla e madhe e tyre ishte ideja e të jetuarit të lirë e liria sjell me vete zhvillim, shkollim dhe përparim. Vetëm popujt e lirë e gëzojnë jetën ashtu siç është, ndërkaj pushtuesit barbarë duan që edhe diellin ta mbajnë vetëm për veten e tyre - jo, kështu nuk thotë as robi e as Zoti!...

Roli i kullave tona, natyrisht edhe i Kullës së Halil

Radishevës, ishte i pakrahasueshëm. Aty formësoheshin të rinjtë, aty shkolloheshin e burrëroheshin ata, aty kalitej atdhedashuria, aty mësohej arti ushtarak, aty i këndohej epikës dhe lirikës, aty shpëlahej me bujari shpirti i shqiptarit që natë e ditë rrinte me pishë në dorë, pranë oxhakut dhe ndër shekuj nuk lejoi të shuhet zjarri i lirisë që na vlon në gji. Aty ku derë e bujarisë ishte e hapur natë e ditë për shtegtarët dhe për luftëtarët e lirisë – për bijtë dhe për bijat më të devotshëm të atdheut tonë, që karakterizojnë tri faza karakteristike të përjetësimit të kullave tona:

1- Kullat - fortifikatë, që kemi shembuj të shumtë në historinë tonë.

2- Kullat - legjendë, që janë përjetësuar nga sakrificat tona heroike për liri.

3- Kullat - muze, ku ruhet meritueshëm historia jonë e bujshme ndër shekuj.

Krahasueshëm me shoqet e saja qëndronte këtu, dikur kryelartë, edhe Kulla e Halil Radishevës po sikur kulla e barotit e Oso Kukës, e Ali Pashë Tepelenës, Haxhi Zekës, Sulejman Vokshit, Kamer Loshit, Zhujë Selmanit, Nak Berishës, Ahmet Delisë, Shaqir Smakës, Isa Boletinit, Azem Bejtës Galicës, Shaban Polluzhës, Myftar Bajraktarit, Mehmet Gradicës, Shasivar Alisë, Tahir Mehës, Shaban Jasharit e dhjetëra kulla të tjera më me zë ndër ne.

Prandaj, trimat e kohës i ngriten, i ruajtën dhe i mbrojtën ato me çdo kusht. Në vazhden e ngritjes së tyre, po shënojmë përrurimin e kullës së Emin Latit më 1916, ku mori pjesë edhe Mehmeti i Vogël së bashku me Azem Bejtën, Shotë Galicën, Fazli Beranin, Rifat Bajskën, Shaban Manxhollin, Mursel Delinë, Xhemë Ternavcin, Halit Bajramin, Bajram Zenën e dhjetëra bashkëluftëtarë të tjerë.

Në këtë kullë kanë bërë konak dhjetëra figura kombëtare, ku janë marrë vendime të rëndësishme historike për fatin e tokave tona. Këtu kanë gdhirë me net të tëra burrat e dheut, duke qarë hallet e vatanit!

■ Kulla e Ahmet Delisë – Prekaz

Kjo ishte kulla e Ahmet Delisë, ku kanë ngrënë bukë, kanë bërë konak, kanë gjetur vatrën dhe zemrën e ngrohtë të babëlokut Ahmet, me qindra atdhetarë e nevojtarë. Në katin e parë të saj, rrinte kurdoherë buka e gatshme për shtegtarë, aty në një pjesë të ndarë të saj të katit të parë, ata i strehonin edhe atllarët dhe bagëtinë e qerres që kishin ngarkuar ca drithë e gjësende të tjera për t'i shitur në tregun e Mitrovicës...

Pasi që hanin bukë, ata ngjiteshin lart, ku i priste babëloku Ahmet ulur buzë oxhakut me qelibarin ndezur e kafënë përpara. Ata qanin halle nga më të ndryshmet, dhe babëloku me urtësinë e tij filozofike u ndihmonte shpirtërisht e moralisht për t'ua lehtësuar dhimbjet, qofshin ato nga varfëria, qofshin ato nga pushtuesi. Ai gjithmonë

i porosiste:

" Bijtë e mi, kurrë mos e humbni davanë, këtu gjithmonë nuk do të ngulë as pushtuesi, as varfëria - as Zoti kështu nuk ka thënë - ne jemi zot të kësaj toke dhe ne duhet t'i dalim zot!". Ata iknin të lehtësuar me besimin tek Zoti dhe tek i zoti i kësaj toke.

Kulla e Ahmet Delisë ishte, si të thuash, kërthizë e kohës e cila gravitonte mes Pejës, Drenasit dhe Mitrovicës, ku shtegtarët hallexhinj të këtyre fshatrave, gjenin konakun dhe zemrën e ngrohtë Babëlokut. Aty mbledheshin trimat e kohës, të prirë nga Hasan Prishtina, aty ishte vendosur që të mbahej Kuvendi i Burrave (1903 në Marinë), ku do të lidhej Besa e Madhe e burrave të dheut, për t'i dalë zot kësaj toke të zhuritur për liri.

■ Kulla e Isa Boletinit, kryelartë ndër shoqet e saj, brenda së cilës fshihet historia jonë e bujshme kombëtare.

NJË KAPITULL I VEÇANTË

Thënia: "Nëse fëmija nuk qan, e ëma nuk i jep gji!", si për ironi të fatit, na doli krejt e saktë, madje më shumë se një herë. Kam shfletuar literaturë gjithfarëshe (për aq sa kam mundur të kem qasje), e cila i referohet periudhës së përmendur, pra "Lëvizjes Kaçake", dhe, natyrisht, personazhi Bislim Luti- apo Bislim Lutfia, më ka zgjuar interesim ca më të veçantë, prandaj edhe ky kapitull i kushtohet freskimit të kujtesës për rikujtimin e veprimtarisë së tij solide në shërbim të atdheut. Ky personazh është ca më i veçantë, mendoj unë, i takon fjalës së thënë me guxim e saktësi, e cila nuk i hyn në hak ballit të oxhakut ku uleshin që moti burrat e shqipes. Emri i Lutës shtjellon shtrirjen nëpër kohë të lozes së Prekë Kuçit.

Loza e Lutfi Veshkuqit - siç e quanin atëbotë

Rrjedha e lumit dhe rrjedha e jetës nuk ndalen, kështu ndër vite u shtua dhe shtri loza e Prekë Kuçit- sot Prekazi, fshat ky që me krenari mbanë emrin e Prekës, ka me se të krenohet, pasi që loza e Prekës ka qenë dhe mbeti një lozë që nuk u shua, që nuk u thye, që nuk u nënshtrua, që mbijetoi ndër shekuj mbi peshën e rëndë të robërisë, që kombit i dha trima e burra bujarë, që historisë kurrë nuk ia nxiu faqen e saj të ndritur, që kombit i dha aq shumë.

Meshkujt e Prekës, si: Murat Jashari i parë, Bejtë Galica,

Ahmet Delia, Lutfi Veshshkuqi, Azem Bejta, Mursel Ahmeti, Emin e Mehë Lati, Bislim Luti, Bajram Zena, Ali e Bislim Shasivar Alia - Kodra, Bislim Lushtaku, Nebih, Tahir e Beqir Meha, Shaban, Hamëz dhe Adem Jashari, Ilaz Kodra e dhjetëra tjerë, që ishin dhe mbeten emblema jonë kombëtare, faqja më e ndritur e atdheut, ishin burrat e motit që ia ndritën faqen Shqipnisë, ishin bijtë e Prekës së madh - kërthiza e atdheut!

■ Bislim Luti - Lutfia 1884 – 1927

Bislim Luti ishte bashkëluftëtar i Azem Bejtës e Mehmetit të Vogël. Pas rënies së Azem Bejtës, Bislimit iu gjetën dy atllarët e Azemit që i kishte strehuar në pronën e vet për të mos rënë në duar të xhandarmërisë serbe. Për këtë dhe për bashkëpunimin që kishte pasur me Azemin dhe me bashkëluftëtarët e Lëvizjes, pushteti serb i Pashiqit e kishte arrestuar Bislimin dhe e kishte dënuar me burg. Që në fillim, atë e kishin mbajtur të burgosur në Mitrovicë, më pastaj e kishin transferuar në Idrizovë të Maqedonisë!, nga ku kishte

thyer burgun dhe kishte provuar tentim-arratisjen. Atij i kishte dalë nami, si kaçak i rrufeshëm që ishte, madje i kishte shkuar deri në Demir Kapi! Pjesëmarrës i Kuvendit të Marinës më 1903, të prirë nga Ahmet Delia, vdiq në moshë të re, diku rreth 43-vjeçar, nga pasojat e vuajtjeve në burgun e Idrizovës.

Gjurmojmë nëpër kohë... Prekë Kuçi ishte lodhur e plakur, natyrisht se duhej ta dorëzonte mandatin për të gjallë të vet. Meshkujt e lozes së vet (vëllezër e djem) i udhëzoi që të shpërndareshin dhe të gjallëronin jetën edhe në fshatrat e tjera për rreth Prekazit, si: në Galicë, në Ternac, në Abri, madje edhe në rrethinat e Pejës.

Këtu e shekuj më herët, në rrethinat e Pejës kishte shkuar Luta, pasi që ishte punëtor i madh, dhe ia kishte ënda shumë që tokën mëmë mos ta linte djerrë, t'ia jepte hakun asaj dhe nga toka të kërkonte hakun e djersës së vet! Në të vërtetë Lutogllava e sotme, i përket pikërisht rrënjës së Prekës, vëllai i tij, Luta, ishte vendosur në ato anë për t'i dhënë jetë lozes së vet. Duke qenë se i vëllai i Prekës (Luta) i kishte "ikur" më larg, Preka urdhëroi që mashkulli i parë që do të vinte në jetë në konakun e tij të pagëzohej me emrin e Lutës, në mënyrë që sadopak të përmbushte boshllëkun e dhimbjes që po e ndiente për mungesën e të vëllait!

Kjo dëshirë Prekë Kuçit iu realizua për të gjallë të tij. Luta i ri që erdhi në jetë në Prekazin e Prekës u burrërua, u martua dhe shtoi rrënjën e vet në vazhdimësi.

Është me interes të cekim se kur shkoi Luta në Lutogllavë, duke mos dashur që ta humbë mbiemrin e vet Kuçi, e ruajti atë, dhe Lutjanët në vazhdimësi, e trashëguan mbiemrin Kuçi ndër vite e shekuj, mbiemër ky që edhe sot pasardhësit e tij të cilët jetojnë në Lutogllavë të Pejës e mbajnë me krenari. Pra, loza e Prekë Kuçit nëpërmjet vëllait të tij (Lutës) sot

gjallëron dhe frymon në Lutogllavë, ndërkaq Preka në Prekaz la emrin dhe lozën e vet krenare.

Në Prekaz nuk ka asnjë banor që mbanë mbiemrin Kuçi, të tërë janë të lidhur me Prekën- Prekazin, që e mbajnë me krenari. Në mbamendjen tonë, të trashëguar nga stërgjyshërit e lashtë, kjo lozë vazhdon me një Lazrin e Zefin, pastaj pason represioni i Perandorisë Osmane, dhe ky Zefi konvertohet në Zeqë, pastaj vjen në jetë Zeqiri, dhe nga Lazër më pas në Hazër- e Hazir-i, pastaj Luta i vjetër, prapë Haziri dhe brez pas brezi deri te Luta i ri- përkatësisht gjenerata e katërtë e brezit tim sot. Pra, stërgjyshi im i lashtë Luta, i cili quhej, ose më mirë të themi e thërrisnin: Lutfi Veshkuqi.

Kështu e thërrisnin për shkak se kishte marrë pjesë në djegien e Hamidisë së Sarajit më 1891, që e kishte ngritur Xhelil Pasha i Vushtrrisë në mes të trekëmbëshit Prekaz – Polac - Llaushë. Në këtë përleshje kundër hordhive turke, të cilën e kishte organizuar Ahmet Delia, Luta kishte pësuar një goditje me shpatë a anxhare në veshin e majtë, i cili edhe pas shërimit i kishte mbetur me një ngjyrë dukshëm të kuqe, prandaj filluan ta thërrisnin Lutfi Veshkuqi. Por, epiteti "Veshkuqi", mund të ketë për bazë edhe nostalgjinë për mbiemrin e vet të parë Kuçi, të cilin këta në Prekaz nuk e kishin trashëguar. Nga rrënja e Hazirit, Zeqirit e Nezirit... (prej nga mban emrin lagjja e Veshkuqit), kishin ardhur në jetë tre vëllezër. Më i madhi nga ta ishte Lutfi Veshkuqi. Pra Lutfia, pastaj Hamiti dhe më i vogli Velia. Ata ishin punëtorë të mirë, me begati e bereqet të bollshëm, njerëz të urtë e bujar. Lutfiu ishte njeri i fjalës, dhe fjalën e dhënë nuk e kthente mbrapsht. Kjo si duket edhe i kushtoi atij me jetë - e vranë tinëzarët nga pusia dhe prapa shpinës, vëllezërit Imeri, të cilët në atë kohë ishin zabit të Mbretit dhe më vonë ishin rekrutura si çaushë të Krajlit!...

I biri i Veliut, Brahimi, nuk e la për ahiret gjakun e mixhës së vet, vrau njërin nga vëllezërit Imeri- pa dyshim se kësaj edhe sot nuk i vjen erë e mirë, i vjen erë hakmarrjeje, që i shkonte përshtati vetëm pushtuesve tanë shekullorë. Mirëpo koha ishte e tillë, kur Kanuni bënte ligjin, dhe kjo popullit shqiptarë i ka kushtuar shumë. Veshkuqi ishte mik me Deli Plakun e Radishevës, si rrjedhojë edhe i biri i tij, Bislimi, ishte mik dhe bashkëluftëtar me Mehmetin e Vogël, dhe këtë miqësi e vazhdoi edhe sot brezi i tretë e i katërt i kësaj loze.

Veshkuqi, pas vete la tre djem: Bislimin, Hazirin dhe Halitin, të cilët u rritën me përkujdesje të veçantë të xhaxhallarëve të tyre. Dy të parët u martuan dhe filluan jetën e re, ndërkaq Haliti vdiq fare i ri. Ishte kohë e ligë për ne shqiptarët. Menjëherë pas Lidhjes së Prizrenit, e ca më vonë, Serbia kishte filluar represionin kundër shqiptarëve në përgjithësi- në veçanti kundër atyre që nuk ishin jolojalë me Krajlin e Serbisë. Pas denoncimit që kishte bërë hafija Sinan Bajrami, së në konakun e Veshkuqit, përkatësisht te i biri i tij - Bislimit, po strehoheshin komitet e malit, xhandarët e serbisë, menjëherë rrethojnë shtëpinë, dhe e arrestojnë Halitin e ri, duke dashur që nga ai të mësojnë më shumë se kush nga komitet hyn e del aty?!

Ata ushtrojnë aq shumë dhunë mbi Halitin e ri, që kishte një shtat sa një lis, saqë ai nuk e mori veten kurrë më. Nga torturat që i bënë xhandarët serbë (i denoncuar nga Sinan Bajrami), Haliti i ri vdes pas gjashtë javësh, i mbështjellë me lëkurë ogçi!...

Haziri, që ishte më i ri nga Bislimi, u mor kryesisht me ndërtimtari, ishte shtyllë e shtëpisë dhe përkujdesej shumë për familjen. Fjala e tij zinte vend në kuvende e pajtime, si të thuash urtësinë e kishte trashëguar më shume nga ana humanitare e Lutfi Veshkuqit, ishte i zgjuar dhe gjërat i

peshonte nëpërmjet këndvështrimit filozofik. Kishte një memorie interesante dhe mbante mend shumë ngjarje, ishte edhe krijues e mbledhës folklori e anekdotash, shumë prej të cilave nga ai i kishte vjelë vetë Anton Çetta, i cili në konakun e Hazirti Lutit kishte fjetur me ditë të tera.

Bislim Lutiu në rini kishte përjetuar shumë gjëra të tmerrshme nga pushuesi serb, prandaj nuk do të ndalej së vepruari, në mënyrë që sadopak të shpaguante atë që kishte pësuar nga ai pushtet. Ai kishte dalë në mal me shokët e Lëvizjes. Siç u mor vesh, më herët ia kishin vlarë të atin. Në kohën kur ra Azem Bejta dhe Zona e Lirë e Arbërisë së Vogël, xhandarmëria serbe kishte marrë një fushatë të egër kundër familjeve që kishin strehuar dhe që ishin rreshtuar përkrah luftëtarëve të lirisë. Ata kishin rrethuar shtëpinë e Bislimit dhe e kishin zënë atë në befasi, e kishin lidhur, ia kishin djegur shtëpinë dhe ia kishin vlarë të ëmën Hanifen, e cila ishte bijë e Vitakut. Në stallën e tij kishin gjetur të dy atllarët e Azem Bejtës që Bislimi i kishte strehuar, për të mos rënë në duart e xhandarëve serbë.

Bislimi Luti, si të thuash, ishte më shumë i rrëmbyeshëm, nuk i bëhej vonë dhe s'e bënte qejfin qeder pse prishte hesapet me Krajlin e Serbisë! Nuk hezitonte që të konfrontohej me xhandarmërinë serbe, ishte i gatshëm për bashkëpunim me shokët, ishte njeri i rrufeshëm si vetëtima, ishte njeri i natës, njeri i aksioneve të furishme që i fuste tmerrin xhandarëve dhe bashkëpunëtorëve të tyre. Ai së bashku me bashkëluftëtarët e tij sulmonte hordhitë e serbit, zakonisht mes rrugës që shpinte nga Peja në Mitrovicë, si: në Rraposh, në Runik, në Përrua të Dreqollit, në Përrua të Keq, në Vajtesh e deri në Brabaniq, kështu që xhandarët serbë natën e kishin të vështirë të lëviznin pa pësuar dëme nga Bislim Luti, Mehmeti i Vogël, dhe Dan Deroci e nga luftëtarë të tjerë.

Ai, kur sulmonte xhandarët natën, i shpartallonte dhe

ç'orjentonte ata, ua rrëmbente kuajt, të cilët më pastaj ua dërgonte shokëve të vet - luftëtarëve të lirisë, duke iu thënë:

"Ju kami sjellë atllarë të xhandarmërisë, në mënyrë që të mos ecni këmbë, mor burra, se fundi i fundit, këta atllarë i janë grabitur popullatës sonë, nuk i kanë sjellë ata nga Serbia!". Azem Bejta, herë pas herë e qortonte Bislimin, - tregonte Bajram Zena, duke i thënë që të mos sulmonte xhandarët pa urdhër të lëvizjes, por shpesh edhe i thoshte:

"Bislim Luti, ik e bane ndonjë nam se kemi luftëtarë që mbeten tërë jetën këmbësorë!" - dhe plaste gazi ndër luftëtarë.

Bislim Lutit i kishte shkuar zëri deri në Demir Kapi, që ishte si zonë kufitare midis Perandorisë Osmane dhe Serbisë së atëhershme, që shtrihej luginës së Vardarit, atje ku dikur ishte Xhymrykhanja e Osmanëve për ato anë. Kjo luginë që shtrihej në mes të dy majave të thikta të fuste frikën ditën, e lërë më natën, ishte pikë ku nuk kalohej dot pa iu nënshtruar kontrollit të rreptë të rojave të shumta që ishin atje.

■ Demir Kapia (Dera ose Porta e Çeliktë)
Fotografuar në vitin 1913

Bislim Luti me shokë kishte sulmuar edhe zonat përreth Demir Kapisë, duke lënë pa fjalë Krajin e Serbisë. Ai kishte sulmuar një grup xhandarësh atje dhe ua kishte marrë disa atllarë, municione e armatime të tjera, mu në territorin e Demirë Kapisë(!), kjo nuk i kishte ndodhur serbisë së asaj kohe, as më herët e as më vonë!, prandaj me rastin e arrestimit të tij, nuk ishte edhe rastësi transferimi i tij nga burgun i Mitrovicës në atë të Idrizovës!

Atij i kishte dalë kënga që atje:

... *"Gde se skriva Bislim Lutfia,*

trazhi ga Demir Kapija!"...

(Zot ku fshihet Bislim Lutfia, po e kërkon Demir Kapia!)

Ishte fundvjeshta e viti 1924, kur Bislimin e arrestuan. Ai la të shoqen Hajrien, si të thuash nuse të re e cila ishte bijë e Xhemailve të Koshtovës, si dhe tre djem: Tahirin 15 vjeç, Nezirin 12 vjeç dhe Lutën e vogël vetëm 9 vjeç, të cilët mbeten nën përkujdesjen e axhës së tyre Hazirit. Pas disa kohesh Bislimi kishte provuar të arratisë nga burgu i Idrizovës, kishte thyer murin dhe kishte arritur të dalë deri në oborr të burgut! Dhe nuk kishte se si të ndodhte ndryshe, Bislimin nuk e mbanin dot brenda muret e kalasë me bedena! Ai me një sfurk në dorë ishte barrikaduar në oborrin e një shtëpie në afërsi të burgut, prandaj ishte dashur të intervenojë kryetari i rrethit, i cili kishte ardhur me pajton për t'ia dhënë besën Bislim Lutit, pinjollit të Prekë Kuçit, që të dorëzohej se nuk do ta ngacmonte njeri!... Si duket pas këtij akti, Bislimin e trajtojnë veçantë me mjetet e kohës, duke ia shkurtuar jetën me torturë. E lirojnë pak pa mbaruar dënimin, diku në pjesën e dytë të vitit 1927 dhe pas gjashtë muajve, në një gjendje tepër të rëndë shëndetësore, vdes në agoni të thellë... dikush thoshte se e kishin helmuar,

dikush se e kishte marrë tifon, mjek nuk kishte atë kohë që të kujdesej për te, dhe të merrte vdekja së bashku me enigmën e saj! Një gjë është e sigurt: Bislim Luti vdiq në moshën 43-vjeçare nga pasojat e torturave që i kishin bërë mbi të në burgun e Idrizovës!

Në varrimin e tij kishin marrë pjesë shumë nga shokët dhe bashkëluftëtarët e tij, në mesin e tyre edhe Shak Kabashi nga Polaci, i cili duke i dhënë lamtumirën e fundit, kishte thënë: "Bislim Lut, nuk ban ma nana!"...

Dashuria për vëllain!

Me dhjetëra herë e kam dëgjuar Hazirin (të vëllain e Bislimit, i cili ka jetuar deri në vitet e tetëdhjeta), se si nga Prekazi, në këmbë, me trastën mbi supe, ka shkuar deri në Idrizovë, konak pas konaku për ta vizituar të vëllain e tij, që po vuante dënimin atje. Ai i mbante mend një për një konakët që kishte bërë deri në Idrizovë, që nga Prekazi në Lutogllavë, tek pasardhësit e Prekës - vëllezërit e gjakut, pastaj në kullën e Avdyl Hoxhës në Junik e më pas në Prizren te rrënja e Ymer Prizrenit, maleve të Sharrit matanë e në Maqedoni, e herë-herë edhe nga stacioni i Tasianit - siç i thoshte ai (Lipjanit të sotëm), me tren deri në Shkup për t'i dërguar të vëllait erën e bukës së ngrohtë, që kishte gatuar në Prekaz së bashku me dashurinë e të shoqes dhe të fëmijëve të tij që po e prisnin e po rriteshin në mungesë të babait, mbi të gjitha për t'i treguar pushtuesit se Bislim Luti nga Prekazi nuk është i vetëm, ai ka farefisën, vëllezërit dhe bijtë e vet mbrapa - edhe prapa diellit po ta dërgoni: ai nuk do të jetë i vetëm dhe i braktisur asnjëherë!...

"Kur Bislimi u lirua nga burg,- tregonin më vonë të bijtë Tahiri e Lutfiu, - ishte mesi i verës, ai po zbriste Qestave tatpjetë, ne ishim përballë në arat e Fejzës. Na thirri me sa zë pati: Ooo Tahir, ooo Lutë... neve na u ndal fryma nga

vrapit deri sa iu hodhëm në përqaftim!"... u ulëm tek lisat e gjatë të mrizeve, dhe ai mori frymë thellë, duke e liruar dufin e një malli sa një mal me borë që iu kishte mbledhur në gjoks... kaluam nga Lisi i Ramës, vuri buzët në grykën e Kroi të Bahçes, dhe nuk po ngopej dot, duke e ndier peshën e ujit të vendlindjes që po i çelte gjoksin, lagu fytyrën, qafën, gjoksin dhe u ngjitem përpjetë Zabelit të Hamiti... kur u afruam te porta e shtëpisë, nëna e shkretë na doli përpara, na përqafoi që të treve, dhe sikur iu këputen gjunjët, nuk bënte dot përpara!... Nuk zgjati shumë, ai u sëmur, mbase i sëmurë kishte dalë nga burgu, por ne nuk e kishim vënë re ato ditë. Shpeshherë e merrte martinën në dorë, dhe nga frëngjitë e kullës shënonte laraskat që uleshin në maje të plepit, i epte martinës zjarr dhe thoshte me sa zë kishte: "Oooo, na rrethuan shkjet, moreee!"... Nuk vonoi shumë, me gjasë pas gjashtë muaj që doli nga burgu, vdiq në një agoni të thellë!?"

Më vonë rrugën e tij kishin ndjekur edhe bijtë, nipat dhe stërnipat e tij, Tahiri me shokë, si me: Iliaz Halimin, Jetulla Rexhën, Ali Fazliun, Hamëz Miftarin e të tjerë, kishin sulmuar "Stanicën" e xhandarmërisë në Prelloc, ku kishin vrarë 13 xhandarë dhe e kishin djegur me themel atë stacion famëkeq. Ata me dhjetëra herë kishin ndjekur forcat çetnike e hajdutët serbë deri në grykat e Drethit e të Kolashinit. Është më rëndësi të shënohet: mbase vetëm ata që kanë përjetuar këto rrugë e kuptojnë këtë më së miri, në të vërtetë thonë:

Edhe pse shqiptarët nuk e harruan historinë, fatkeqësisht ajo u përsërit. Xhandarët serbë më 1924 kishin vrarë nënën e Bislimit, Hanifen, në oborrin e shtëpisë së tij, kishin djegur shtëpinë e tij dhe e kishin burgosur atë. Po këta xhandarë të kamufluar si partizanë më vonë, me 1945, kishin djegur

shtëpinë e të bijve të Bislimit dhe po atë vit për pak kishte shpëtuar të mos dërgohet në Tivar i biri i tij Lutfiu. Më 1999 xhandarët e Milloshit i dogjën të gjitha shtëpitë e lozes së Bislim Lutit, vranë dhe masakruan stërmbesën e tij, Fetijen 32-vjeçare!...

Pushteti Serb, në kohë të ndryshme, kishin burgosur shumicën e meshkujve si nga loza e Hazirit, ashtu edhe nga loza e Bislimit, të cilët kanë vuajtur dënime të rënda nëpër burgjet e Serbisë, që nga Idrizova e Sremi, nga Nishi e CZ-ja, nga Staragradishka e Spuzhi, nga Pozharevci e Mitrovica, Prishtina etj. Nuk e ka thënë kot plaku i Vlorës:

"Kush ka vuajtur më shumë se shqiptari për liri, dhe kush e meriton lirinë më shumë se ne shqiptarët!"...

Për këtë kapitull të veçantë kam gjurmuar shumë, dhe në mungesë të informacionit për ta plotësuar atë me të dhëna faktike, kam provuar që nëpërmjet mikut tim Xhevat Ademit (zyrtar i lartë i BDI-së në Maqedoni) të depërtoj edhe në burgun famëkeq të Idrizoves, për të arritur tek dosjet e vitit 1924-1927, ku do të gjeja shënimet për Bislim Lutfun, por ishte e pamundur, unë e Xhevati ishim të pafuqishëm për të depërtuar aq thellë!? Duhej leje e veçantë, marrëveshje e veçantë, dhe vetëm pastaj të gjurmohej: nëse janë dhe ku mund të jenë sot ato dosje të asaj kohe, që i thonë gati këtu e 85 vjet më parë?!

Jam munduar të gjurmoj nga shumë këndvështrime, edhe nga ato historike, subjekt i të cilave janë këto ndodhi. Në të vërtetë imagjinata nuk mund të pjellë realitetin, janë ngjarjet reale që kanë ndodhur të cilat kalojnë edhe përtej kufijve të imagjinatës.

Kam gërmuar edhe nën tokë, për të hedhur në dritë dhe fakte të pamohueshme historike, për bëmat e këtyre burrave

të rëndomtë, me qëllimin e vetëm human, sublim e njerëzor:
për peripecitë e tyre, në mënyrë që ato të mos i mbulojë
harresa - këtë mëkat koha nuk do të na e falte kurrë!

JETA DHE VEPRIMTARIA KOMBËTARE E MEHMET DELISË NË SHQIPËRI

Ishte ky fati i jetës së një luftëtari, pa u ndalur në një varg rrethanash të tjera të natyrës politike që tejkalonin mundësitë e tij. Mehmeti i Vogël, qysh nga momenti kur u angazhua në rrugën e lavdishme të atdheut, i vetëdijshëm se kishte të bënte me probleme të mprehta, përtej të cilave nuk kishte mundësi të bënte më shumë, ato qëndronin mbi parametrat e parashikimit të tij. Pa dyshim ai ishte i vendosur që misionin e vet të përkushtimit ta shpinte përpara, pavarësisht se e nesërmja mund edhe ta braktiste atë, madje ende para lindjes së fitores që do të kurorëzohej, të cilën zakonisht në pak raste e shijojnë ata që vërtet duhet ta shijojnë! Hapësira politike dhe luftarake në Kosovën e viteve '27-ta (të shekullit të kaluar), sa po vinte e po ngushtohej. Mehmeti me shokë po ndrydhnin nën dhëmbë pritjen e gjatë të një shkëndije që do të mundësonte riaktivizimin e Lëvizjes, shkëndijë kjo që nuk erdhi më. Ata, para se ta merrnin hapin e fundit, do të mendonin dhe do të vepronin me po aq urtësi, në mënyrë që hapat e radhës të mos përfundojnë me fatalitet. Rrethanat diktuan vendosjen e tyre të "përkohshme" në Shqipëri, të paktën, ky ishte qëllimi i tyre!

Kush më mirë i dinte dhembjet e atyre rrugëve nëpër natën e errtë me plotë rreziqe, duke iu ngjitur Alpeve

Shqiptare përpjetë këmbadoras, në shi e në borë që të ngrinte edhe rrobat në shtat! Ata kishin kaluar me dhjetëra herë nga Kosharja, Batusha, po edhe nga Shishmani drejt shpatullave të Shkëlzenit, nga Mazreku e Godeni, nga grykat e Dragobisë, e Valbonës e në Theth të Shalës, por kësaj radhe kishin zgjedhur që të kalonin Drinin në Va të Fierzës e më pas do të kalonin nëpër Iballë. Moti po mbante i mirë, duke e parashikuar se kjo për ta do të ishte rruga më e shkurtër dhe më e sigurt.

■ Malësoret e Iballës. Foto: L. Maksimilan, 1913

Pasi që morën veten dhe u akomoduan në për konakë të iballasve, të cilët i pritën me ngrohtësi, njëkohësisht edhe me dhembje e me shqetësim se kush do të qajë më tej për këtë Kosovë të zhuritur nga zjarri i luftës për liri?!

Mehmeti me shokët e vet vendosën që cilidoqoftë fati i tyre, të mos treteshin, pra të mbanin kontakte të përhershme, më shpresë se një ditë prapë do të hidheshin në malet e

Kosovës për të dhënë kushtrimin e luftës për liri!... Që në fillim Mehmeti u angazhua në Regjimentin Ushtarak të Krumës. Pas një kohe shumë të shkurtët të shërbimit që e bëri në Krumë, atë e transferojnë në Tiranë!? Pa dyshim se urdhëri për transferimin në Regjimentin Ushtarak të Tiranës nuk ishte i rastësishëm. Me këtë rast, shërbimet e Zogut kishin për qëllim që Mehmetin, tani në cilësinë e ushtarakut, ta largonin nga kufiri me Kosovën, në mënyrë që të jetë sa më larg shokëve dhe Kosovës, më pastja atë e transferojnë drejt jugut, duke shprehur kështu një lloj mosbesimi ndaj tij (per shkak të atentatit, që Cana Begu kishte porositur) etj. Koha po ikte, ngjarjet politike në Ballkan, e në veçanti në Shqipëri, kishin marrë kahe me plot të papritura. Ishte bërë si të thuash trend i kohës lufta mes konkurrentëve politikë të vendit, që ishte mbushur përplot me "bajraktarë" e "pashallarë" por edhe shumë "Kryeparë", më së paku kishin mbetur si të thuash ushtarë e qytetarë!

Mehmeti, në këtë mes, po mendohej të mbante pozicionin asnjës, gjë që nuk ishte e mundur. Ai, duke qenë se ishte në shërbim ushtarak të Zogut, natyrisht se nuk mund të ishte indiferent ndaj çështjes së atdheut dhe shtetndërtuesve të politikës së asaj kohe - në të kundërtën ai do ndiente detyrim moral që të braktiste detyrën. Në Kosovë gjërat kishin marrë konotacion krejt tjetër: Lëvizja Çlirimtare e Kosovës ishte shpërbërë e ishte shpartalluar pothuaj se fare, Mbretëria Serbo-Kroate-Slllovene kishte shtrënguar rrathët e dhunës dhe të sundimit mbi Kosovën. Shumicën e familjeve të ish-luftëtarëve të lirisë i kishin internuar. Një pjesë i kishte kërcënuar e dënuar, një pjesë i kishte likuiduar, ndërkaj një pjesë tjetër i kishte neutralizua, prandaj ishte shumë e vështirë që të fillohej diçka nga e para. Ndërkohë edhe familjen e Mehmet Delisë e kishin internuar në Nish,

por pas mbarimit të internimit ata i kishin dëbuar me dhunë në Shqipëri (mendohet se duhet të ketë qenë diku viti 1930- '31...).

Mehmeti mori lajmin për mbërritjen e familjes së tij në Shqipëri, doli dhe i mori në Krumë, ku ata ishin vendosur përkohësisht. Kishte vite që nuk i kishte parë, takimi i tij me Zahiden

(që tani e konsideronte më shumë së nënë), me Musliun që ishte bërë burrë, me të shoqen e Musliut, Vahiden, me Qerimin dhe me motrën Halimen, sikur e humbi fare, duke u hedhur në përqafim të peshës së pamatur, që quhet mall-mall që gërryen edhe që peshon më rëndë se guri!... Anëtarët e tjerë të familjes së tij (kryesisht motrat e martuara), e farefisi tjetër, kishin mbetur në Kosovë. Ata u çmallën aq sa nuk mund të përshkruhej, Mehmetin po e vriste në shpirt gjendja në të cilën ishte katandisur familja e tij, mbase për herë të parë në jetë ai sikur po ndihej fajtor!... Nuk ishte aq naiv saqë të mos e kuptojë goditjen që i kishte bërë Serbia. Dëbimi i familjes së tij fliste më shumë se ç'mund të paragjykonte njeriu i zakonshëm, me këtë veprim nënkuptohej se pushtetit serb atij i kishte bërë goditjen e fundit, duke zhvendosur përfundimisht rrënjën e Deli Plakut nga Radisheva e tij kreshnike!

Sikur e humbi toruan, dhe me vete po mendonte:

- "A thua, kush do të ndezë zjarrin tani në vatrën time shekullore?!". E solli në vete zëri i nënë Zahides, sikur t'ia kishte lexuar mendimin!, e cila i tha me zë të qetë:

- "Ban gajret biri i nënës, se ne gjallë jemi dhe thuaj shpyqyr që shpëtuam gjallë. Zoti i madh nuk ka thënë që ne të zhdukemi me shtëpi e katandi, ta dhashë besën se nuk ka për të shkuar gjatë, dhe në shtëpinë tonë të vogël, pranë

oxhakut të vjetër, do të ndezim zjarrin ku do të pjekim prapë bukën tonë të ngrohtë!" ... Mehmet iu hodh në përqafim, mblodhi veten dhe pas pak kohesh ata i vendosi në Fushë-Krujë, pikërisht në fshatin Dervenë.

Familja Delia, së bashku me shumë familje të tjera, të cilat pushtuesi serb i kishte dëbuar nga Kosova, ishin akomoduar aty, dhe, si të thuash, kishin filluar jetën e re, pa dyshim me plot peripeci, me vuajtje dhe me mall për Kosovën e tyre të dashur - atje ku kishin lënë shtëpitë e tyre shkret! Mehmeti i vizitonte shpesh familjarët e tij dhe familjet e tjera që ishin vendosur në Dervenë, anipse udhëtimi i tij nga jugu i Shqipërisë (ku tani ishte me shërbim), donte shumë kohë dhe ishte po aq i mundimshëm. Ata çmalleshin dhe çanin hallet e përbashkëta prej hallexhinjve të dëbuar dhunshëm nga trualli i vet, të katandisur rrugëve të botës nën qiellin e hapur, në tokën e huaj, ku më pas do përshëndeteshin mes vete gjeneratat; duke ardhur në jetë filizët e rinjë, dhe duke ikur të moshuarit! A ka gjë më të trishtuar se të jesh, të ndihesh dhe të trajtohesh si i dëbuar mes katër rrugëve të botës, i vetëm me dhimbje në shpirt, me hallet mbi shpinë - ani pse në Shqipëri ata nuk ndiheshin tamam të braktisur e të huaj, por kur të vlon në gji ky mall, sikur t'i fashit shpresat për ditë e nga pak... për ditë e nga pak, por sigurt e pashmangshëm...

JETA VAZHDON

Jeta prej mërgimtari ose jeta në dhe të huaj, të bën ca më të ashpër, të bën më temperament, herë-herë të bën të humbësh arsyen e veprimit dhe kjo të kujton thënien e vjetër:

"Të më vizitojë vetëm ai që ka rënë nga dardha!". Dashur, padashur ajo të përqafon në gjirin e saj, qoftë e hidhur, e ëmbël apo e trishtuar - ashtu siç është vetë jeta. Largësia fizike nga vendi që quhet atdhe (anipse Mehmeti në Shqipëri nuk ndihej si në tokë të huaj) dhe pesha e mallit që të rëndon në gjoks, siç e ka thënë edhe Çajupi i madh: *"Mëmëdhe quhet toka ku më ka rënë koka, ku kam mëmë e ku kam atë, ku më njeh dhe gur i thatë"*... Krejt natyrshëm edhe Mehmet Delinë jeta e mori në gjirin e vet dhe e hodhi larg vendlindjes së tij të dashur, të cilën nuk ia zëvendësoi dot as Kruma, as Tërana, as Gjirokastra, as Libohova dhe as Delvina, ku tani ai ishte me shërbim në Prefekturën e saj.

Transferimi i tij në Gjirokastrë, mbase ishte edhe fat, sepse e lidhi me shoqen e tij të jetës. Mehmeti u martua bukur vonë, diku rreth moshës dyzetvjeçare me një zonjë të ndershme dhe nikoqire - zonjë gjirokastrite. Ajo quhej Myzejen dhe së bashku kaluan ditët më të mira e më të paharruara në jetën e tyre. Nga kjo martesë, me 1933, erdhi në jetë gëzimi i parë- si i thonë fjalës, një vajzë e shëndetshme të cilën e pagëzuan me emrin Dritë.

Brengat e jetës nuk i di njeriu i gjorë, dhe, mbase, më mirë që nuk i di; fati dhe fatkeqësia qenkan kaq afër njëra-tjetrës, dhe populli nuk e thotë kot: "Kështu qenka e shkruar!", dhe mirë që thotë, e mirë që beson, ndryshe mund të luhatemi nga goditjet që jeta na i jep aq papritur. Shojja e Mehmetit, Myzejeni, vdiq fare e re, duke e lënë Mehmetin prapë të vetëm, me vajzën e vogël Dritën, që ishte jo më shumë se 5- 6 vjeçe!

Për Mehmetin kjo ishte goditje e dyfishtë, edhe atij i kishte vdekur e ëma herët, gati njëjtë, edhe ai kishte mbetur jetim fare çilimi. Kush më mirë se ai e dinte çka do të thotë të rritesh jetim, pa nënë ose pa njërin prind?! Vdekja e së shoqes e kishte goditur shumë rëndë, tani edhe Mehmeti i Vogël do të rriste vajzën e vet jetime, zbrazëti kjo të cilën Drita e vogël nuk do ta përmbushë kurrë. Ai e dinte këtë më së miri, ngase e kishte përjetuar mbi kurrizin e vet- jetë me brenga. Mehmeti bëri të pamundurën që Drita e vogël të rritet sa më me pak dhimbje.

Ajo iku në botën e amshuar me mallin për ta, iku me sy hapur për të ditur për fatin e jetës së tyre që do t'i përcjellë më pas në mungesë të saj.

■ Mehmet Delia me të shoqen Myzejenin dhe vajzën e vetme Dritën.

Fotografi e vetme e bashkëshortes së Mehmet Delisë-Myzejenes e cila nuk e gëzoi gjatë gjirin e ngrohtë familjar, dhe dashurinë e pafund për frutin e vet, vajzën e vetme që la pas- Dritën e vogël e cila do të rritet me mallin për te.

- Drita Delia- vajza e vetme e Mehmetit në moshë madhore. Erdhi në jetë më 1933, qysh në fëmijëri të hershme mbeti jetime. Drita pati një fëmijëri të vështirë, të mbushur përplot me brenga, më vonë, asaj ia internuan në Itali edhe të atin Mehmetin, kështu që jeta e saj mori kahje të pa parashikuar. U rrit fillimisht nën përkujdesin e dajëve, nga se edhe xhaxhai i saj Qerimi ishte në burg deri në vitin 1953, kur ajo kishte mbushur të njëzetat- jetë me halle, jetë me brenga në rrugët e sajë të cilat ajo nuk do t'i harroj për të gjallë. Sot, ajo jeton në Shkodër, tani në moshë të thyer, 78 vjeçare, ka dy djem dhe në një farë mase është shpaguear vujtja e saj.

Mehmet Delia, ishte diku rreth 40 vjeç, kur vendosi që të këtë pranë shoqen e jetës së tij, e cila do të jetë me te, në çaste të mira dhe të liga. Myzejeni ishte një grua shumë burrërore, nikoqire e rrallë, gjirokastrite kur i thonë fjalës!, mbi të gjitha ajo i kuptonte brengat dhe peripecitë e tij. Kishte ardhur koha kur familja e Mehmetit ishte kthyer në Radishevën e tij të dashur, megjithatë Mehmeti kishte mbetur prapë i vetëm në Shqipëri. Ai sa ndihej i gëzuar për këtë, njëkohësisht, ishte edhe shumë i brengosur, me mallin e djegur për Kosovën dhe për Radishevën e tij të cilën nuk e kishte parë për më së dhjetë viteve.

... Tek po meditonte dhe po fliste vetë me vete, gati përçartë, Mehmeti po thoshte:

- *"I doli fjala nënë Zahides, ajo vërtet tani ka ndezur zjarrin*

në vatrën tonë të ngrohtë familjare në Radishëvë, po më duket se po shoh tymin duke dalë nga gryka e oxhakut të vjetër e duke u hedhur drejt qiellit përtpjetë, si një burim jete e gjallërie, aty ku tymon oxhaku, aty ka jetë!"..., dhe loti e tradhtoi, sikur iu futën të dridhurat në shtat, m'u duk se po ndiente një ndjenjë ogurzezë, dhe tha me sa zë që pati:

- *"Po unë, unë, kur do të ngrohem pranë asaj vatre, apo, në mos kurrë!"*- dhe u këput e ra pa ndjenja përdhe... ishte e rëndë ta shihje në atë gjendje, nuk e kisha parë kurrë me lot për faqe, kjo më vrau shumë, - i kishte treguar Myzejeni Qerimit (vëllit të Mehmetit), dhe njëkohësisht edhe asaj i kishin shkuar lotët- tregonte Qerimi mëpastaj... duket se vërtet paragjykimet orëzeza të Mehmetit, fatkeqësisht edhe dolën të sakta, ai kurrë më nuk arriti ta shkelë me këmbë Kosovën e tij. Nuk arriti kurrë më të ngrohte shpirtin dhe trupin pranë oxhakut të vatrës, në Radishëvën e tij të dashur, mbeti atje, përtej brigjeve të Adriatikut, në Bari të Italisë!...

Mehmetin e përcollën peripeci të shumta si në Libohovë, ashtu edhe në Delvinë. Gjendja politike dhe ekonomike në tërë Shqipërinë e Mbretit Zog, pra edhe në Libohovë, ishte e rëndë, Zogu gati e kishte falimentuar shtetin shqiptar, tanimë ai po i bënte koncesione të njëpasnjëshme Italisë, duke ia lënë në shfrytëzim tërë pasuritë natyrore; si pusët e vajgurit, minierat, bregdetin e shumë pasuri të tjera, me shpresë se qeveria italiane do ta mbante atë në këmbë edhe për një kohë të gjatë. Dalëngadalë, ai humbi kompetencat për ta udhëhequr shtetin shqiptar, dhe, në një formë, Italia po bëhej zot shtëpie në Shqipëri! Nga ana tjetër në shumë pjesë të Shqipërisë po shpërthenin revolta dhe pakënaqësi popullore, të cilat shprehnin hapur kundërshti ndaj kësaj mbretërie të falimentuar, njëkohësisht revoltat ishin të drejtuara edhe kundër Italisë, Selam Labët, kishin hedhur

prapë gunat mbi tela!... Atë kohë Mehmeti ishte në uniformë ushtarake, pra në shërbim të kësaj mbretërie dhe pa dyshim se pozicioni i tij dhe i shokëve të tij sikur ishte vështirësuar, sikur kishte humbur kuptimin dhe komprometuar rëndë. Në këtë kohë Mehmet Delinë e gjemë në pozitën përgjegjëse të gradës - kapiten të ushtrisë në Prefekturën e Libovovës, ku përfshihej edhe Bashkia e Delvinës.

Dokument: Gazeta "Drita", 18 maj 1937, shënuar nga Sazan Pipa, shkruan:

"Kapiteni rebel Ismail Gjylbegu u zu rob nga forcat e xhandarmërisë vetë i tretë, në Bolonë të Kurveleshit. Ndërkaq forcat e xhandarmërisë dhe repartet e Ushtrisë Mbretërore zhvilluan luftime kundër mbeturinave të rebelëve, ku mbetën të vrarë 6 prej tyre"..., që nënkuptonte se Mbreti Zog kishte humbur davanë, përderisa kishte angazhuar edhe Ushtrinë kundër qytetarëve të rebeluar! Grupeve të rebeluara iu prinin,- vazhdon artikulli, -Et'hem Toto, Neshet Zazani, Levzat Sinani etj. Me këtë rast, pati humbje edhe nga radhët e xhandarmërisë së Zogut: u vra Rustem Sadria. Në ceremoninë e varrimit të zotit Sadria, shoqes së tij i shprehën ngushëllime: zv/prefekti Zef Kadarja, nënkolonel Shaban Bega, major Gjysh Deda, nënkryetari i Bashkisë Niko Tola, kapiten Mulë Bajraktari, kapiten Mehmet Delia e të tjerë. Ky dokument sqaron edhe praninë e Mehmetit të Vogël në këtë ceremoni mortore dhe pozitën e tij në hierarkinë zyrtare të Mbretërisë Zogolliane me gradën kapiten.

Kësaj kryengritjeje i dhanë hapësirë të gjerë në shtypin e kohës edhe shtetet përreth, si Rumania e në veçanti Serbia, për shkakun e thjeshtë se këto shtete ishin monarkike, dhe po i priste fati i njëjtë, ndërkaq Serbia kishte për të marrë hak, ngase Zogu ia kishte kthyer shpinën, duke u hedhur në përqafim të Italisë.

Me këtë rast, gazeta "Politika", numër 10/409, datë 18 maj 1937, fondi 251, dosja 78, në sqarimet që i dërguari në Legatën e Beogradit, zoti. Tahir Shtylla, kishte bërë për shtypin, thuhet: *"... Në mes të Vlorës dhe Tepelenës u përpoqën forcat qeveritare me kryengritësit. Pas betejës, kryengritësit u larguan duke lënë 3 të vrarë, në mes të të cilëve edhe i vëllai i udhëheqësit të kryengritjes Ismet Toto"*, - vazhdon artikulli...

Ndërkaq në shtypin rumun "Poria", datë 22 maj 1937, fondi 251, dosja 78, faqe 141/289 me titull: "Cili ishte qëllimi i kryengritjes shqiptare?", shkruan se duhet të bëhen zbulime për veprimtarinë e organizatave revolucionare në Shqipëri, ngase Lëvizja u riorganizua nga Internacionalja e III- të Komuniste, e cila ka pasur për qëllim krijimin e një qendre për të shtrirë pjesëtarët e saj në tërë Ballkanin, dhe si më të përshtatshme kanë gjetur Shqipërinë. Gazta tjetër rumune "Miskaria", shkon edhe më larg, duke bërë apel që: *"Të imponohet bashkëpunimi i të gjitha shteteve ballkanike për t'i bërë ballë rrezikut komunist..."* etj.

Gati një vit më vonë, Italia fashiste kishte sulmuar Etiopinë, dhe po bëhej gati që të zgjerohej edhe në Ballkan, fillimisht do të sulmonte Greqinë, ndërkaq Shqipëria Zogiste nuk kishte "nevojë" ta rezistonte Italinë Fashiste, ngase e kishte aleatë!...

Në vitin 1940, Forcat ushtarake të Italisë, sulmuan Greqinë, edhe përmes territorit të Shqipërisë. Forcat greke kishin rezistuar ndjeshme. Italia, me kohë, pra diku përgjatë vitit 1939 (para së Zogu ta braktiste Shqipërinë), kishte kërkuar nga Mbreti Zog, që të ketë ushtarë shqiptarë të mobilizuar për të ndihmuar aletin e vet Italinë!, si: mobilizim në njerëz, furnizime me ushqime etj. Atë kohë, Koloneli Sami Koka, zëvendëskryetar i Shtatmadhorisë Mbretërore i Kufirit dhe Financës - natyrisht më kërkesë nga lartë,

po zbatonte urdhërat e Departamentit të Ushtrisë dhe Xhandarmerisë Mbretërore, për Rrethit të Delvinës, që të mobilizojë një numër të caktuar trupash shqiptarë, për të qenë në gjendje gatishmërie, të cilave do t'u printe kosovari Kapiten Mehmet Delia, në rast nëvoja për mbështetjen e Italisë Fashiste në luftë kundër Greqisë!...

A ishte rastësi kjo?! As sot nuk mund të japim një shpjegim të drejtë e të paanshëm, në mos atë kohë këshilltarët e Zogut, ishin nisur nga përvoja e tij luftarake dhe strategjike që Mehmeti kishte fituar gjatë kohës si pjesëtar i Lëvizjes Kaçake të Kosovës i cili për më se 12 vjet, së bashku me Azem e Shotë Galicën, kishte luftuar kundër Serbisë dhe iu kishte shpëtuar sa e sa atentateve e kurtheve që i ishin ngritur, qoftë nga Serbia, qoftë nga mercenarët e ndryshëm. Urdhrin që kishte ardhur nga Tirana (tani nën komandën Italiane), duhej zbatuar, Mehmeti duhej të ishte i mobilizuar me një tog ushtarësh shqiptarë, dhe të prisnin urdhërin nga komanda Italiane!

Në mbledhjen urgjente që po mbahej me këtë rast, merrnin pjesë: nënkolonel Shaban Bega, major Gjysh Deda, kapiten Mulë Bajraktari dhe kapiten Mehmet Delia etj. Kjo çështje u shtrua për diskutim, me ç'rast kërkohej që të zbatohej urdhri i ardhur nga "Iart". Që në fillim Mehmeti kundërshtoi që të merrte mbi supë këtë detyrë me arsyetimin e logjikshëm se nuk ishte e arsyeshme që shqiptarët të vriteshin kot për interesa të Italisë fashiste, kështu që debati mori edhe nota të pakëndshme dhe kishte shkuar deri aty sa që njëri nga të pranishmit, i kishte thënë Mehmetit - tregonte i vëllai (Qerim Delia, Tiranë 1992).

"... Ëëë, Kosovarë, si duket po ke frikë!"...Ç'është e vërteta këtu nuk bëhej më fjalë nëse dikush kishte, apo nuk kishte frikë. Koncepti i Mehmetit ishte që ushtarët shqiptarë të

mos vriteshin kot, pra të mos shkonin dëm për interesa të Italisë fashiste, siç i thonë fjalës: "Mish për top!". Mirëpo, duke qenë se Mehmeti kishte një dozë temperamenti, mbase kishte reaguar pa takt, duke iu thënë të pranishmëve: "... E keni gabim, or burra të Shqipnisë, unë e kam fjalën për qëndrimin tim kombëtar, në mënyrë që të mos i dëmtojmë bijtë tanë për interesa të Italisë, përndryshe kemi kohë dhe vend ku duhet të matemi!", dhe kishte marrë kapelën e armët e kishte dalë jashtë, duke e rrapëlluar derën nga mbrapa. Pas pak ditësh Mehmeti ishte ngarkuar me një tog ushtarësh rreth 30-40 veta dhe kishin mësyre kufirin, në përplasje me forcat greke. Mehmeti kishte pësuar edhe humbjet e para në ushtarë. Ai kishte takuar atje edhe disa forca të tjera shqiptare të mobilizuara, po si edhe ai vetë. Pas pak ditësh Mehmet Delia i tuboi në një rrah ushtarët dhe përgjegjësit ushtarakë tjerë shqiptarë, duke iu propozuar që të braktisnin luftën që po bëhej për interesa të Italisë fashiste dhe të ktheheshin mbrapa.

"Ne nuk kemi nevojë të shkojmë kot, pra "mish për top!"- siç e kam thënë edhe më herët, prandaj urdhëroj që të braktisim frontin dhe të kthehemi në territorin shqiptar"- iu kishte thënë ai. Të gjithë u pajtuan, pa ndonjë kundërshti. Diku pas ca kohë udhëtimi (duhej të ishte fundviti i vitit 1940), ata ndeshen në forcat e prapavijës së frontit të trupave italiane.

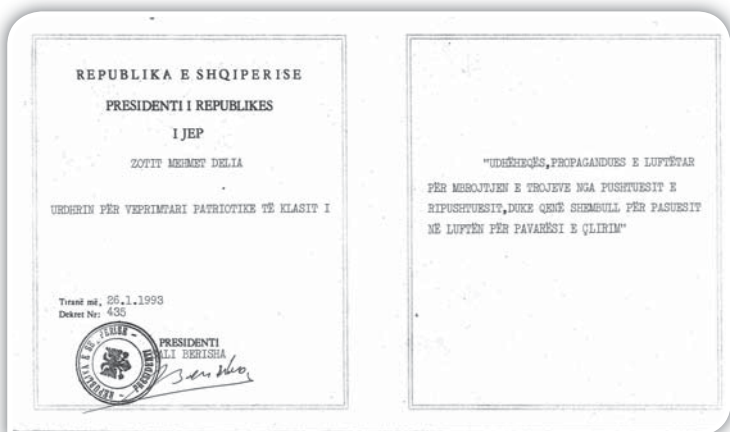
Forcat fashiste Italiane, kishin arrestuar të gjithë ata që ishin me grada, pra udhëheqësit e forcave shqiptare, ndërkaq për fatin e ushtarëve të rëndomtë nuk kemi informata, nëse i kishin kthyer prapë në front, apo i kishin lënë të lirë?

Forcat e Italisë fashiste e arrestuan kapitenin e Ushtrisë Shqiptare, Mehmet Delinë dhe dy-tre ushtarakë të tjerë, të cilët për një kohë të shkurtër i kishin mbajtur në burgjet e Shqipërisë, për t'i internuar më pastaj ata në Itali. Mehmet

Delia nga Gjykata Ushtarake e Barit akuzohej për dezertim, sepse kishte tradhtuar Forcat e Imperatorisë Fashiste të Duçës!

Tani më kishte plasur Lufta e Dytë Botërore, pasojat e së cilës dihen. Diku në vitin 1943, Imperatoria e Duçës kishte rënë, vetë Duçën e kishin arrestuar forcat progresiste italiane. Ishte e paqartë pse nuk po liroheshin ata që ishin zënë rob, apo që kishin mbetur peng i një ideologjie të sëmurë fashiste?! Me gjasë për shkakun thjeshtë, pasi që Lufta e Dytë Botërore ende nuk kishte përfunduar, boshti i marrëveshjes: Tokio-Berlin-Romë, ende nuk kishte rënë, nga njëra anë, dhe nga ana tjetër; ishte një pasiguri totale, kështu që jeta e njeriut nuk vlerësohej, pra mund të ishte dhe në të njëjtën kohë mund të mos ishte në mesin e të gjallëve.

Me sa dihet; diku në pranverën e hershme e viti 1945, Mehmeti me disa shokë (në mesin e tyre edhe italianë), vendosin që ta shpërthejnë burgun dhe në përpjekje për arratisje vritet edhe Mehmet Delia nga Radisheva e Kosovës, e cila po e priste me kot kthimin e tij, të bashkëluftëtarit të Azem e Shotë Galicës, të luftëtarit të lirisë përkrah Isa Boletinit, Hasan Prishtinës, Bajram Currit, Luigj Gurakuqit, të prijësit të Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës, të mbështetësit të të parës Qeveri Demokratike të prirë nga Fan Stilian Nolit, ushtarak dhe kapiten në Mbretërinë e Ahmet Zogut.

■ Faksimilie e Dekoratës që i ka ndarë Sali Berisha

■ Medalja e dhënë nga shteti shqiptar

Ai edhe sot, me shumë shokë, prehet diku në brigjet e bregdetit italian, të qytetit të Barit. Kosovës i mungojnë edhe

sot, që t'i mbajë ngrohtë në gjirin e saj, eshtrat e Mehmet Delisë, të Hasan Prishtinës, Shotë Galicës, Jakup Ferrit, Mursel Delisë, Bec Sinanit e dhjetëra luftëtarëve të lirisë, të cilët ikën në atë botë syhapur për ta parë Shqipërinë Shqipëri!

Për Shqipërinë

*Eh, sa e sa trima ikën syhapur
sa e sa trimëresha nuk i mbyllën sytë
sa e sa heronj nuk i prehu qetësia
sa e sa gjenerata prehja s'i qetësoi
e prapë nuk u bë Shqipëria
e sytë nuk i mbyllën dot!...*

(Autori)

PASQYRIMI I LËVIZJES ÇLIRIMTARE TË KOSOVËS NË SHTYPIN SERB

Janë të panumërta materialet e hedhura në letër, që ruhen nëpër arkivat e shtetit serb, që nga Lidhja e Prizrenit, edhe më herët e deri tek ditët e sotme, nga del se Serbia nuk ka lënë gurë pa lëvizur, duke i vënë në shërbim të shtetit intelektualë të tërë serbë e të tjerë, duke i ushqyer ata me mitin e rremë të "djepit serb" për Kosovë, për t'i mbushur me urrejtjen e papërmbajtur brezat serb që do të pasojnë kundër shqiptarëve, madje, barrën kryesore ia kishte ngarkuar Akademia së Shkencave Serbe e cila me përkushtim të madh ishte futur në këtë valle!

Është e paprecedent se si politika e Serbisë, përballë Kosovës dhe tokave shqiptare, nuk e ka ndërruar kursin e vet politik as edhe një herë; as në kohët e feudalizmit, as në atë të Monarkisë, as të MSKS-së, as të komitëve e hajdutëve serb, as të rendit partizan-çetnik, as të ashtuquajturit socializëm vetëqeverisës të pasluftës, të kohës së Titos e të Rankoviqit, e deri te sistemi sadist i Milosheviqit. *Politika e Serbisë, përballë Kosovës dhe popullit shqiptar, në përgjithësi ishte politikë sadiste, gjenocide, kolonizuese, politikë e urrejtjes, politikë që në thumbin e saj të goditjes kishte shkurt e thjesht: zhdukjen dhe zhvendosjen e shqiptarëve nga trojet e veta shekullore me qëllim që më pastaj t'i përvetësojë ato.* Ajo ishte e vetëdijshme

se me anë të propagandës, nëpërmjet medieve të shkruara dhe tani elektronike, do të arrinte deri diku efektin e vet. Janë qindra mijë shkrime me këtë tematikë, që ruhen në arkivat shtetërore të Serbisë, të cilat shteti serb më pastaj, siç thuhet "nuk ka lënë derë gabeli", pa trokitur, për t'i servuar ato para opinionit ndërkombëtar, në mënyrë që efekti i tyre para botës të jetë sa më bindës dhe sa më argumentues, por mbi të gjitha, e drejta e të robëruarëve për të jetuar të lirë është më e madhe dhe flet më shumë se faktet e pushtuesit-serb në këtë rast. E vërteta gjithmonë është më e madhe se gënjeshtra e trilluar. Gjaku i derdhur i shqiptarëve për liri nuk u bë dhe nuk do të bëhet kurrë ujë!

Ja disa nga artikujt e shumtë serbë që janë shkruar në dem të popullit shqiptar:

Potpisi Branislava Nusiça sa Kosova od 1912. godine

(Shkrimet e Branislav Nushiçit, nga Kosova, të vitit 1912).

Ai në shkrimet e tij Kosovën e paraqet si tokë të arnautëve, serbëve, turqve, çerkezve, vllehve, hebrenjve, romëve etj. Ndërkaq shqiptarët i quan herë arnautë e herë "Skiptari".

Pastaj shkrime nga librat e prof.dr. Momçilo Pavleviçi dhe dr. Predrag J. Markoviça, me titull:

"Kosovo i Metohija - proshlost, pamçenje, stvarnost", izdavaci Instituta za savremenu istoriju- Beograd, Institut za istoriju- Banja Luka, Preporod m.m.- Novi Sad, Shkolske knjige, Banja Luka; Beograd 2006, që do të thotë, libër për

"Kosova dhe Metohia - e kaluara, mbamendja dhe realiteti". Tekste këto të futura në sistemin shkollor të Serbisë, nga lënda e "historisë bashkëkohore!" - siç pretendojnë ata.

Shkrimi tjetër me titull: za vishe informacije vidite:

"Kaçaci i Kosovski Komitet". Dhe fillon me

"argumentin" se si Serbia e paska çliruar Kosovën nga pushtimi otoman, në Luftën e Parë Ballkanike më 1912!, (... Kada je srpska vojska krenua u rat protiv Otomanskog carstva i započela oslobogjanje Kosova u Prvom balkanskom ratu 1912). Pastaj vazhdojnë me nëntitujt e radhës:

"Azem i Shota Galica, voxha kaçaka iz Drenice" etj.

Shkrimi tjetër nga Mr. Pavle Dzhelatović me titull:

"Od Kaçaka do Balista", ku përmend edhe Mehmet Delinë, vijon me etiketimin e anëtarëve të Lëvizjes Çlirimtare të Kosovës, që sipas tyre këta "kaçakë" kanë likuiduar bashkëpunëtorët dhe kuadrot e besueshme të Qeverisë së Jugosllavisë, si: zabitët, kmitët, çaushët, pandurët, kryetarët e komunave dhe shërbëtorë të tjerë të Serbisë: shkrimi vazhdon me komentimin se: " Glavne vodje Kosova bili su: Azem Bejta, Bajram Curi, Hasan Pristina, Iso Bljetinac, Mehmed Delija, Elez Jusuf i drugi koji su skoro u svim mestima imali svoju bande"... etj.

Pastaj shkrimi me titull:

"... Detali iz kontroversen historie srbsko-albanskih odnosa", me nëntitujt të shumtë si: "Pobratima Azem Bejta i Kosta Peçanca",

"Kaçaci u Topçideru",

"Otpori Albanca" nga Rastko Petrović,

"Kosovski Komitet" etj., të cilat janë të përfshira në dy vëllime me titull:

"Srbi i Albanci kroz vekova". Pastaj shkrimi tjetër mjaft voluminoz nga Radovan Tomashević me titull:

"Azem Bejta po drugi put medju Siptarima" etj.

Po veçojmë dy shkrime shumë interesante që kanë bërë dy autorë serbë, të cilët nuk kanë mundur ta fshehin urrejtje e

tyre patologjike kundër shqiptarëve, madje as kur është fjala për kulturë, për shkencë, për art, për këngë ose për valle!...

Shkrimi i parë me titull:

Estrada- "Shta znaçi Shota", shkruar nga Petar Lukiç.

"... Çim spominje rjeç "Shota", odmah pomislim na irgu koja se, nazhalost, igra u svakoj srpski svadbi. Porijeklo imena Shota dolazi od imena Shota Galica, zhen a srbomrsc a kaçaka (odmetnika) Azem Bejta- idol shiptarima, iz sela Galica... koji svojevremeno harao po Kosmeta i Metohiji..." . *(Sapo të përmendet emir "Shotë", menjëherë më shkon mendja te vallja, e cila fatkeqësisht po luhet në secilën dasmë serbe. Emri "Shotë", nënkupton emrin e Shotë Galicës- shoqes së kaçakut Azem Galica, që është idhull i shqiptarëve"...*

Më tej në këtë shkrim kërkohet rreptësisht ndalimi i kësaj valleje nëpër dasmat serbe, madje apelon tek organet serbe që ky urdhër të pasohet edhe me ligj!...

Shkrimi tjetër i kësaj natyre me titull:

"Shota" i Shota Galica"- Poznata svadbarska pesma u Srbiji "Shota", posveçena velikim zlotvorima srbskog roda!- shkruar nga Borisav Peleviç

"... Omiljena svadbarska pesma "Shota" i gotovo obavezna kolo na veseljima u Srbiji je često razlog zbog kojeg Borisav Peleviç, autor knjige "Kroz istoriju Kosova i Metohije", ne ide na svadbe iako je pozvan, ili na veselji..." - vazhdon komenti:

- "... Kad dobijem poziv za svadbu ili veselje, pitam da li će svirati "Shota"?, i kad mi kazhu "oče", ja ne idem, ili ako počne da se svira, ustanem sa stola i odlazim kući!" ...

që do të thotë:

("Shota", këngë e pëlqyer në dasmat serbe, pothuajse është

bërë vallja më e domosdoshme në dasmat dhe në ahengjet e Serbisë. Për këtë shkak Borisav Peleviç, autor i librit "Nëpër historinë e Kosovës dhe Metohisë", nuk shkon në dasma dhe në ahengje atje ku luhet kjo valle edhe nëse është i ftuar?! Kur marr ftesë për dasmë, apo aheng, pyes: a do të luhet "Shota?", dhe kur më thonë "po", unë nuk shkoj. Ose nëse fillon të luhet kjo valle, ngrihem nga tryeza dhe iku në shtëpi)... më tej ai sqaron se kjo valle i kushtohet luftëtares shqiptare Shotës- të shoqes së Azem Galicës, keqbërësit më të madh të popullit serb!...

Pa dyshim se ka edhe shkrime reale dhe me interes për historinë dhe për realitetin e masakrave serbe që kanë bërë serbët mbi shqiptarët si ato të humanistit Trocki etj.

Leon Trocki ka lënë dëshmitë më autentike gjatë luftërave ballkanike, lidhur me plojën e gjakut, masakrat dhe spastrimin etnik që ndërmori Serbia dhe aleanca pansllave kundër shqiptarëve, turqve dhe hebrenjve në trojet e Shqipërisë etnike. Duke qenë reporter i luftës në Kumanovë e në Shkup, ai ngriti zërin e ndërgjegjes, zërin e njeriut të drejtë kundër mizorive që ushtronin monarkitë sllave, sidomos kundër shqiptarëve.

Po kështu edhe poeti revolucionar rus, Vladimir Majakovski, në një poezi të botuar në vitin 1917, ngriti zërin kundër copëtimit të tokave të Shqipërisë. Në poezinë protestuese "Përgjigjuni" ai shprehte revoltën e vet intelektuale dhe njerëzore me pyetjen:

Deri kur / Dikush / Diku / Do të majmet me tokat e Shqipërisë?...

Zërin e protestave kundër barbarive serbe mbi shqiptarët asokohe e kishte ngritur edhe kreu i socialdemokratëve serbë, Dimitrije Tucoviq, pastaj Kosta Novakoviq e ndonjë tjetër.

Trocki kishte ardhur si korrespondent për gazetën e

majtë më të popullarizuar në Rusinë Jugore, "**Kijevskaja misl**" (Mendimi i Kievit). Ato janë rrëfime më autentike të tmerrshme dhe të llahtarshme, të para nga sytë e gazetarit Leon Trocki, të cilat përshkruajnë vrasjet mizore, masakrimet dhe shfarosjen e shqiptarëve nga ana e pushtetit serb gjatë luftërave ballkanike.

Së fundi kemi edhe një shkrim shumë interesant, të zbuluar nga studiuesja prestigjioze **Safete Juka**, që përmban shënime dhe fakte të tmerrshme për shfarosjen e shqiptarëve nga pushtuesi serb, shënuar nga hebreu **Leo Freundlih** me titull: "**Akuza që ulërijnë**"...

Leo Freundlih, hebreu që protestoi kundër zhdukjes masive të shqiptarëve nga serbët në vitet 1912-1913, shkruan: "Holokausti mbi shqiptarët, serbët vranë rreth 500.000 shqiptarë, kryesisht në pjesën veriore të Shqipërisë natyrale!".

Libri "**Akuza që ulërijnë**", shkruar nga hebreu Leo Freundlih, është dëshmia e parë për shfarosjen kolektive të një populli evropian, shumë kohë para atij hebraik. Masakrat që i ndërmorën serbët në trojet etnike shqiptare, shuan jetën e mbi 250 mijë shqiptarëve të masakruar vetëm në Veriun etnik të Shqipërisë, gjatë vjeshtës së vitit 1912.

Kopja e vetme e librit të Freundlih "**Akuza që ulërijnë**", i cili përmban protestën ndaj Evropës që nuk reagoi në mbrojtje të shqiptarëve gjatë zhdukjes masive të pjesës më të madhe të popullit shqiptar në Ballkan, është gjetur në bibliotekën e Universitetit të Harvardit në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, në vitin 1982, nga studiuesja e vyer Safete Juka, e cila është me banim të përkohshëm në Amerikë.

BIJTË E RADISHEVËS NDËR VITE

Rrethanat politike që i mbështetën shqiptarët me shpatulla për muri i adresohen në rend të parë pushtimit pesëshekullor turk. Ishte Perandoria Otomane ajo që shqiptarët i sundoi pesë shekuj me radhë, dhe kur e "Sëmura e Bosforit" iku nga trojet tona, tokat shqiptare i la si plaçkë në arenën e përleshjeve dhe të kusuritjeve mes shteteve grabitqare të cilat do të shqyheshin më pas mes Serbisë, Malit të Zi e Greqisë, pa dyshim edhe me bekimin e fuqive të mëdha! Shqiptarët, edhe pas pesë shekujsh përgjakjeje, u desh të shtrëngoheshin prapë për përgjakje të reja - tani me pushtues të rinj serbo-malazez e grekë.

Në të drejtën për të jetuar të lirë, edhe shqiptarët, si tërë liridashësit e tjerë anë e mbanë globit tokësor, pra atdheut dhe lirisë sonë kombëtare, edhe Radisheva i ka dhënë shumë. Janë të shumtë atdhedashësit e asaj treve që nuk kursyen asgjë për çlirimin e vendit. Ata ishin pjesë aktive e rezistencës kombëtare si kundër pushtuesit osman, ashtu edhe kundër atij austro-hungarez, serb e malazias. Ata që në fillim ishin rreshtuar përkrah Isa Boletinit me të cilin përveç krushqisë që kishin, i lidhnin më shumë interesat madhore të atdheut. Në këtë mes edhe familja Selimi ka dhënë shumë nga oxhaku i tyre, si: Bislim, Isuf, Hajdar, Idriz dhe Feriz Selimi - Radisheva, pastaj Hazir Radisheva, Halit

Ahmeti nga Syrigana, Sejdi Shaku nga Shushica e dhjetëra luftëtarë të tjerë.

Bislimi ishte pjesëmarrës në shumicën e betejave që kishte zhvilluar Isa Boletini kundër forcave osmane, në kohën kur Perandoria Osmane kërkoi nga Isa Boletini që të largohej nga Kosova në Stamboll (1902-1906), për shkak të sigurisë së konsullit rus, pas shumë presioneve Isa u pajtua që të largohet nga Mitrovica me kusht që konsulli rus të mos vinte fare në Mitrovicë. Isai kërkoi që me vete të ketë edhe Bislim Radishevën, Halit Ahmetin nga Syrigana dhe Ahmet Leskocin (shënime nga libri me kujtime, Tafil Boletini, Tiranë 2003).

Selimi kishte marrë pjesë aktive në rezistencën kundër hordhive të Xhavit Pashës, edhe në luftimet e Grykës së Kaçanikut dhe të Carralevës, ku edhe plagoset rëndë.

Vëllezërit Selimi nga Radisheva (Bislimi, Isufi dhe Hajdari me dy të bijtë Idrizin e Ferizin), ishin përkrah Isa Boletint, me rastin e shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë.

■ Nga e djathta: Isa Boletini, Bislim Selimi, Bajram Daklani, Halit Ahmeti etj.
Vlorë, 28 nëntor 1912

Fati i kësaj familjeje është shumë interesant. Bislim Selim Radisheva, pas shumë përpjekjesh për çlirim të vendit, dhe pas shumë mundimesh e plagësh që kishte marrë në këto luftime, vdes diku në Malësi të Shkodrës, më 1914.

Isuf Selim Radisheva, pjesëmarrës po ashtu i shumë betejave, pas rënies së Isa Boletinit bashkohet me çetën e Azem Bejtës, Mehmet Delisë dhe bashkëluftëtarëve të tjerë. Në përlëshje e shumta me pushtuesit e tokave tona (vlenë për t'u shënuar edhe kjo):

Isufi vret topçiun serb në Shushicë, ku edhe sot vendësit atij kepi i thonë Kepi i Selim Radishevës. Gjendja e tij shëndetësore u rëndua, kështu që ai u shtrëngua që me 1922 të kalojë për shërim në Durrës, ku më vonë edhe ndërroi jetë.

Hajdar Selim Radisheva, bashkëluftëtar i pandarë i Isa Boletinit, njëherësh ishte edhe dhëndër i Isës (kishte për grua Zahren - vajzën e Ahmetit, të vëllait të Isës). Trim si zana, ai pa hezitim iu përgjigj ftesës së Isës, në një moment kushtrimi, kur Isa kishte thënë:

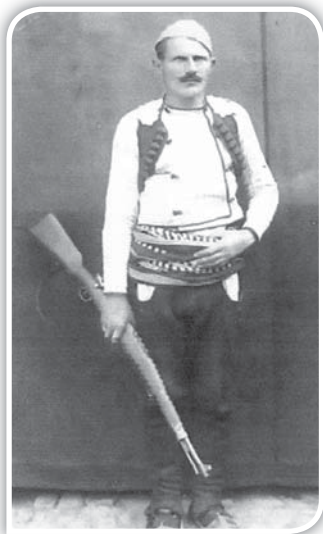
"A ka ba nana djalë që ma vret sot Mahmut Shefqet Pashën?! Kam marrë lajm të sigurt- vazhdoi Isai, se ai nesër hip në anije në skelën e Shëngjinit dhe do të shkojë në Selanik, ku po do me i shitun tokat e Shqipnisë tek sllavi e greku!"...

Pa hezituat fare, këtë detyrë e merr përsipër Hajdar Radisheva, i pasura nga Jonuz Boletinin, Din Hajdin dhe një Uka nga Zhabari i Epërm, të cilët vrasin Mahmut Pashën dhe kthehen shëndosh e mirë në Shkodër.

Së bashku me Isa Boletinin (23 janar 1916), në Ribnicë të Podgoricës, në një luftë të pabarabartë me xhandarmërinë malazeze, bie heroikisht edhe Hajdar Radisheva, së bashku me nipin e tij Idrizin dhe me 14 bashkëluftëtarë të tjerë. Isa Boletini bie dëshmor vetë i 16- ti!

"Kroi që pikon, nuk shteron!" - kanë thënë të vjetrit.

Pinjollit i rrënjës së Selimëve të Radishevës, Feriz Ramiz Selimi, ra më pushkë në dorë kundër soldateskës serbe në vendin e quajtur "Piskavicë", më 26 korrik 1998. Bijtë e Radishevës ndër shekuj qëndruan të pa përkulur, ata asnjëherë nuk i bënë temena pushtuesve osmanë e serbosllavë. Trima si Deli Plaku, Mehmet Delia, Qerime - Shotë (Halil) Galica, Halit Ahmeti, Hazir Ahmeti, Selim, Bislim, Isuf, Hajdar, Idriz e Feriz Radisheva, pastaj Imer Fazlia e dhjetëra të tjerë, vështirë se do të lindin më.

■ Imer Fazlia- Radisheva 1908 - 1947

Atdhetar dhe luftëtar i devotshëm, udhëheqës i vullnetarëve në luftën e Pazarit dhe të Kolashinit kundër forcave Çetnike-komuniste, pjesmarrës dhe udhëheqës i Batalionit në luftën kryengritëse të Drenicës, prirë nga Shaban polluzha.

Lufta e fundit, e udhëhequr nga Ushtria e Lavdishme Çlirimtare e Kosovës, Radishevën trime nuk e kishte zënë në befasi. Ajo ishte djegur e pjekur disa herë ndër lufta të rrepta kundër pushtuesit osman, serb, malazez, austro-hungarez e bullgar. E njëjta i ndodhi edhe në luftën e fundit, Radisheva u bë prapë rrafsh me tokë, si edhe qindra fshatra të tjera anë e mbanë Kosovës. Ajo ishte granatuar disa herë nga pikat e caktuara mbi Bajë të Syriganës, pastaj nga maja e Sokolicës, e Kërligatës, e Lisave renë, e Piskavicës etj.

Radishevasit gjithmonë kishte mbajtur pushkën në njërën dorë dhe plugun në tjetrën për të siguruar mbijetesën dhe mëkëmbjen ekonomike. Bijtë e Radishevës ishin ndër të parët që iu përgjigjen kushtrimit të UÇK-së, për t'i dalë zot atdheut. Ata u mobilizuan, gra e burra, vunë kontakte me Shtabin e Përgjithshëm të UÇK-së dhe formuan njësinë e vet, të cilës i priu **Afrim Gani Tahiri** - stërnipi i Mehmet Delisë.

Në përpjekje për liri, nga Radisheva kreshnike ranë luftëtarët e lirisë, të cilët janë krenaria dhe emblema e Radishevës dhe e shqiptarisë, Dëshmorët e kombit nga Radisheva trime:

-Kapllan (Ali) Ahmetaj..... 1953 - 1998
-Feriz (Ramiz) Selimi..... 1954 - 1998
-Azem (Beqir) Hajrizi..... 1966 - 1998
-Beqir (Muj) Hajrizi 1938 - 1998
-Faik (Beqir) Hajrizi..... 1970 - 1998
-Sabit (Sadri) Ahmetaj..... 1971 - 1998
-Musa (Shyqeri) Ahmetaj..... 1971 - 1998
-Alban (Muhamet) Ahmetaj 1981 - 1998
-Haxhi (Imer) Ahmataj..... 1942 - 1998
-Shyqeri (Azem) Ahmetaj 1942 -1998
-Miradije (Bislim) Tahiri 1956 - 1998
-Ramadan (Halim) Tahiri 1958 - 1998

■ Dëshmorët e Radishevës

Edhe sot mungon trupi mortor i Kapllan Ahmetit, kufomën e të cilit serbet e kanë marrë me vete - thonë se e kanë varrosur diku në Veri të Mitrovicës, me gjasë në varrezat e Zveçanit?!

Po ashtu nga ky fshat është i zhdukur edhe profesor Demir Ahmetaj, i cili ishte së bashku me Idriz Rrecajn, atdhetar i përkushtuar nga Llausha e Skenderajt dhe dr.

Adem Ademin nga Mitrovica, në momentin kur ishin rrëmbyer nga soldateska serbe, për fatin e të cilëve, si edhe të mijëra shqiptareve të tjerë të zhdukur që nga viti 1999. ende nuk dihet asgjë!

Radisheva sot i kujton me pietet bijtë e vet më të mirë - Dëshmorë të atdheut, falë gjakut të të cilëve Radisheva dhe Kosova po marrin frymë më lirshëm.

Pas luftës Radisheva filloi jetën e re: u ndërtuan shtëpitë e shkrumbuara, u ngrenë foletë e tyre të ngrohta, u ngre me plot madhështi Lapidari i Dëshmorëve, që qëndron në të hyrë të fshatit. Fshati tani përshkohet nga shiriti i asfaltit që lidhet me bashkësinë lokale të Runikut. Ata ndërtuan edhe shkollën fillore. Radishevasit, si edhe të gjithë ne, sot jetojnë të lirë, në saje të gjakut të derdhur për liri nga bijtë dhe bijat më të mirë të shqiptarisë.

■ Lapidari i Dëshmorëve të Radishevës

Ajo që i mungon Radishevës sot është kulla e Shotë Galicës, nga e cila ajo ka hedhur hapat së pari, ai themel

ku burrat e Shqipnisë kanë bërë nga një sy gjumë, ku kanë ngrënë nga një çapë bukë, nga ku kanë marrë me vete një grusht barot, nga ku kanë dhënë kushtrimin e lirisë:

Ooo, përpara ooo bijt e Shqipnisë!...

KËNGA STREHON TRIMAT NË GJIRIN E VET

Kënga nuk falët, nuk huazohet, nuk vritet, nuk tjetërsohet, ajo nuk të fut lehtë në gjirin e saj!

Populli nuk ta fal lehtë këngën e përjetësisë, nuk ta fal dot aureolën e lavdisë, që do të thotë: që nga kohet mitike e deri më sot, në këngë futen vetëm ata që janë të përkushtuar për flijim në altarin e lirisë, të cilët me aktin e tyre sublim, me punën dhe me përkushtimin e tyre njerëzor, mishërohen me të madhërishmen që është madhështia dhe krenaria e një populli, e një etnie, e një kulture, është madhështia e filozofisë, shkencës, historisë, kulturës, letërsisë, artit, muzikës etj. Ata shoqërisë dhe njerëzimit i japin më shumë nga të tjerët, prandaj ata para gjithë të tjerëve, shkenca humane i përqafton dhe i shenjtëron!

Prandaj flijimit i kanë kënduar që para Krishtit, dhe pa emrat e këtyre personazheve mitike, biblike e reale filozofia, shkenca, historia, kultura, letërsia, arti, muzika etj. nuk do të kishin kuptim. Nuk do të kishin kuptim pa emrat e Prometheut, Zeusit, Anteut, Feniksit, Sokratit, Galileut, Brunës, Telit, Zhan D'Arkës, Gordonit, Senekës, Hygoit, Betovenit, Mocartit, Da Vinçit, Rembrantit etj. Sikurse edhe ndër ne, që pa emrin e Agronit, Bardhyllit, Teutës, Gencit, Millesh Nikollë Kopiliqit, Skënderbeut, Buzukut, Budit,

Bogdanit, Onufrit, Kristoforidhit, De Radës, Karl Gegës, Dom Mikel Tarabulluzit, Çabejit e deri te Legjenda Jashari.

Me këtë rast shkencat e lartpërmendura do të ishin më të varfra, nuk do të kishin çka të pasqyronin piktorët në tablotë e tyre, dramaturgët, letrarët, poetët, rapsodët, historianët, filozofët dhe vetë jeta e historia njerëzore pa këta emra do të ishte më e zbehtë!

- Fotografi autentike e kryqit prej guri në muret e shkollës së parë shqipe në Kosovë të Dom Mikel Tarabulluzit në Stubëll. Është interesant se ky shkrim është i bërë para Kongresit të Manastirit (1908), i shkruar me alfabetin e Mjedës dhe i shoqërisë "Agimi" të asaj kohe, që është ruajtur kaq mirë. Kjo është pasuri kombëtare, që dëshmon gjurmët dhe kulturën tonë nëpër kohë, për të cilën ne duhet të jemi krenarë.

Në vazhdim: përmbajtja e mesazhit në këngët tona, në të shumtën e rasteve, kanë për mision mesazhin madhor të tyre, ato janë bartëse besnike të zhvillimit të ngjarjeve që shtrihen nëpër kohë, ngjarje të cilat i duhen historisë për t'i dhënë asaj saktësinë dhe sigurinë në hapësirë - siç e thonë edhe këngët tona:

*Prej qat sene qi a kanë hyrjet
ksaj Kosovës s'ju nda gazepi
u çu hyrjet osmanlia
na erdh Nemci na erdh Serbia...*

Kështu, pra, një pushtues ikte nga trojet tona dhe një tjetër vintel... Mirëpo "ndërrimi" i pushtuesve shqiptarët asnjëherë nuk i vuri në lajthitje. Ata nuk kursyen as jetën, në mënyrë që t'i dëbojnë përfundimisht pushtuesit nga trojet tona. Pavarësisht nga haraçi që paguan, shqiptarët ranë ndershëm në fushën e betejës, por nuk pranuan poshtërimin, siç e thotë edhe kënga me rastin e rrethimit të Kamer Loshit, kur Naçallniku tenton ta detyrojë Kamerin që të dorëzohet e më pastaj ta përulë.

*...Naçallniku po i çon fjalë
ti Kamer koke budallë
ty prefekti fjalë t'ka çue
Kamer Loshi me u dorzue
Tri sereze t'kem rrethue
Kraht me i pas s'unesh me pshtue...*

Krenaria liridashëse e shqiptarit, përkushtimi i burrave të motit për t'u sublimuar në altarin e lirisë, nuk i luhati ata, as në çastet më të rënda, siç na tregon historia, ecja mbi tehun e shpatës - ku jeta më vdekjen ndahen me një fije floku, nuk i luhati asnjëherë, përkundrazi, ata i dhanë muzës brumin e

vendosmërisë shqiptare, si: Halili e Musa i vogël, Oso Kuka, Sylejman Vokshi, Tahir Meha, Adem Jashari e dhjetëra të tjerë, pa dyshim edhe Kamer Loshi.

*... Kamer Loshi po i çon fjalë
ty prefekt mos t'qofsha falë
nuk t'bi nore sa t'jam gjallë
për pa u kallë kjo shpi me kashtë
për pa m'ra mu zjarri n'qafë*

Po ashtu rapsodi me aq besnikëri shtjellon edhe luftimet e shumta që bënë Azem Bejta e Mehmet Delia me shokë kundër xhandarmërisë serbe, të cilët shumë herë çanin rrethimin, dhe u bënë si të thuash të pakapshëm për pushtuesin serb, madje doli fjala se Azem Bejta po fluturon me gjokun e tij!...

*... Te zhupani po bjen buria
ngreh asqerin e hiqnu tina
s'ka çka u banë o shtatë krejlia
dy asllana qe i ka shqipnia
Azem Bejta Mehmet Delia
me ta n'sherr ka ra Serbia*

Pushtuesi serb, duke hasur në rezistencë të furishme Azemit dhe Mehmetit të Vogël, pa dyshim edhe të luftëtarëve tjerë shqiptarë, duke e vërejtur se do të ishin humbës dhe të rrezikuar me jetë, shpesh prijësit e këtyre luftimeve si naçallnikët e vodnikët e shumtë, shprehnin huti dhe pendim pse kishin ardhur aty, duke vëzhguar terrenin në mënyrë që të iknin, madje duke i lënë xhandarët dhe ushtarët e tyre vetëm në fushën e betejës, siç e thotë edhe kënga:

*... Falmi zot o krahtë e lehtë
krahtë e lehtë me fluturue*

*n'Mitrovicë n'mujsha me shkue
prej Azemit n'mujsha me pshute
prej Azemit n'pshofsha vet
për asqer unë s'po e kam dert*

Kemi edhe raste të tjera unike dhe interesante: kur bie në kurth vetë spiuni që kishte denoncuar rastin. Ngjarje të tilla kanë ndodhur me rastin e denoncimit të Dan Derocit, Nak Berishës, Kadri Bistricës e dhjetëra raste të tjera. Më autentik është rasti kur rrethohet trimi Bec Sinani.

Bec Sinani, sapo ishte kthyer nga Shqipëria i cili ishte arratisur atje, pasi që kishte likuiduar disa kolon hajdutë serbë, të cilët kishin tentuar që t'ia konfiskonin pasurinë dhe tokën. Beci, pasi që ishte çmallur me nënën dhe me familjen e tij, atë tek xhandarmëria Serbe e kishte spiunuar kumbara i tij, Bajrami. Beci u rrethua nga xhandarët serb, plasi lufta, dhe hafija Bajram Kumbara mbetet në rrethim, duke e parë se jeta i tij po merrte fund nga plumbi i Becit, ai thotë:

*... Ban kumbara kuku për mue
dreqi më çoj mua me kallxue
tash ky Beci po m'vret mue
më ka nxanë mu' puna ngusht
tash po shkoj si qenin n'rrush*

Njerëzit e ligj llogaritë i bëjnë me shumë vonesë. Të joshur nga pasionet e tyre të ulëta, gabimin e kuptojnë vetëm atëherë kur janë para grykëhollës, e cila e lanë tradhtinë e tyre njëherë e përgjithmonë. Në të vërtetë në të gjitha kohërat, tek të gjitha etnitë, spiunët janë shtresa më e urryer e shoqërisë.

Nga një segment tjetër: janë edhe qindra këngë të cilat përcjellin edhe mesazhin e dhimbjes së nënave, të motrave, të nuseve për të zot e vet. Janë këto rrugët e syrgjynit që i

ndanë nënë e bir, motër e vëlla, burrë e grua... në kohët të ndryshme, që nga Perandoria Osmane e deri tek pushteti mbretërorë, komunist dhe sadist serb. Pa dyshim se dhëmbin edhe ditët e sotme të kurbetit, ku shqiptarët janë shpërndarë anë e mbanë botës së madhe, një pjesë e të cilëve fatkeqësisht nuk do të kthehet kurrë më në gjirin e tokës mëmë!

Vërtetë, kush vuajti më shumë se shqiptarët, siç e thonë edhe këngët:

... "Përtej Urës së Qabesë", "Shkojnë vaporrat bregut t'detit", " Kënga për Ago Ymerin", për "Arif Sinanin", " Mitrua kur u martua", mandej motivi për hakmarrje si "Kënga e Avdisë", Kënga "Pushka e Lilës s'po kërcet", "prej qat sene qe a kan hyrjet" etj.

Mesazhi i këngës së mallit, që shkrinë gurë e dru, të cilat zakonisht kanë për motiv vdekjet e rënda tragjike, vrasjet në pabesi, si dhe rrugët e syrgjynit, të burgut, të arratisjes etj. Ndër më të rëndat janë shpërnguljet e dhunshme që shqiptarët i përjetuan që nga Perandoria Osmane e deri te krahllitë serbe dhe shovenistëve grekë; si plagët e braktisjes së Moresë: "Oj e bukura More", "Shpërnguljet e Çamëve", e "Pilatit", "Toplica, Vranja e Leskoci" etj.

Kështu edhe nënë Zahideja po qante bijtë e vet: Mehmetin e Qerimin, të cilët që nga arratisja e tyre në Shqipëri, derisa sa ajo i mbylli sytë (më 1975, pra për më së 35 vjet), nuk i kishte takuar dhe parë kurrë më! Ajo iku në botën e amshuar me mallin e ndryrë në gjoksin e saj të djegur dhe me zemër të plasur.

Ajo dilte në oborr dhe i kujtonte ata, fliste me vete dhe iu bënte të fala nëpërmjet ndonjë zogu që fluturonte përmbi Radishevë (si dikur Filip Shiroka nëpërmjet dallëndyshes, kur i bën të fala Shkodrës së tij të dashur). Bisedonte me

gjurmët e tyre që i kishte ruajtur, mbuluar me rrasa guri, ku ata kishin shkelur për të fundit herë në oborrin e truallit të Radishevës!...

*... A po ngon o zog i zi
që po m'knon ti mbi çati
i kam djemtë unë në Shqipni
a i kam mirë unë nuk e di
ik prej k'tu e mos ndjell zi*

Ajo kishte frikë zogun e zi, i bëhej sikur po i sillte një lajm ogurzi për të bijtë që i kishte në Shqipëri. Mirëpo nga malli për ta, ajo prapë bisedonte me zogun, dhe i drejtohej atij me fjalët e saja djegur prej mallit:

*... Ti mor zog o zog i zi
që këndon ti rrem e'm rrem
thuaje t'drejtën nanësloke
a e ka pa Qerimin tem
jam ba dheu mua m'më përbi
kam harru çehren e tij*

Nënë Zahideja shpeshherë dilte malit tek vendi ku për herë të fundit ishte ndarë me të birin e saj Qerimin dhe nga aty, ajo i çonte atij falëmeshëndet:

*... Ka ra n'tokë o dushku i malit
nuk pom hiqet o malli i djalit
kam dal malit o për me t'pa
s'mrami herë ku jena nda
gjurma jote nuk ashtë tha
zemra e nanës n'dysh o nda*

Kishte kaluar kohë e gjatë, 30 vjet nënë e bir nuk ishin pa:

"Ma as në ëndërr nuk po i shoh!" - thoshte nënë Zahideja!...

*... 30 vjet që s'ju kam pa
edhe andrrat m'u kanë nda
po marr ngryk lisat e malit
po më ngjajnë në qehre t'djalit.*

Trimat nuk qahen me lot dhe lavdia për ta tejkalon elegjitë, ata hynë triumfalisht në portat e mëdha të atdheut, të cilat janë të hapura përgjithmonë, por zemra e nënës - mbetet e tillë!

Vargjet në vijim përshkruajnë Mehmetin e Vogël duke luftuar, madje mes plumbash:

*... E kanë gju 5 herë mamzere
as një plumb nuk po ia ngjet
nuk e ka nder mend me dek
pa i dal zot o vendit t'vet
ka Shqipnia djem apet
qe i dalin zot kësaj toke
është Mehmeti i nënës loke
është Mehmeti bashkë me shokë
s'lanë anmik kund përmbi tokë
për këtë tokë do bëhen fli
duan me e ba shqipninë shqipni!*

Qëndresa dhe sakrifica e Mehmetit të Vogël së bashku me shokë, sikur kishte kaluar caqet e një realiteti që mund të përshkruajë një kronik i kohës. Ato kishin marrë përmasa mitike.

*... Fluturim Mehmet Delia
e ka vu këmbën n'zigji*

*për dy orë a hi n'Shqipni
për dy orë ka hi në Shkodër
ku po e presin malësorët n'sofër
thonë ka ardh Mehmeti i Vogël
duan me Currin me u takue
për këto troje me bisedue
me vdekë po
mos me u nënshtrë.*

Si përfundim; kënga përqafon në gjirin e vet përjetësisht
vetëm personazhet që ushqejnë bimën e saj, bimën e jetës me
gjak, dhe vetëm ata i japin jetës dhe këngës kuptim- ndryshe
ajo venitet e vdes!...

KORRESPONDENCA IME ME DR. ROBERT ELSIE

Koleksioni Fotografik i Misionit Ushtarak Holandez në Shqipëri 1913 -1914.

Mbase pa dashur ta shqetësoj dr. Robert Elsie, por vërtet shkas për të komunikuar me të ishte bërë koleksioni i fotografive me motive shqiptare, që datonin nga viti 1913. Dëshira ime ishte që të marr disa nga këto fotografi për monografinë që po përgatitja, prandaj e donte rendi dhe ishte etike që të merrja leje nga i çmuari Elsie, i cili më është përgjigjur pa përtesë, për çka e falënderoj sinqerisht.

Pjesë nga shënimi për këtë koleksion fotografish

... Një falënderim të veçantë oficerëve holandezë të dërguar në Shqipëri në vitet 1913-1914 për të themeluar xhandarmërinë e parë të shtetit të sapokrijuar shqiptar, të cilëve me vete iu dhanë jo vetëm pajisje të zakonshme ushtarake, por, për fatin tonë të mirë, edhe nga një aparat fotografik! Ata fotografuan gjërat që i hasen dhe që i përjetuan shpirtërisht në trevat shqiptare, në një kohë përcaktuese të historisë dhe të pavarësisë shqiptare, e cila erdhi pas pesë shekujve të sundimit osman. Më pas ardhja e një mbreti të ri gjerman për qeverisjen e vendit të vogël ballkanik dhe rënia e vendit në kaos të shkakuar nga trazirat e brendshme dhe nga

luftërat ballkanike në prag të Luftës së Parë Botërore, gjithë kjo bëri të vijë në Shqipëri Misioni Ushtarak Holandez. Ata, me një kujdes të veçantë, faktografuan realitetin e asaj kohe në Shqipëri, duke i kontribuar kështu edhe fotografisë së hershme shqiptare.

Shumë nga këto fotografi të oficerëve holandezë janë ruajtur për mrekulli deri në ditët e sotme, të cilat **dr. Robert Elsie** i ka përmbledhur në një botim të veçantë me titull: **"Ditëshkronja"**, Prishtinë 2007. disa nga këto fotografi, do t'i prezantojmë edhe në këtë monografi, natyrisht (me lejen e tij).

Dr. Elsie në vazhdim sqaron:

... "Ky koleksion fotografik, i botuar për herë të parë në albumin "Dritëshkronja: fotografia e hershme nga Shqipëria dhe Ballkani Jugperëndimor", Prishtinë 2007, përmban shumë pamje unike të një bote të zhdukur të cilat (shpresoj) se do të mrekullojnë të gjithë njerëzit e interesuar për historinë shqiptare dhe ballkanase. Autori u është mirënjohës familjeve të oficerëve holandezë, shumë prej të cilave kanë ruajtur koleksionet e diapozitivave të vjetra prej xhami dhe i kanë ofruar shumë bujarisht për këtë prezantim. Me këtë rast dëshiroj t'u shpreh falënderimet e mia edhe personave dhe institucioneve të tjera që kanë ndihmuar në mënyra të ndryshme në realizimin e këtij prezantimi, ndër ta: Institutin Holandez për Historinë Ushtarake (Nederlands Instituut voor Militaire Historie) në Hagë dhe arkivistin

e tij Okke Groot, si dhe Durim Banin në Hagë, Jolien Berendsen-Prinsin, kryetare e Fondacionit Thomson, në Groningen, Kastriot Dervishin në Tiranë, Gerda Mulderin e Muzeumit Fotografik të Hollandës (Nederlands Fotomuseum) në Rotterdam, Harrie Teunissen-in në Leiden dhe Richard van den Brink-un në Utrecht" etj.

Unë si autor i kësaj monografie, duke dashur që të jam krejt i sigurtë me lexuesin: fotografitë së pari herë i kisha parë në webfaqen: www.besiana.de, u fascinova pa masë dhe menjëherë shpreha interesimin për një botim të veçantë. Më vonë duke rënë në kontakt me dr. Robert Elsie, mësova së ai i kishte përmbledhur ato në një botim të veçantë në gjuhën shqipe me titull: "**Dritëshkronja**".

Pas përgjigjes që mora nga ana e dr. Elsie kuptove se ai kishte bërë një punë kaq të madhe për kulturën shqiptare në përgjithësi, si në fushën e studimeve të shkencave albanologjike, ashtu edhe në fushë të përmbledhjes së fotografive të vjetra shqiptare, dhe sqarimit që kishte vënë për secilën, të cilat janë aq të rralla dhe po me aq vlerë.

Sigurova adresën elektronike të zotit Elsie dhe iu paraqita menjëherë. Më poshtë po e japim mesazhin tim drejtuar dr. Elsie.

Mesazhi im drejtuar zotit Elsie:

I nderuar zoti dr. Robert Elsie!

Duke dashur t'ju përgëzoj shumë sinqerisht, për gjithë atë punë të vlerë që keni bërë në shërbim të afirmimit të fotografisë së lashtë shqiptare në kohë dhe në rrethana të ndryshme, pa dyshim edhe në shërbim të kulturës shqiptare në përgjithësi, dua që në emrin tim personal dhe në emër të shqiptarëve të të falënderoj shumë sinqerisht për përkushtimin tuaj human e njerëzor, duke vlerësuar shumë lart punën tuaj shkencore.

Kërkesa ime është që (nëse më lejohet nga ana juaj) këto fotografi t'i përmbledh në një album, pra t'i përgatis për publikim, shpresoj se kjo do t'i kontribuojë kulturës dhe afirmimit të saj në përgjithësi.

Duke pritur një përgjigje pozitive nga ana Juaj, me gjithë

sugjerimet përcjellëse.

Me shumë respekt për ju dhe kontributin tuaj,

Mehmet Bislimi.

Ju lus të pranoni përshëndetjet e mia të përzemërta dhe ju kërkoj ndjesë nëse kërkesa ime ju merr kohë!...

Mesazhin e kisha bërë më datë 27 mars 2010 në orën 14.24.

-----Original Message----- mprekazi@sunrise.ch hata m 27. März 2010 um 14:24 geshchrieben.

Nga i nderuari dr. Robert Elsi nuk vonoi shumë dhe mora përgjigje pozitive:

Mesazhi i tij:

From: dr.Elsie....

To: mbislimi

Sent: Monday, Aprill 05, 2010 5:25 PM

Subjeckt: RE:RE:

I nderuar Zoti Bislimi,

Mbase nuk keni parë albumin tim të madh fotografik "Dritëshkronja" botuar ne Prishtinë para 2 viteve i cili përmban koleksionet e Szekely-t, Nopces, Dodës dhe Lambertz-it. Libri ndodhet në shitje edhe në Prishtinë dhe besoj në Tiranë. Mirë do të ishte që ta shikoni para se të filloni. Për veten time nuk ka problem që të ribotoni fotot. Përkundrazi. Veç ju bëj në njohur se koleksionet e Szekely-t, Dodës dhe Lambertz-it kërkojnë miratimin e Bildarchiv-it të bibliotekës Kombëtare të Austrisë (Österreichische Nationalbibliothek), sepse aty janë. Pra, nëse është fjala për një botim "perëndimor", duhet kërkuar një leje. Për fotot e Nopces besoj se nuk ka problem.

Gjithë të mirat

dr. Robert Elsie

From: info@elsie.de
To: mbislimi
Sent: Monday, April 05, 2010 5:28 PM
Subject: Re: Re:

I nderuar Zoti Bislimi,
Mbase nuk keni pare albumin tim te madh fotografik "Driteshkronja" botuar ne Prishtine para 2 viteve i cili përban koleksionet e Szekely-t, Nopces, Dodes dhe Lambertz-it. Libri ndodhet ne shitje ende ne Prishtine dhe besoj ne Tirane. Mire do te ishte qe ta shikoni para se te filloni. Për veten time nuk kam problem qe te ribotoni fotot. Përkundrazi. Veç ju bej ne njohur se koleksionet e Szekely-t, Dodes dhe Lambertz-it kërkojnë miratimin e Bildarchiv-it te Bibliotekes Kombetare te Austrise (Österreichische Nationalbibliothek) sepse aty janë. Pra, nëse është fjala për një botim "perëndimor", duhet kërkuar një leje. Për fotot e Nopces besoj se nuk ka problem.
gjithë te mirat
Robert Elsie

----- Original Message -----

From: info@elsie.de
To: mbislimi
Sent: Monday, April 05, 2010 3:36 PM
Subject: Re:
falemnderit per mesazhin
Robert Elsie

mbislimi <mpekazi@sunrise.ch> hat am 27. März 2010 um 14:24 geschrieben:
I nderuar zoti Dr. Robert Elsie!

Duke dashur t'ju përgëzoi shumë sinqerisht, për gjithë atë punë të vlerë që keni bërë në shërbim të afirmimit të fotografisë së lashtë shqiptare në kohë dhe rrethana të ndryshme, pa dyshim edhe në shërbim të kulturës shqiptare në përgjithësi, dua që në emrin tim personal dhe në emër të shqiptarëve të të falënderoi shumë sinqerisht për përkushtimin tuaj human e njerëzor, duke vlerësuar shumë lartë punën tuaj shkencore.

Kërkesa ime është që (nëse më lejohet nga ana juaj), që këto fotografi t'i përmblodh në një album, pra t'i përgatisë për publikim (ani pse janë të publikuara nga ana juaj), shpresoi se kjo do t'i kontribuoi kulturës dhe afirmimit të saj në përgjithësi.

Unë pres një përgjigje pozitive nga ana e juaj, me gjithë sugjerimet përcjellëse.

Me shumë respekt për ju dhe kontributin tuaj,

Mehmet Bislimi

Në google ke ca të dhëna për mua, po që se keni interesim të mëtej.

Luteni pranoni përshëndetjet e mia të përzemërta, kërkoj ndjesë nëse kërkesa ime iu merr

1...1

■ Faksimile të korrespondencës time me zotin dr. Elsie

Duke qenë mirënjohës për mirëkuptimin e zotit Elsie, dua ta falënderoi atë sinqerisht, pavarësisht se disa nga këto fotografi të huazuara që janë në këtë monografi, nuk janë më shumë se një botim i "brendshëm", pra një botim që nuk thyen rregullat dhe standardet perëndimore. Pa dyshim se do të bëjmë edhe një prezantim të shkurtër për lexuesin e kësaj monografie për figurat e albanologëve:

Maksimilianit, Sekelit dhe Elsie-së, duke menduar së

kështu do të kryej të paktën një obligim moral.

Po kush janë Maksimilian Lambertz, Jozef Sekeli dhe Robert Elsie?

■ Maksimilian Lambertz në veshje kombëtare shqiptare

Koleksioni fotografik i Maksimilian Lamberz, Josef Szekelit, Nopces dhe Dodes, që i ka përmbledhur dr. Elsie, janë studiues të njohur në fushën e albanologjisë.

Jeta dhe vepra e albanologut Maksimilian Lamberc (1882-1963).

Ndër albanologët kryesorë gjermanishtfolës të shekullit të njëzetë, bashkë me austriakun Norbert Jokl (1877-1942) dhe baronin hungarez Franc Nopça (1877-1933), është pa dyshim edhe austriaku Maksimilian Lamberc (1882-1963).

Shkak ishte bërë një bursë qeveritare, që i bëri të mundur shkencëtarit të ri të bënte një

udhëtim në Itali dhe në Greqi, gjatë të cilit, duke përgjuar bisedimet e peshkatarëve të Atikës dhe të barinjve të Thivis, ai ra në kontakt për herë të parë me gjuhën shqipe.

Filologu austriak Maks Lamperc (Maximilian Lambertz) lindi më 27 korrik 1882 në Vjenë ku edhe u rrit. Ai studioi gjuhësinë krahasimtare dhe filologjinë latine e greke në Universitetin e Vjenës nga 1900-1905 dhe doktoroi mbi "Die griechischen Sklavennamen" (Emrat grekë të skllëvërve), Vjenë 1907.

Megjithëse Lamperci ishte specialist për gjuhën latine dhe greke, pasioni i tij kryesor ishte gjuha shqipe. Tani ai konsiderohet albanologu më i shquar gjermanofon i shekullit të njëzetë i cili ka lënë një listë të gjatë botimesh, nga të cilat po veçojmë:

- Albanische Märchen und andere Texte zur albanischen Volkskunde (Përralla shqiptare dhe tekste të tjera të folklorit shqiptar), Vjenë 1922;

- Zwischen Drin und Vojusa: Märchen aus Albanien (Midis Drinit dhe Vjosës: Përralla nga Shqipëria), Lajpcig 1922;

- Albanisches Lesebuch mit Einführung in die albanische Sprache (Libër leximi në shqip me një hyrje për gjuhën shqipe) në dy vëllime, Lajpcig 1948;

- Gjergj Fishta und das albanische Heldenepos "Lahuta e Malcís," Laute des Hochlandes: eine Einführung in die albanische Sagenwelt (Gjergj Fishta dhe eposi heroik "Lahuta e Malcís," Hyrje në botën e legjendave shqiptare), Lajpcig 1949 etj.

Koleksioni fotografik i Jozef Sekel-it, 1863.

Fotografitë e Jozef Sekelit, të bëra gjatë ekspeditës austro-hungareze në Shqipërinë e

Veriut, në Kosovë dhe në Maqedoni në vitin 1863. Nga ky udhëtim, i kryesuar nga albanologu Johan Georg fon Han, duket se janë fotografitë e para të këtij rajoni të Ballkanit. Ishte një ekspeditë e bërë cepave më të panjohur të Evropës. (Johann Georg von Hahn- shkencëtar gjerman 1811-1869) konsiderohet si babai i albanologjisë. Ai ka lindur në Frankfurt-mbi-Majn dhe ka studiuar drejtësinë në Gisen (Giessen) dhe në Hajdëlberg (Heidelberg).

Në periudhën kohore 1834-1843 punoi për ministrinë e drejtësisë së Mbretërisë së re Greke. Më 1843-1847 ishte konsull prusian në Athinë dhe pas kësaj periudhe u emërua zëvendëskonsull austriak në Janinë, ku ra në kontakt me shqiptarët dhe filloi të mësonte shqip. Gjatë viteve të qëndrimit të tij në Janinë, Hani bëri tri udhëtime në Shqipëri ku mblodhi të dhëna për historinë, filologjinë dhe folklorin shqiptar. Ky material u botua në veprën e tij themelore në tri vëllime "Albanesische Studien" (Studime shqiptare), etj.

Në ekspeditën e fundit, gusht-nëntor 1863, Hani dhe bashkudhëtarët e tij udhëtuan nga Durrësi dhe Shkodra nëpër lumin Drin për në Prizren, në Kosovë dhe në Maqedoninë

Perëndimore. Pastaj duke kaluar luginën e Vardarit erdhën në Selanik në detin Egje. Interesat e Hanit në Shqipëri dhe në Ballkanin Jugperëndimor ishin të shumëllojshme. Ai, gjatë këtij udhëtimi, përveç albanologjisë, i hodhi (mbase paditur as vetë) edhe themelet e historisë

së fotografisë në Ballkanin Jugperëndimor. Ekspedita e vitit 1863 rezultoi në një koleksion

prej pesëdhjetë fotografish – që konsiderohen nga më të

hershmet në rajon.

Më 23 qershor 1863 Hani i dërgoi një letër Akademisë së Shkencave në Vjenë, duke kërkuar një fotograf kompetent, i cili do ta shoqëronte dhe do të bënte fotografi të qyteteve dhe të terrenit malor. Akademia propozoi njëzetepesëvjeçarin Jozef Sekeli (Josef Székely) të cilit i la në dispozicion fondet e nevojshme për ekspeditën.

Fotografitë e Jozef Sekelit, të bëra në Jugun a Gadishullit Ballkanik në vitin 1863 kanë një

rëndësi të madhe historike dhe artistike. Janë fotografitë më të hershme të Shqipërisë, me

përjashtim të një portretit të vetëm të kryengritësit Hamëz Kazazi, që ka bërë fotografi shkodran- me prejardhje Italiane Pjeter Marubi (Pietro Marubbi, 1834-1903). Fotografia e Kazazit është bërë në Shkodër në vitin 1858.

■ Hamëz Kazazi

Prijës i kryengritjes së fuqishme që plasi në Shkodër më 1834- 1835 kundër reformave të Tanzimatit. Më vonë Qeveria Osmane e internoi atë së bashku me Jusuf Efendi Tabakun, Ahmet El Kalanë, Hasan Agë Lotin, Osman Agë Hotin, Halil Spahinë etj. Hamëz Kazazin, për shkak të qëndrimit të tij të papërkulur, osmanët e ekzekutuan në Stamboll, duke e shkurtuar me shpatë!

Koleksioni fotografik i Sekelit (Székely) është ndër më të hershmit në Kosovë dhe fotot llogariten ndër më të vjetrat të Maqedonisë dhe të atyre pjesëve që Josefi i bëri në atë kohë. Fotografitë e koleksionit të Jozef Sekelit u botuan për herë të parë në albumin fotografik me titull "Dritëshkronja", Prishtinë 2007 nga dr.Robert Elsie.

Koleksioni ndodhet tani në Bildarchiv të Bibliotekës Kombëtare të Austrisë në Vjenë(www.bildarchiv.at), të cilit i jemi mirënjohës për lejen për t'i paraqitur këtu, - shkruan dr. Elsie.

KUSH ËSHTË ROBERT ELSIE?

Albanologu i shquar Robert Elsie (lindi më 29 qershor 1950 në Vancouver, Kanada). Studimet bazë, katërvjeçare, i përfundoi më 1972 në University of British Columbia (Drejtimi Albanologji dhe Linguistikë). Në vitet pasuese studion në Indogermanische Seminar pranë Freien Universität Berlin, në Ecole Pratique des Hautes Etudes pranë Universität von Paris IV, në Dublin Institute of Advanced Studies në Irland, si dhe në Institutin Shkencor për Gjuhë në Universität Bonn, ku në vitin 1978 edhe doktoron.

Që nga viti 1978 ai ka vizituar disa herë Shqipërinë, në kuadër të takimeve shkencore mes Universitetit të Bonit dhe Akademisë së Shkencave të Shqipërisë. Gjithashtu disa herë ka marrë pjesë në seminarët internacionale për gjuhën, për literaturën dhe për kulturën shqipe të mbajtura në Prishtinë. Midis viteve 1982 dhe 1987 ishte i angazhuar si përkthyes në Ministrinë e Jashtme në Bon. Pas vitit 1987 punon si përkthyes i lirë konferencash për gjuhën shqipe dhe angleze... Robert Elsie është përpilues i shumë librave dhe artikujve, në rend të parë nga fusha e albanologjisë.

Disa nga botimet e tij:

-Dictionary of Albanian Literature, 1986

-Migjeni, Freie Verse, 1987

-Einem Adler gleich – Anthologie albanischer Lyrik vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, 1988

-The Pied Poets – Contemporary verse of the Transylvanian and Danube Germans of Romania, 1990

-An Anthology of Sorbian Poetry, 1990

-Migjeni. Free verse, 1991

-Anthology of modern Albanian poetry – An Elusive eagle soars, 1993 etj.

PËRMBYLLJE

Publikimi i kësaj monografie pas më se 66 vitesh nga rënia e Mehmet Delisë, nuk ka për qëllim vetëm pasqyrimin e thjeshtë të një lëndë, që i takon të kaluarës sonë të bujshme e emërtuar si "Lëvizja Kaçake e Kosovës", e cila është publikuar në dhjetëra copeza shkrime dhe studime të ndryshme të publicistëve, historianëve e gjuhëtarëve tanë.

Kjo monografi, që i kushtohet Mehmet Delisë - alias Mehmetit të Vogel, është diçka më e veçantë (mendoj unë), dhe unicate deri me tani, e cila bartë në gjirin e vet materiale dhe dokumente interesante, disa prej të cilave publikohen për herë të parë me qëllim që, përveç tjerash, lexuesit dhe studiuesit tanë të mirëfilltë t'i ofrojë një mundësi më shumë për t'i rishikuar shumë çështje, ndodhi dhe ngjarje të asaj kohe, të jetës dhe të veprimtarisë së Lëvizjes për Çlirim të Kosovës.

Këto ngjarje, në mungesë të informacionit të duhur, të provave ose të dokumenteve, janë prezantuar deri më tani me pasaktësi të dukshme, ose kanë lënë hije dyshimi në mungesë qasjesh të mirëfillta në arkivat e ndryshëm shtetërorë, që nga ato shqiptare, turke, serbe, ruse e më gjerë deri tek arkivat e Anglisë, Francës, Italisë etj. Kjo monografi ka për synim gjithashtu që të zbardhë edhe fakte të tjera të panjohura deri më tani, të cilat në një masë mund të kontribuojnë

për të rishikuar shumë pohime ose shkrime me qasje të ndryshme, me përfundime të njëanshme, të cilat do të duhej të përputheshin me të vërtetën që i takon një periudhe jo shumë të largët për ne, qoftë ajo herë- herë edhe e me nuanca përmbajtësore të hidhura për kombin tonë.

Shkencat në përgjithësi, edhe ato historike, nuk do të kishte kuptim përderisa në një të ardhme nuk do të kemi gjëra të reja, studime dhe kërkime historike të vazhdueshme në lëmin të ndryshme shoqërore, prurje të reja dokumentare të cilat do ta "detyrojnë" historinë e shkruar deri me tani që të mos sillet me komoditet e modesti para realitetit shqiptar! Kjo do t'i bënte mirë asaj, pasi që vetëm me gjurmime dhe me kërkime të reja shkencore ajo do të pasurohej e do të korrigjohej në vazhdimësi nga lëshimet e mundshme të kohës, që kanë qenë të ndikuara nga faktorët e shumtë, pa përjashtuar këtu edhe ngjyrimet politike, të cilat në fund të fundit i kanë bërë jo pak dëm të vërtetës historike, i bindur se me këto kërkime do të provohet, që në një masë të konsiderueshme të rritet edhe vet vlera e saj shkencore.

Pa dyshim se edhe kjo vepër nuk mund të kursehet nga vërejtjet e vyera, të cilat do t'i bëjnë mirë krijuesve të rinj, të cilët të yshtur nga vullneti i mirë për të lënë diçka të shkruar prapa, para së gjithash duhet të kenë parasysh saktësinë e ngjarjeve, kohën dhe hapësirën e veprimit, personazhet e ngjarjes, qofshin ata edhe negativë; rolin e tyre në kohë dhe në hapësirë, pastaj personazhet përbërës të këtyre ngjarjeve, pa të cilët ne do zbehnim në një masë të madhe madhështinë e saj dhe faktet historike me vetëdije ose pa te.

Në mënyrë absolute, pa pasur as më të voglin synim dhe interes, jam nisur thjesht nga fakti se personazhet e kësaj Lëvizjeje, siç ishte edhe Mehmeti i Vogël, të mos i mbulojë pluhuri i harresës, jam përpjekur që të mos shpërdorj asgjë,

të paktën jo me vetëdije, ngase shpërdorimi është një plagë aq e vjetër, sa edhe e pafalshme. Në përpjekjet e mia për të bërë këtë monografi, ndieja si të thuash disa detyrime që u përpoqa t'i përmbush:

- Së pari, mendoj se figura e atdhedashësit Mehmet Delia i kalon caqet dhe përpjekjet e këtij përkushtimi modest.

- Së dyti, miqësia mes bijve të Prekë Kuçit, të paktën qysh nga Deli Plaku e Lutfi Veshkuqi, Mehmeti i Vogël e Bislim Luti e deri te brezi i tretë dhe i katërt, edhe sot e kësaj dite këto familje mbajnë po ato lidhje të forta atdhetarie e miqësie.

- Së treti, mbase është shumë modeste, por nuk dua që të keqkuptohen përpjekjet e mia për zbardhjen e kësaj figure, ngase veprimtaria e atyre burrave ka zbardhur para së gjithash faqet e historisë sonë kombëtare. Janë me dhjetëra personazhe emblematike që kanë qenë dhe janë sot e mot mburrja jonë kombëtare.

Në përpjekjet e mia për ta nxjerrë në dritë këtë monografi, për rreth tre vjet e ca, nuk kam kursyer kohë, të paktën jam munduar që të gjurmoj të vërtetën e këtyre burrave, që nga Prishtina, Radisheva, Uça, Vitaku, Rakinica, Kasterci, Mitrovica, Prekazi, Tirana, Shkodra, Gjirokastra, Libohova e Delvina. Kam biseduar me dhjetëra personazhe që në një formë ose tjetër kanë pasur njohuri ose lidhje farefisnore me Mehmetin e Vogël. Në të vërtetë këtë projekt, si edhe disa të tjera (tani më disa të botuara), i kam shtjelluar në kokën time që gati mbi dy decenie për t'iu dhënë një ditë rrugë dhe dritë - siç është kjo ditë e bardhë për mua, pra dalja në dritë e kësaj monografie - është edhe shpagimi i mundit tim!

Uroj që sadopak t'ia kem arritur qëllimit, në mënyrë që lexuesi dhe studiuesi të ketë para vetes një monografi e cila

në një masë do ta plotësojë një boshllëk që ishte deri më sot.

Mendoj se isha me fat, zaten nuk kanë thënë së koti: "Rastësia është mbreti i botës!", por gjërat nuk duhet gjithmonë t'ia lëmë rastësisë në prehër, duhet punuar dhe vepruar në vazhdimësi në mënyrë që me "mbretin e rastësisë" të takohemi aty ku duam ne!...

Mendoj se kam qenë me fat për faktin se pata rastin e rrallë (të vetëm mbase) që eksponatet e kullës së Shotë Galicës t'i "nxjerr" nga themelet e historisë për t'i vënë në pronësi të plotë të muzeut dhe të historisë sonë kombëtare!

Që të mos mbetem pengu i ndërgjegjes: një falënderim të veçantë për të gjithë miqtë dhe shokët e mi, të cilët më ndihmuan shumë duke më dhënë mundësinë, që të arrijë deri të burimi i informacionit real i cili pa dyshim se pasuroi këtë monografi në shkallë të lakmueshme.

Zvicër, nëntor 2011

Autori

REFERENCAT

- Dr. Marenglen Verli, "Nga Kosova për Kosovën" - Profile biografike, Tiranë 2006.
- Dr. Limon Rushiti, "Lëvizja Kaçake në Kosovë (1918-1928)", Prishtinë 1981.
- Ajet Haxhiu, "Shota dhe Azem Galica", Tiranë 1982.
- Fatmir Musai, "Isa Boletini", Tiranë 1987.
- Atë Gjergj Fishta, "Lahuta e Malcisë", Shkodër 1937 e ribotuar disa herë.
- Bedri Tahiri, "Përmendorja që mungon", Prishtinë 1997.
- Bedri Tahiri, "Azem Bejtë Galica", (botimi i dytë i plotësuar), Prishtinë 2005.
- V. Meksi, "Revista politike-ushtarake", Tiranë 1977, nr. 6, f. 60.
- Republika e Shqipërisë, "Ministria e Brendshme Sektori i Arkivit Shtetëror të Sistemit", Tiranë 2007, nr. 2077/1 Prot.
- "Gjykata e Naltë Ushtarake", Nr. i vendimit 266, Arkivi Shtetëror, Tiranë 1945.
- Mr. Kadri Rexhaj, "Sa t'jam gjallë s'e jep dorëzimin", 2011. www.radiokosovaelire.com
- Tafil Boletini, Kujtime- "Pranë Isa Boletinit dhe përballë sfidave të kohës", Tiranë 2003.

- Hajriz Demaku, "Lufta e Kryezinjve ishte luftë bajraqesh e jo luftë kombëtare". www.zemrashqiptare.net
- Faton Mehmeti, "Veprimtaria kriminale e (Dorës së zezë) serbe në trojet shqiptare", Prishtinë 2004 dhe www.radiokosovaelire.com
- Prof. dr. Hakif Bajrami, Naçertanija, program politik serb që shpie në shfarosjen e shqiptarëve 1844-1999, Prishtinë, 2004, fq. 306.
- Ahmet Qeriqi, "Një segment i luftës politike për pushtet në Shqipëri, 1924-1927", www.radiokosovaelire.com
- Milosav Jeliq, "Ljetopis juga", Bg. 1930 me nëntitull: "Pop Angjelko i Mehmet Delija, Dreniçki Harambasha", fq. 74-79.
- Borisav Peleviq, "Shota i Shota Galica" Bg. www.abmp3.com/1830972 me titull: "Hej Kosovo-tugo-srpsko".
- By Petar Lukoviç@2007-08-13, "Shta znaqi Shota", www.forum.krstarica.com
- Radovan Tomashoviç, "Azem Bejta po drugi put medju srbima", www.srbsko-nasledje.co.rs/sr-1/ 1999.
- Dr. Momqillo Pavleviç i Dr. Predrag J. Markoviç, "Kosova i Metohija- proshlost, pamçenje, stvarnost", Bg. 2006.
- "Ç'thotë Plaku i Shqipërisë", artikulli, "Koha", Boston, Mass., 12 dhjetor 1918.
- "Kryengritja e Delvinës e vitit 1937", gazeta "Drita", 18 maj 1937 (fondi 251), dosja 78.
- Fletorja "Politika", nr.10/409, 18 maj 1937.
- Lav Trocki, "Unë dëshmitar i masakrave serbe kundër shqiptarëve", gazeta "Kijevskaja Misl", nr.355, 23 dhjetor 1912. www.radiokosovaelire.com
- Gazeta "Proia", 22 maj 1937 (fondi 251), dosja 78.

- Jurgen Fischer "Shqipëria gjatë luftës 1939-1945, bot. Çabej, Tiranë, 2004.
- Arkivi Qendror i shtetit, fondi 251, dosja 105, viti 1924.
- Qerim Delia- Kujtime, Tiranë 1992.
- Haxhi Sejdiu- Kujtime, Syrganë 1989.
- Musli Deliu- Kujtime, Radishevë 1973.
- Gani Tahiri- Kujtime, Radishevë 2004.
- Afrim Tahiri- Kujtime për Mehmetin e Vogël, Radishevë 2010.
- Herjeta Deliaj, jurist- Shënime për Mehmet Delinë, Tiranë 2010.
- Vesel Sahiti, ing- shënime dhe foto për "Kullën e Tupellës", Mitrovicë 2011
- Driton Selimi, "Shënime për familjen Bislimi dhe Selimi", Mitrovicë 2008.
- L. Gërveshi, "Zenel Gjoleka- këngë popullore", Zenel Gjoleka 1847.
- Gazeta "Tomorri", Arkivi i Shtetit Shqiptar, 25 mars 1943.
- Sefedin Sejdiu- Kujtime për Hazir Ramën, Vitak 2009.
- Fitnete Ramosaj, "Pa apologji", botoi "Anatema", Prishtinë 2008.
- Nga "Elaborati" i Vasa Çubriloviqit me titull: "Shpërngulja e shqiptarëve", 7 mars 1937.
- Akademia Serbe e Shkencave dhe Arteve, Seksioni i Shkencave Historike, "Dokumenti o spolnoj politici kraljevine Serbije", K.VII Sv. 1 Bg. 1980. f 617-618.
- "Shqipëria në kohën e Mbretit Vid", Koleksioni fotografik i Maksimilian Lambertz, Shkodër 1916, përgatiti për shtyp Dr. Robert Elsie në albumin "Dritshkronja" Prishtinë 2007.

- "Tako je govorio Kosta Novaković", [www.kosova.com/arkivi 1997/explus/5](http://www.kosova.com/arkivi/1997/explus/5)
- Prof. Qerim Rexhaj, "Nak Berisha", Prishtinë 2010 www.radiokosovaelire.com
- Hazir Lutfiu- Kujtime për Bislim Lutfiun, Prekaz 1979.
- Sh. Hoxha-Luma, "Në luftë për liri", Tiranë 2002, fq. 265.
- Xh. Shala, "Marrëdhëniet shqiptaro-serbe, 1912-1918", Prishtinë 1990, fq.240/241.
- Shyqeri Hysi, "Marrëveshja Nikolla Pashiç- Ahmet Zogu e gushtit të vitit 1924".
- "Vojna Enciklopedia", Beograd, 1972, knjiga druga, straga 180. dk.fdv.uni-lj.si/dela/ Frank Robert. PDF.

SHËNIME PËR AUTORIN

Mehmet Bislimi lindi më 24 mars 1958 në fshatin Prekaz i Epërm të Skenderajt. Shkollën fillore e mbaroi në vendlindje, kurse gjimnazin në Skenderaj. Në Universitetin e Prishtinës studioi shkencat natyrore. Në vitin 1981, për shkak të veprimtarisë atdhetare, arrestohet dhe dënohet me burg. Pas daljes nga burgu, më 1986, veprimtarinë kombëtare e vazhdoi në gjirin e LPK-së, ku pati detyra me përgjegjësi. Në vitin 1994, për t'i shpëtuar arrestimit të sërishëm, u strehua në Zvicër, ku vepron dhe jeton me familjen e tij. Gjatë luftës së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës ishte bartës dhe mbështetës i saj.

Me krijimtari letrare ka filluar të merret që herët. Shkrimet e para i ka botuar në gazetën "Bota e re", Prishtinë, 1986. Më vonë në revistën "Alternativa", në Lubjanë, si dhe në disa numra të gazetës "Rilindja", që botohej atë kohë në Zvicër. Disa vjet ka shkruar për organin e LPK-së "Zëri i Kosovës" që botohej në Zvicër dhe për të përkohshmen "Rruga jonë" - që dilte në Francë. Në të dy gazetatat, për një kohë të gjatë, është paraqitur edhe me këndin e humorit me nofkat "Ngucakeqi" dhe "Gjembi". Kohë pas kohe shkrimet e tij kanë gjetur vend edhe në gazetën "Epoka e re", "Lajm", "Kosova sot", "Shekulli" etj., si dhe shkrime të shumta në dhjetëra faqe elektronike. Veprimtaria e tij letrare përfshin

shkrime publicistike, anekdota, humor, poezi, prozë, si dhe mendime të urta popullore. Deri më tani ka botuar këta libra:

1. "Anekdota popullore dhe satira autoriale I", Prishtinë 2002

2. "Trëndafila maji" – poezi, Prishtinë 2002

3. "Fjalë dhe gurë" – poezi, Prishtinë 2003

4. "Këtu i thonë Drenicë - Tahir Meha – monografi", Prishtinë 2004

5. "Ironi e verdhë" - poezi, Prishtinë 2005

6. "Stinë e vonuar" - poezi, Prishtinë 2008

7. "Shkrime publicistike", Prishtinë 2009

8. "Anekdota popullore dhe satira autoriale II" - Prishtinë 2010

9. "Mehmet Delia - alias Mehmeti i Vogël" - monografi, Prishtinë 2011, është libri i tij i radhës.

PASQYRA E LËNDËS

FJALA E REDAKTORIT	7
PARATHËNIE.....	15
RADISHEVA – VENDLINDJA E MEHMETIT DHE SHOTËS	21
RRËNJJA E FAMILJES DELIA TË RADISHEVËS	33
DELI MUSLIA, I NJOHUR SI DELI PLAKU.....	34
LOZA E DELI PLAKUT FATI I FËMIJËVE TË DELI PLAKUT	41
QERIM DELIA	44
NJË KUJTIM I PATHËNË.....	58
TAKIMI ME FADIL BERISHËN	64
MUSLI DELIA	68
MEHMET DELIA ALIAS MEHMETI I VOGËL	73
MEHMETI I VOGËL DHE JETA E TIJ PREJ LUFTËTARI	81
MEHMETI I VOGËL DHE SHOTA.....	88
KOLONIZIMI DHE SERBIZIMI I KOSOVËS	94
SHPËRNGULJA E DHUNSHME E SHQIPTARËVE NË TURQI.....	99

FORCA E LËVIZJES ÇLIRIMTARE TË KOSOVËS	102
PROFILE BIOGRAFIKE – IDENTITETI I DYFISHTË	111
PAVARËSIA E SHQIPËRISË DHE MBRETI VID	117
HISTORIA E MISIONIT USHTARAK HOLANDEZ NË SHQIPËRI.....	122
PËRPPJEKJET E ISMAIL QEMALIT PËR TË MBROJTUR PAVARËSINË E SHQIPËRISË	127
KRYENGRITJA SHQIPTARE E VITIT 1915	131
SITUATA POLITIKE NË MBRETËRINË SERBE DHE POZITA E SHQIPTARËVE ATË KOHË.....	138
PËRGATITJA E ATENTATIT MBI NAÇALLNIKUN E MITROVICËS	143
EKZEKUTIMI I NAÇALLNIKUT TË MITROVICËS.....	147
PËRPPJEKJET PËR TË BËRË ATENTATI MBI MEHMETIN E VOGËL.....	152
PËRMBLEDHJE E SHKURTËR KRONOLOGJIKE PËR ZONAT E LIRA.....	156
ROLI I CANA BEGUT NË VORBULLËN KOMBËTARE	164
MARRËVESHJA E CANA BEG KRYEZIUT ME QEVERINË JUGOSLLAVE	166
MEHMET DELIA MERR POROSI QË TË BËJË ATENTAT MBI AHMET ZOGUN	171
KULLAT TONA PREJ GURI.....	177
NJË KAPITULL I VEÇANTË	190

JETA DHE VEPRIMTARIA KOMBËTARE E MEHMET DELISË NË SHQIPËRI.....	202
JETA VAZHDON	207
PASQYRIMI I LËVIZJES ÇLIRIMTARE TË KOSOVËS NË SHTYPIN SERB	219
BIJTË E RADISHEVËS NDËR VITE.....	225
KËNGA STREHON TRIMAT NË GJIRIN E VET	233
KORRESPONDENCA IME ME DR. ROBERT ELSIE.....	242
KUSH ËSHTË ROBERT ELSIE?	253
PËRMBYLLJE	255
REFERENCAT	259
SHËNIME PËR AUTORIN	263
PASQYRA E LËNDËS	265

Mehmet Bislimi

**Libra të botuara deri
më tani:**

*„Anekdotë popullore
dhe satira autoriale”,
Prishtinë 2002.*

*„Trëndafila maji”
poezi, Prishtinë 2002.*

*„Fjalë dhe gurë”
poezi, Prishtinë 2003.*

*„Këtu i thonë Drenicë”,
Tahir Meha - monografi,
Prishtinë 2004.*

*„Ironi e verdhë”
poezi, Prishtinë 2005.*

*„Stinë e vonuar”
poezi, Prishtinë 2008.*

*„Shkrime publicistike”,
Prishtinë 2009.*

*„Anekdotë popullore
dhe satira autoriale II”
Prishtinë 2010*